

**Vilnius
University**

UNIWERSYTET WILEŃSKI

WYDZIAŁ FILOLOGII

INSTYTUT JĘZYKÓW I KULTUR BAŁTYCKICH

CENTRUM SKANDYNAWISTYKI

Eva Šturo

Koncept ANIOŁA w języku i kulturze polskiej i litewskiej

Praca Magisterska

Promotor: prof. dr Kristina Rutkovska

2021

Vilnius

Anotacja

W pracy badany jest koncept ANIOŁA w języku polskim i litewskim. Są to badania z dziedziny etnolingwistyki, które zostały przeprowadzone na podstawie metodologii lubelskiej szkoły etnolingwistycznej. Celem pracy jest zbadanie pojęcia *anioła* w języku i kulturze polskiej i litewskiej oraz dokonanie analizy porównawczej w celu ujawnienia podobieństw i różnic w postrzeganiu anioła w tych kulturach. W pracy zostały wykorzystane dane tekstowe pozyskane z korpusów językowych – po 160 przykładów z każdego języka. Rezultatem analizy są definicje kognitywne ANIOŁA w języku polskim i litewskim. Z przeprowadzonych badań wynika, że anioł jest postacią posiadającą wiele cech konotacyjnych, które są tworzone w zależności od wizji i intencji autora utworu literackiego i publicystycznego, jego rozumienie jest stale wzbogacane o nowe ujęcia, związane z trybem życia i otaczającą sytuacją społeczną i kulturową. Wyniki badań wskazują na duże podobieństwo w postrzeganiu anioła w obu językach i kulturach, ale występuje też wiele różnic w jego obrazie, które mają swoje źródło w ich powiązaniach z tradycją religijną.

Słowa kluczowe: koncept, anioł, językowy obraz świata, etnolingwistyka, lubelska szkoła etnolingwistyczna, definicja kognitywna.

Raktiniai žodžiai: konceptas, angelas, kalbinis pasaulio vaizdas, etnolingvistika, Liublino etnolingvistinė mokykla, kognityvinė definicija.

Key words: concept, angel, linguistic view of the world, ethnolinguistics, Lublin ethnolinguistic school, cognitive definition

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
PODSTAWY TEORETYCZNE JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA	7
1. Geneza i rozwój etnolingwistyki, lingwistyki kulturowej i kognitywnej.....	7
2. Szkoły etnolingwistyczne	10
2.1. Amerykańska szkoła	10
2.2. Rosyjska szkoła.....	11
2.3. Lubelska szkoła.....	11
2.4. Litewska szkoła.....	12
3. Językowy Obraz Świata.....	13
4. Metodologia.....	15
ETYMOLOGIA POLSKIEGO SŁOWA <i>ANIOŁ</i> I LITEWSKIEGO <i>ANGELAS</i>	17
DEFINICJA SŁOWNIKOWA SŁOWA <i>ANIOŁ</i> I <i>ANGELAS</i>	18
OBRAZ ANIOŁA W JĘZYKU POLSKIM.....	19
1. Cechy fizykalne.....	19
1.1. Wygląd.....	19
1.2. Głos	24
1.3. Atrybuty anioła	24
2. Cechy charakteru i emocje anioła.....	28
2.1. Cechy pozytywne.....	28
2.2. Cechy negatywne	33
2.3. Emocje	34
3. Funkcje pełnione przez anioła.....	35
4. Czynności i zachowania anioła.....	39
5. Pochodzenie anioła	44
6. Inne pojęcia kojarzone z aniołem	45
ANIOŁ W JĘZYKU LITEWSKIM	46
1. Cechy fizykalne.....	47
1.1. Wygląd.....	47
1.2. Atrybuty	50
2. Cechy charakteru i emocje	52
2.1. Cechy charakteru	52
2.2. Emocje	55

3. Funkcje.....	56
4. Czynności i zachowania	60
5. Pochodzenie.....	66
6. Inne pojęcia kojarzone z aniołem	66
WNIOSKI.....	67
ŹRÓDŁA.....	75
LITERATURA.....	77
ANGELO KONCEPTAS LENKŲ IR LIETUVIŲ KALBOJE IR KULTŪROJE (SANTRAUKA)	79
THE CONCEPT OF ANGEL IN THE POLISH AND LITHUANIAN LANGUAGE AND CULTURE (SUMMARY)	80

WPROWADZENIE

Anioł – istota niebiańska, nadludzka i nierzeczywista, wręcz nieosiągalna, najczęściej kojarzona z tekstami i tradycjami religijnymi. Pismo Święte jest niewątpliwie skarbnicą inspiracji dla twórców literatury i kultury. Bardzo dużo symboli i motywów biblijnych przeniosło się w ciągu wieków do kultury popularnej. Jednym z takich symboli, dziś już w dużej mierze zdesakralizowanych, jest anioł, który występuje w wielu dziedzinach kultury powszechnej. Z tego powodu tematem aniołów interesują się antropolodzy, etnologowie, teolodzy, lingwiści, literaturoznawcy, historycy sztuki i folkloru.

Tematem niniejszej pracy jest obraz anioła utrwalony w mentalności społeczeństwa polskiego i litewskiego. Podstawowym pytaniem, na które będę szukać odpowiedzi jest - w jaki sposób anioł jest wyobrażany i przedstawiany, jak jest nacechowany i w jakich sytuacjach występuje on w obu językach.

Za cel pracy wyznaczam wyodrębnienie najbardziej charakterystycznych cech fizykalnych, cech charakteru, wizerunku, pochodzenia, funkcji, czynności i emocji anioła występujących w językowym obrazie świata w języku i kulturze polskiej i litewskiej, czyli wykrycie subiektywnego postrzegania anioła przez te narody, na podstawie teorii badań kognitywnych oraz danych pochodzących z Narodowego Korpusu Języka Polskiego i Korpusu Współczesnego Języka Litewskiego. Jako że badanie ma charakter porównawczy, wybrałam po 160 przykładów anioła występującego w różnych kontekstach w języku polskim i litewskim. Na ich podstawie przeprowadzę analizę kognitywną językowej projekcji, stereotypowego wyobrażenia oraz profilowania słowa anioł, w celu wykrycia podobieństw i różnic w obu językach oraz ich wzajemnych relacji i wpływów, bądź odejścia motywu anioła od tradycji religijnej.

Według powszechnie przyjętego stereotypu, anioł jest istotą niebiańską, posłaną na ziemię przez Boga, postacią jasną i świętą, więc za hipotezę w tej pracy można przyjąć, że koncept anioła w języku polskim i litewskim jest podobny. Jednak kultura otaczająca użytkowników danych języków może mieć wpływ na tworzące się różnice między stereotypem polskim i litewskim. Różne mogą być również powiązania konceptu anioła z tradycją religijną.

Do analizy konceptu anioła wybrałam metodę polskiej etnolingwistyki kognitywnej, która pozwala zrozumieć, jak mówcy odbierają poszczególne objekty i zjawiska, jak się o nich mówi i w jaki sposób kształtowany jest obraz świata w języku. Aby odsłonić strukturę pojęcia, tworzy się

definicję kognitywną, która przekazuje postrzeganie pojęcia *anioła* w społeczeństwie mówiącym danym językiem. Ta percepcja znajduje odzwierciedlenie w powszechnych przekonaniach, systemach wartości, języku, wiedzy o świecie, kategoryzacji zjawisk, ich charakterystyce i ocenie.

Ta metoda jest stosowana przez wielu etnolingwistów nie tylko z Polski, ale też z Europy, wśród nich - badacze pracujący nad projektem EUROJOS. Lingwistyka kognitywna w Polsce powstała około 50 lat temu, więc jest to stosunkowo nowa dziedzina. Stosowana jest również na Litwie, ale na mniejszą skalę. Pracują nad tym m. in. językoznawcy, którzy brali udział w projekcie EUROJOS: Irena Smetonienė, Marius Smetona, Kristina Rutkovska. Ich wspólna praca została uwieńczona monografią *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje* (2017). O koncepcie domu w języku i kulturze litewskiej Kristina Rutkovska pisała w pracy *Koncept DOMU (NAMAI) w języku i kulturze litewskiej* (2015). Irena Smetonienė przeanalizowała pojęcie honoru w pracy *Garbės koncepto analizė* (2015), Marius Smetona dokonał analizy koncepcji europejskiej w pracy *Europos samprata lietuvių sąmonėje* (2016). Także Monika Bogdzevič swoją dysertację doktorską poświęciła konceptom GNIEWU, STRACHU i WSTYDU: *PYKČIO, BAIMĖS ir GĖDOS jausmai lietuvių kalboje iš kognityvinės ir kultūrinės perspektyvos* (Bogdzevič 2020).

Badania w pracy są przeprowadzane na podstawie danych tekstowych uzyskanych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego oraz Korpusu Współczesnego Języka Litewskiego. Z każdego z nich zostało wybrane po 160 przykładów, na które składa się literatura piękna, naukowa, popularno-naukowa oraz teksty publicystyczne. Na podstawie tych kolokacji można będzie określić definicję kognitywną ANIOŁA w obu językach, wyodrębnić podobieństwa i różnice pomiędzy nimi, oraz określić powiązanie wizerunku tej istoty mitycznej z tradycją religijną.

Praca składa się z wprowadzenia, w którym w skrócie przedstawiono: cel pracy, podstawowe zadania, sformułowano hipotezę badawczą, materiały, na podstawie których prowadzone są badania oraz metodologię tych badań. W części teoretycznej omawia się genezę i rozwój etnolingwistyki, specyfikę różnych szkół etnolingwistycznych na świecie, a także określane jest pojęcie Językowego Obrazu Świata i przedstawiona jest metodologia, na której ta praca magisterska się opiera. W dalszej części pracy przedstawiona jest etymologia słowa *anioł* w języku polskim i litewskim, oraz analiza słownikowa definicji słownikowej tego leksemu w obu językach. Na część badawczą pracy składa się analiza danych tekstowych w układzie fasetowym. Na podstawie przeprowadzonych badań oraz w odniesieniu do źródeł pomocniczych, zwłaszcza o podłożu kulturowym i religijnym, przytaczanych w pracy, zostały sformułowane wnioski. Na strukturę pracy składają się również dwa streszczenia w języku litewskim i angielskim.

PODSTAWY TEORETYCZNE JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA

W niniejszej pracy skupię się na koncepcie ANIOŁA w Językowym Obrazie Świata. Słowo *koncept* najczęściej jest używane w znaczeniu *pojęcia, opinii, przedstawienia*. Zazwyczaj koncepty mają charakter ekspresywny i osobisty.¹ Tatarkiewicz twierdzi, że: „koncepty nie tylko odtwarzają rzeczywistość, ale jednocześnie dają wyraz przeżyciom jednostki”.² *Koncept* do terminologii lingwistycznej wszedł na początku XX wieku. Zaś w języku polskim w badaniach językowego obrazu świata najczęściej używany jest termin *pojęcie*.

Język, który jest częścią kultury i tożsamości narodów jest badany przez językoznawców na wiele sposobów. Podstawą teoretyczną w tej pracy badawczej będzie pojęcie Językowego Obrazu Świata (JOS), która jest pojęciem kluczowym etnolingwistyki lub lingwistyki kulturowej.

1. Geneza i rozwój etnolingwistyki, lingwistyki kulturowej i kognitywnej

Etnolingwistyka jako dyscyplina badawcza jest inspirowana przez inne nauki antropologiczne, takie jak: filozofia, socjologia, psychologia, etnografia, antropologia, historia czy archeologia.³ W pierwszej połowie XX wieku rozwinął się nowy nurt badawczy w językoznawstwie zwany strukturalizmem. Jeden z pierwszych przedstawicieli tej szkoły językowej Ferdinand de Saussure twierdził, że język jest niczym innym niż zamkniętym systemem znaków i reguł, ale nie jest wytworem jednego człowieka.⁴ Swoją teorię nazwał *zasadą systemowości*, w której opierał się na badaniach językoznawców Jana Baudouina de Courtenaya i Mikołaja Kruszewskiego.⁵ Celem badań Saussure jak i późniejszych strukturalistów był język odłączony od kultury, psychologicznych aspektów języka i kontekstu.

Nie wszyscy językoznawcy byli zgodni co do użyteczności takiego rodzaju badań, więc w dużej mierze za sprawą strukturalistycznej szkoły praskiej, której przedstawicielami m. in. byli Roman

¹ Gryshkova Nina, *Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych*, w: Bielińska-Gardziel Iwona, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Szadura Joanna, (ed.): *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, 3: Problemy eksplikowania i profilowania pojęć. Lublin, 2014, s. 21-50.

² Tatarkiewicz Władysław, *Historia Filozofii*, t 1-3, Warszawa, 1990, s. 194.

³ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 40.

⁴ Walczak Bogdan, *Językoznawstwo – przodująca pod względem metodologicznym dyscyplina humanistyczna*, Artes Humanae, Vol. 1, 2016.

⁵ Piotrowska Anna, *Co z tym strukturalizmem?: krótki przegląd teorii i zagadnień wybranych szkół lingwistycznych*, *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze* 5, 121-129, 2011.

Jakobson, Mikołaj Trubecki, Bohuslav Havránek, Jan Mukařovský i Josef Vachek, ta teoria rozwinęła swoje zastosowanie także w literaturoznawstwie, antropologii kulturowej, socjologii, etnografii a także religioznawstwie. Claude Lévi-Strauss do językoznawstwa strukturalistycznego włączył zjawiska rzeczywistości kulturowej, społecznych mitów oraz obyczajów.⁶ Podstawą badań językowych stał się dyskurs, treść, procesy zachodzące w języku mówionym oraz relacje świadomości człowieka z otaczającą go rzeczywistością, kulturą i obyczajami.⁷

Na podstawie tej teorii powstała nowa, szersza dziedzina językoznawstwa – lingwistyka antropologiczna, która zajęła się badaniem rozwoju ludzkiego myślenia odzwierciedlonego w języku. Ta dziedzina wzbudziła duże zainteresowanie wśród językoznawców z tego powodu, że pozwalała na zbadanie wpływu, jaki ma język na światopogląd, zachowanie i pojmowanie rzeczywistości przez człowieka.⁸

Etnolingwistyka swoje pierwsze kroki stawiała już w XVIII i XIX wieku w pracach Johanna Gottfrieda Herdera i Wilhelma von Humboldta⁹, ale na lata została przyćmiona innymi nurtami badawczymi, a powróciła dopiero na fali krytyki strukturalizmu. Więc dzisiaj uznawana jest za nową dziedzinę badań lingwistycznych. Początkowo rozwijała się głównie na terenie USA. Za czołowego przedstawiciela tej nauki uważa się Benjamina Whorfa¹⁰, który razem z Edwardem Sapirem stworzył hipotezę Sapira-Whorfa, zwaną też relatywizmem językowym, która twierdzi, iż każdy język określa w specyficzny sposób postrzeganie rzeczywistości przez jego użytkowników.¹¹ Litewski językoznawca Aloyzas Gudavičius twierdzi, że język, to czynność, sposób wyrażania myśli, który wpływa na możliwości poznawcze człowieka i rezultaty tego poznania.¹² Zatem, etnolingwistyka skupia się na związkach między językiem, zachowaniem i myśleniem człowieka oraz rzeczywistością. W dużym stopniu jest związana z dialektologią, etnografią, folklorem i kulturą ludową.

⁶ Walczak Bogdan, *Językoznawstwo – przodująca pod względem metodologicznym dyscyplina humanistyczna*, Artes Humanae, Vol. 1, 2016.

⁷ Gudavičius Aloyzas, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.

⁸ Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinė leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017.

⁹ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 40.

¹⁰ Sharifian Farzad, *Rozprawy i analizy*, Lublin 2016.

¹¹ Klimczuk Andrzej, *Hipoteza Sapira-Whorfa – przegląd argumentów zwolenników i przeciwników*, Kultura – Społeczeństwo - Edukacja Nr. 1 (3), Poznań, 2013.

¹² Gudavičius Aloyzas, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.

Wśród polskich językoznawców powszechne jest rozdzielanie etnolingwistyki na dwie kategorie. Etnolingwistyka socjologiczna (ekologiczna) bada moc i prestiż języka, jego pozycję w społeczeństwie i kulturze, a także zajmuje się językami mniejszości społecznych i ich kontaktów z innymi językami. Etnolingwistyka zaś lingwistyczna bada związki między kulturą a językiem. Język jest pojmowany jako składnik kultury, a także jej interpretacja.¹³

Lingwistyka kulturowa jako jedna z dyscyplin językoznawstwa, to, według Farzada Sharifiana, obszar badań nad relacją między językiem, kulturą i poznaniem¹⁴. Przedmiotem badań są konceptualizacje wyrażane w badanym języku, które mają swoją podstawę kulturową. Prawdopodobnie pierwszym językoznawcą, który zwrócił uwagę na relację między gramatyką a wiedzą kulturową, był Ronald Langacker. Jednak dopiero po publikacji książki Gary’ego Palmera *Toward a Theory of Cultural Linguistics* (1996) została doceniona rola kultury w kształtowaniu języka. Autor w tej publikacji zwraca uwagę na zastosowanie językoznawstwa kognitywnego do badań relacji między językiem a kulturą. Takie obrazowanie kulturowe, według Palmera, kieruje narracją, semantyką, gramatyką, dyskursem, a nawet fonologią języka,¹⁵ czyli cytując autora obrazowanie obejmuje: *to co widzimy przed oczyma duszy swojej, [a] także smak mango, odczucie tropikalnej ulewy, muzykę z filmu Mississippi Masala*.¹⁶

Do polskich badań nad lingwistyką kulturową w dużym stopniu przyczynił się Janusz Anusiewicz, który twierdzi, że: *język może być traktowany nie tylko jako środek wyrazu i przekazu informacji – lecz także, a może przede wszystkim, jako medium, twór, a zarazem proces zawierający dorobek kulturowy danej wspólnoty komunikatywnej (...). Język oprócz tego jest nośnikiem, przekąźnikiem i zbiorem wszelkich wartości, ocen i wartościowań (...) wokół których koncentrują się zachowania, działania, przekonania oraz system etyczno-normatywny danej społeczności (danego narodu)*¹⁷.

Oba nurty – etnolingwistyki i lingwistyki kulturowej, opierają się na tych samych elementach: język, człowiek/wspólnota i kultura. Dlatego najczęściej (szczególnie w tradycji amerykańskiej) te

¹³ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 42.

¹⁴ Farzad Sharifian, 2011, *Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

¹⁵ Sharifian Farzad, *Rozprawy i analizy*, Lublin 2016.

¹⁶ Palmer Gary B., *Toward a Theory of Cultural Linguistics*, Austin, TX: University of Texas Press, 1996.

¹⁷ Anusiewicz Janusz, 1995, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław: Wydawnictwo UWr, s. 12.

pojęcia są traktowane jako synonimy. Jednak wśród badaczy polskich przyjęła się tradycja, że z lingwistyki kulturowej wyłączany jest język ludowy.¹⁸

Lingwistyka kognitywna swoje początki zawdzięcza amerykańskim językoznawcom, już wspomnianym wyżej, takim jak George Lakoff, Mark Johnson i Roland Langacker. Rozwijała się ona również we Francji, gdzie jej przedstawicielem był François Rastier, w Polsce, dzięki pracom Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego i Anny Wierzbickiej, a także dzięki Jurijowi Apresjanowi - w Rosji.¹⁹ Tak samo jak etnolingwistyka, lingwistyka kognitywna opiera się na treści języka oraz jej związku z osobą mówiącą i otaczającym ją światem. Zadaniem kognitywistów jest określenie w jaki sposób człowiek rozumie słowa, a co za tym idzie –zakodowaną w słowach percepcję świata.²⁰ W centrum badań tej dziedziny są kulturowe funkcje języka, języki subkultur, odmiany środowiskowe i zawodowe języka jak też zróżnicowanie stylowe języka.²¹

2. Szkoły etnolingwistyczne

2.1. Amerykańska szkoła

Etnolingwistyka cieszy się też dużym zainteresowaniem w Stanach Zjednoczonych, gdzie Franz Boas, chociaż był pochodzenia niemieckiego, został uznany za jednego z twórców etnolingwistyki amerykańskiej. Amerykanie chcąc uporządkować ziemie zamieszkałe przez Indian, musieli nauczyć się ich języka, a jako pierwszy jego badaniem zajął się Boas. Zauważył on, że języki na różny sposób odzwierciedlają doświadczenia ludzi i w ten sposób powstające kategorie językowe wpływają na użytkowanie tych języków. Boas wprowadził pojęcie *relatywizmu kulturowego*, który głosi, że żadna kultura nie może być określona jako zła lub dobra, musi być ona oceniana w tym kontekście kulturowym, w jakim funkcjonuje. Nie można oceniać innej kultury z punktu widzenia własnej. Do podobnych wniosków doszedł również uczeń Boasa, Edward Sapir, który twierdził, że dwie społeczności, to dwa różne światy, na które wpłynęły tradycje w nich stosowanych języków.²² Z podobnego założenia wychodził również Benjamin Lee Whorf, który uznał, że język ma o wiele większy wpływ na kulturę, niż kultura na język. Można więc uznać, że człowiek funkcjonujący w

¹⁸ Bartmiński Jerzy, *Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna?*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3060, Język a kultura, tom 20, Wrocław, 2008.

¹⁹ Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinė leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 24.

²⁰ Ibid. s. 25.

²¹ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 63.

²² Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinė leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 23.

określonej kulturze ma obraz świata z góry narzucony przez język. Język ojczysty określa, więc sposób zachowania i myślenia człowieka.

2.2. Rosyjska szkoła

Słowiańska etnolingwistyka zrodziła się z badań etymologicznych i dialektologicznych. Jako pierwszy, w drugiej połowie XX w., zajął się tymi badaniami Nikita Tołstoj. Jego prace stały się podstawą do badań w Rosji, Serbii, na Ukrainie, Białorusi, a także w Polsce. Według Tołstoja są dwie gałęzie etnolingwistyki węższe – językoznawstwa i szersze – kulturoznawcze. Twierdził też, że podstawowym pojęciem łączącym dane językowe i kulturowe jest „kod kulturowy”. Rosyjska szkoła etnolingwistyczna, do której oprócz Nikity Tołstoja należą m. in. również Swietłana Tołstoja, Swietłana Nikitina, Walerija Telija, Wiczysław Iwanow i Władimir Toporow, do określenia nurtu badawczego stosuje również terminy takie jak *frazologiczny obraz świata* bądź *naiwny obraz świata*.²³ Ich obiektem badań był język kultury. Skupiają się oni na różnych formach: leksykalne (frazologia, podania i legendy), czynności (obrzędy) oraz umysłowe (wierzenia). W moskiewskiej szkole lingwistycznej wyróżnia się również pojęcie terminologii kulturowej, które są niczym innym niż nazwami obrzędów i ludzi je wykonujących, rzeczy, świąt i zjawisk przyrodniczych. Z punktu widzenia lingwistycznego tworzą one swoisty mikrosystem synonimów.²⁴ Badania rosyjskich językoznawców zostały zwieńczone słownikiem *Славянские древности*, w którym zostały zebrane symbole kulturowe.²⁵

2.3. Lubelska szkoła

Polska szkoła etnolingwistyczna rozwija się w Lublinie przy Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Jej założycielem jest polski etnolingwista, sławista i folklorysta Jerzy Bartmiński. Początki lubelskiej szkoły sięgają lat 80. XX wieku, kiedy we Wrocławiu pod redakcją Bartmińskiego ukazał się *Zeszyt próbny Słownika ludowych stereotypów językowych*. Obiektem słownika było nie samo słowo, tylko stereotyp - związek między przedmiotem i jego nazwą, wyobrażenie językowo-kulturowe, które określa jak przedmiot wygląda, co robi i jak jest wartościowany przez człowieka. W słowniku opisane są nie tylko najbardziej znane cechy badanego obiektu, ale też te rzadkie,

²³ Rak Maciej, *Czym jest językowy obraz świata*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

²⁴ Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademine leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 27.

²⁵ Bartmiński Jerzy, O aktualnych zadaniach etnolingwistyki, *Etnolingwistyka* 28, Lublin 2016. DOI: 10.17951/et.2016.28.7

przypisywane tylko dla bardzo konkretnych przykładów.²⁶ Zatem, opis odzwierciedla też zarys kulturowy i językowy obiektu. Wyodrębnia się różnica między stereotypami a pojęciami. Stereotypy są nacechowane emocjonalnie, pojęcia, zaś są określane naukowo i intelektualnie.²⁷

Ta publikacja zainicjowała badania etnolingwistyczne nad „ludową wizją świata i człowieka”. W 1986 roku zespół etnolingwistów z Lublina wydał kolejny zbiór analiz pod tytułem *Język i ludowa wizja świata*, a od 1988 roku zaczęto wydawać rocznik *Etnolingwistyka*.²⁸ W tym piśmie ukazują się rozprawy teoretyczne, recenzje prac etnolingwistycznych, próbne artykuły hasłowe do słownika, oraz materiały terenowe i noty o książkach.²⁹

Lubelska etnolingwistyka wyróżnia się spośród innych nastawieniem na współczesność i jej antropologiczno-kognitywny charakter, który ukazuje się w pojęciach takich, jak: definicja kognitywna, językowy obraz świata, stereotyp, profilowanie, punkt widzenia, podmiot i wartości.³⁰

2.4.Litewska szkoła

Na Litwie etnolingwistyka jest bardzo młodym nurtem badawczym. Jednym z inicjatorów prac etnolingwistycznych na polu języka litewskiego jest Aloyzas Gudavičius, który wydając książkę *Etnolingvistika*, wprowadził do litewskiego językoznawstwa myśl o mentalności narodowej w języku. Według Gudavičiusa etnolingwistyka ma odzwierciedlać, jak naród wygląda w języku. To odzwierciedlenie ma zawierać sposób postrzegania świata przez naród, jego wartościowanie oraz wszystko, co składa się na kulturę danego narodu. Ma być widoczna też mentalność i psychologia narodowa.³¹

W kierunku rosyjskiej szkoły etnolingwistycznej udała się w swoich pracach Birutė Jasiūnaitė. Ta litewska językoznawczyni zajęła się badaniem języka i tradycyjnej kultury etnicznej, frazeologii

²⁶ Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinių leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 23

²⁷ Ibid. s. 27.

²⁸ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012, s. 16.

²⁹ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 76.

³⁰ Ibid. s. 64.

³¹ Gudavičius Aloyzas, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*, Šiaulių universiteto leidykla, Šiauliai, 2009.

i leksyki mitologicznej. Zwróciła również uwagę na znaczenie kontekstu kulturowego w badaniach etnolingwistycznych.³²

W 2014 roku wydano zbiorową pracę etnolingwistów z Szawel *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse. Konceptualiujų metaforų žodynas*“.³³ Wybrano metafory z czterech dziedzin: polityki, ekonomii, zdrowia i sportu i przez nie zostały wskazane kierunki i sposoby działań i myślenia narodu.

3. Językowy Obraz Świata

Nurt badawczy Językowego Obrazu Świata (JOS) wywodzi się z wieloletnich badań nad wspomnianym wyżej relatywizmem językowym amerykańskich etnolingwistów Sapira i Whorfa, niemieckich lingwistów Wilhelma von Humboldta, który określał tę dziedzinę słowem *światoogląd* (niem. *Weltansicht*) i Leona Weisgerbera oraz dalej sięga francuskiego i włoskiego nurtu oświeceniowego.³⁴ Grzegorz Żuk stwierdza zaś, że początków poglądu, iż język określa obraz świata, należy szukać już w *Retoryce* Arystotelesa, w której wyróżniane były toposy, czyli pojęcia znanych powszechnie, oklepanych.³⁵

W Polsce termin *językowy obraz świata* po raz pierwszy ukazał się w latach 80. prawdopodobnie pod wpływem Jurija Apresjana i jego teorii „naiwnego obrazu świata”.³⁶ Badania w tym kierunku zostały rozpoczęte w 1980 roku, kiedy Jerzy Bartmiński wydał wyżej wspomniany *Zeszyt próbny „Słownika ludowych stereotypów językowych”*. Dużym zainteresowaniem cieszyła się konferencja, która odbyła się w Puławach w 1987 roku. Kontynuacją był tom zbiorowy *Współczesny język polski* wydany w ramach *Encyklopedii kultury polskiej XX wieku* w 1993 roku. W tym tomie JOS został zastosowany został m. in. w rozprawach na temat stylu potocznego (Jerzy Bartmiński), frazeologizmów (Andrzej M. Lewicki, Anna Pajdzińska), słownictwa (Ryszard Tokarski), internacjonalizmów (Jolanta Maćkiewicz) i socjolektów (Stanisław Grabias), stereotypów (Jerzy

³² Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinių leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 27.

³³ Ibid. s. 28.

³⁴ Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinių leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 11.

³⁵ Żuk Grzegorz, *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, red. Karwatowska Małgorzata i Siwiec Adam, Chełm 2010, s. 239–257.

³⁶ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 102.

Bartmiński, Jolanta Panasiuk). Wiele artykułów rozprawiających szczegółowo na temat JOS ukazało się na łamach *Etnolingwistyki* wydawanej od 1988 roku w Lublinie oraz w serii *Język i kultura* wydawanej we Wrocławiu.³⁷ Oprócz tego nad tym nurtem badawczym pracuje grupa badaczy z Warszawy, m. in. Renata Grzegorzczkowska, Jadwiga Puzynina, Krystyna Waszkowa, Zofia Zaron i ich uczniowie. Ważną rolę w badaniach JOS odgrywa Anna Wierzbicka pisząca po polsku i po angielsku. Na podstawie analizy składnikowej badaczka podejmuje się próby rekonstrukcji znaczenia słów, takich jak *wolność*, *ojczyzna*, *pokora*, *dusza* czy *odwaga* w różnych kulturach narodowych i pokazuje związek sposobu myślenia o nich z językiem³⁸.

Jerzy Bartmiński, jeden z podstawowych polskich twórców teorii Językowego Obrazu Świata oraz współpracujący z nim Ryszard Tokarski w 1986 roku określili ten nurt badawczy jako: *zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretację rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie*.³⁹ Mówiąc ogólniej jest to próba odtworzenia „naiwnego” obrazu, jego zrozumienia i interpretacji oraz wartościowania, utrwalonego w mentalności przedstawicieli konkretnej językowej i kulturowej społeczności. Mogą to być sądy oparte na gramatyce, słownictwie, frazeologii albo takie, które zostały utrwalone na poziomie wiedzy społecznej, mitów, rytuałów i przekonań. JOS oddaje mentalność i punkt widzenia i interpretację rzeczywistości przeciętnego użytkownika języka potocznego. Ten obraz świata jest naiwny, zarówno etnocentryczny jak i antropocentryczny, definiowany miarą ludzką.⁴⁰

Definicje JOS wahają się między „zbiorem prawidłowości” zawartych w strukturach leksyki i związkach gramatycznych wskazujących na różne sposoby rozumienia i widzenia świata⁴¹ a „strukturą pojęciową utrwaloną (zakrzepłą) w systemie danego języka”.⁴²

Krzysztof Korzyk twierdzi, że charakter JOS jest semantyczny, który łączy się z lingwistyką kognitywną i komunikacyjną.⁴³ Przede wszystkim jednak ten nurt badawczy dzięki analizie danych

³⁷ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012. s. 16.

³⁸ Ibid. s. 18.

³⁹ Ibid. s. 12.

⁴⁰ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012. s. 14.

⁴¹ Tokarski Ryszard, *Przeszłość i współczesność w językowym obrazie świata*, [w:] Anna Pajdzińska, Piotr Krzyżanowski (red.), *Przeszłość w językowym obrazie świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 9-23, 1999.

⁴² Grzegorzczkowska Renata, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] JOS, s. 41-49, 1990.

⁴³ Korzyk Krzysztof, *Język i gramatyka w perspektywie „komunikatywizmu”*, [w:] Awdiejew Aleksy, (red.), *Gramatyka komunikacyjna*, Warszawa-Kraków: PWN, s. 9-32, 1999.

językowych pozwala dotrzeć do sposobów konceptualizacji świata i jego postrzegania przez człowieka, do jego mentalności.⁴⁴

Badania nad językowym obrazem świata są ważne z tego powodu, że język nieustannie się zmienia. Na przykład w ciągu ostatnich dekad po upadku ideologii komunistycznej w dyskursie publicznym odrzucono język oficjalny, ciężki, wręcz monolityczny, na którego miejsce weszło kilka odmian alternatywnego języka publicznego. JOS jest również źródłem do powstawania nowych metodologii i kierunków w lingwistyce kognitywnej, antropologicznej i kulturowej.⁴⁵ Jest też podstawą do badań porównawczych nie tylko języków słowiańskich, ale też w skali ogólnoeuropejskiej. Przydatność pojęcia JOS w badaniach socjologicznych podkreśla Stanisław Grabias w wydaniu *Język w zachowaniach społecznych*.⁴⁶ Twierdzi on, że we współczesnym języku polskim nie można oddzielać badań języka ogólnego od badań nad językiem regionalnym, ponieważ obie odmiany języka współdziałają na płaszczyźnie kulturowej i historycznej.⁴⁷

4. Metodologia

W niniejszej pracy została zastosowana analiza konceptualna, którą wprowadził Jerzy Bartmiński wraz z lubelskim zespołem językoznawców. Jest ona stosowana przez wielu etnolingwistów z Polski i z Europy, m. in. na niej opierali się badacze pracujący nad projektem EUROJOS, w którym prowadzono badania nad litewskim językowym obrazem świata. W 2013 roku została wydana publikacja *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics, Cognition and Culture*, w której 24 językoznawców doszło do wniosku, że ta metodologia może być stosowana do badań dowolnego języka.⁴⁸

Podstawą do badań nad Językowym Obrazem Świata, według Bartmińskiego,⁴⁹ jest gramatyka, słownictwo, które łączy doświadczenia społeczne, formy językowe, frazeologizmy, pojęcia zawarte w słownikach, synonimy i antonimy, nazwy podstawowe, derywaty słotwórcze, pojęcia wprowadzane do języka przez teksty kultury oraz konwencjonalne ich użycie. Ważna jest również

⁴⁴ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012. s. 15.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Grabias Stanisław, *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 1994.

⁴⁷ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012. s. 19.

⁴⁸ Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademine leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 29.

⁴⁹ Ibid. s. 13.

wiedza o świecie badanej społeczności oraz wierzenia i przekonania, gdyż obraz świata jest sumą jej doświadczeń i historii, którą dana społeczność przeżyła.

Według lubelskiej szkoły etnolingwistycznej, pojęcie zawarte w języku powinno być wyodrębnione z różnych źródeł językowych, analizowane z podziałem na kategorie semantyczne - fasety i aspekty. Faseta, to według Bartmińskiego⁵⁰: *wiązka sądów składająca się na eksplikację. W informacji naukowej faseta znaczy tyle co 'podkategoria', 'grupa klas odpowiadających jakiejś wspólnej charakterystyce', oznaczających np. rodzaj materiału, rodzaj czynności itd.* Aspekt, to kategoria semantyczna, która opisuje badany obiekt z konkretnej perspektywy. Te grupy są analizowane też w odniesieniu do szerszych kategorii zwanych profilami, na które składają się: rodzaj, styl, czas i przestrzeń, i poprzez analizę których ujawnia się subiektywną ocenę zjawisk z perspektywy różnych wspólnot i grup społecznych.

Aby wszechstronnie opisać językowy obraz badanego pojęcia Bartmińskiego stosuje się trzy czynniki: system językowy, badania ankietowe oraz teksty, tzw. S-A-T.⁵¹ Dane systemowe obejmują synonimy, antonimy, derywaty jak też związki frazeologiczne i kolokacje. Są one gromadzone ze źródeł leksykograficznych, takich jak słowniki językowe, słowniki synonimów, antonimów, frazeologizmów oraz ze słowników etymologicznych. Drugą grupę tworzą badania ankietowe. Są to kwestionariusze typu poznawczego, których celem jest sprawdzenie, w jaki sposób respondenci rozumieją dane słowo. Trzeci rodzaj danych obejmuje różnego rodzaju teksty. Dane tekstowe zbierane są z korpusów językowych. Interpretując fragmenty tekstu można odnaleźć sens badanego słowa oraz jego cechy.⁵²

Celem lingwistyki kognitywnej, która interesuje się problemami ludzkiej kategoryzacji zjawisk świata,⁵³ nie jest charakter semantyczny badanego leksemu, ale poznawczy, taki, który odzwierciedla stereotypową wiedzę o świecie, wartościowanie, charakterystykę i kategoryzację przez użytkowników języka badanego słowa. Takie badane zjawisko językowo-kulturowe Bartmiński nazywa *definicją kognitywną*. Nie jest ona dokładnym odbiciem przedmiotu rzeczywistego, tylko

⁵⁰ Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława. Profile a podmiotowa interpretacja świata. Profilowanie w języku i w tekście. Lublin: Wydawnictwo UMCS, p. 211–224. 1998, s. 215.

⁵¹ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012. s. 20.

⁵² Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademine leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017. s. 31.

⁵³ Lakoff George, *An Essay in Cognitive Linguistics*, The Linguistic Society of Korea. Linguistic in the Morning Calm, Seoul, s. 129-193.

projekcją wytworzoną w mentalności społeczeństwa.⁵⁴ Definicja słownikowa operuje elementami wiedzy naukowej. Jej celem jest przedstawienie najbardziej obiektywnego obrazu elementu rzeczywistości. Zaś definicja kognitywna opiera się nie tylko na nauce, ale przede wszystkim na wiedzy powszechnej i doświadczeniu świata. Jej celem jest pokazanie, w jaki sposób świadomość mówiącego definiuje to słowo w określonej sytuacji językowej, a nie, to co wiemy ze słownika. Definicja kognitywna ma za cel określenie sposobu pojmowania przedmiotu przez społeczność mówiącą w badanym języku. Jest ona narzędziem opisywania stereotypów jako wytworów wyobraźni, lub obrazów w głowie.⁵⁵

Kolejne czynniki wpływające na wynik badań JOS to: punkt widzenia, profilowanie, wartości i podmiot. Punkt widzenia, to według Bartmińskiego, czynnik kulturowy, który decyduje o sposobie mówienia o przedmiocie, doboru cech oraz kategoryzacji przedmiotu. Profilowanie jest kształtowaniem obrazu przedmiotu ujmując go w określonych kategoriach i fasetach, takich jak wygląd, cechy, funkcje, czynności, przeżycia czy pochodzenie. Wartościowanie stanowi podstawę kultury i języka a zarazem tworzy wyobrażenie i jego profilowanie. Podmiot wyraża się w kontekście określonych wartości. Tego co jest dla niego ważne, dobre i cenne. Podmiot doświadcza i interpretuje rzeczywistość, kieruje dyskursem, konceptualizacją oraz werbalizacją.⁵⁶ To jest ktoś, kto konceptualizuje doświadczenia, wypowiada się i ocenia.⁵⁷

Warto zaznaczyć, że sami przedstawiciele lubelskiej szkoły nie określają metodologii jako zakończonej i nienaruszalnej, wręcz przeciwnie, w projekcie EUROJOS 2 mówi się o rozwoju metodologii, i stworzeniu dokładniejszego modelu kognitywnego do badań każdego konceptu.

ETYMOLOGIA POLSKIEGO SŁOWA *ANIOŁ* I LITEWSKIEGO *ANGELAS*

W kulturach bałtyckich i słowiańskich anioł jest istotą niosącą aurę tajemniczości, a zarazem jest niezwykle bliski człowiekowi. Pochodzenie słowa anioł jest związane z terminami religijnymi. W językach starożytnych, takich jak łacina, występuje słowo *angelus* pochodzące z gr. *angelos*, co pierwotnie oznaczało ‘posłaniec’.⁵⁸ Według Słownika etymologicznego języka polskiego pod

⁵⁴ Bartmiński Jerzy, *Językowe Podstawy Obrazu Świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012, s. 43.

⁵⁵ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 111.

⁵⁶ Bartmiński Jerzy, *Założenia i metody lingwistyki kulturowej - na przykładzie definicji PRACY w „Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów”*, Wilno, lipiec 2019.

⁵⁷ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 119.

⁵⁸ Bruckner Aleksander, *Słownik Etymologiczny języka polskiego, 1856-1939*.

redakcją Wiesława Borysia polskie słowo *anioł* zapożyczone jest z języka czeskiego, w którym to słowo *anjel* ukazało się dzięki misji Cyryla i Metodego, którzy przynieśli je z tradycji greckiej⁵⁹. Już w XIV w. istniała staropolska forma *ańjoł*, która później zmieniała się w formy takie jak: *anjol*, *annioł*, czy *angiel*. W niektórych gwarach północno-zachodniej Polski zachowały się niektóre formy, m.in. *anjól*, *anniół*, *janiol*, *jamioł* i *haniol*⁶⁰. Aktualne słowo *anioł* w języku polskim stało się powszechne dopiero w XVI w.

W języku litewskim najprawdopodobniej słowo *angelas* pochodzi właśnie od polskiego *anioła*. Baza danych Słownika etymologicznego języka litewskiego podaje również takie formy jak *āniolas*, *ānialas*, *anielas* czy też *angiolas*.⁶¹ Słownik etymologiczny języka litewskiego pod redakcją Wojciecha Smoczyńskiego wskazuje również takie pochodzenie słowa: „*angelas* ‘anioł’ — zapoż. z błr. ros. *ángel*, -a (← scs. *anūgelū* ← gr. *ἄγγελος*). War. *ángielas*, *angielas* (Būga, RR III, 458), *ángėlas*, zdrob. *angėlė lis*, *angėlūkas*, *angėlūnis* (Kurschat). Odpowiednik łot. *eņģelis* ← śrdn. *engel* (Jordan 62). — Stlit. *angiolas* ← stpol. *angioł* (stąd też stpr. *angol* w słowniczku Grunaua); stlit. *anielas*: SD «*anyoł*, *angelus*, *nuntius Dei*», *anielas sargas* SD «*anyoł stroż*, *angelus custos*, *tutelararis*» ← stpol. *anieł*; stlit. *anialas* ← pol. *anioł* (gw. *āniolas*, *āniolas*; *āniuolas*, zdrob. *aniuoliūkas* ‘aniołek’).”⁶² Więc, pierwotnym źródłem pochodzenia litewskiego *anioła* jest tak samo jak w języku polskim greka i łacina. W wyniku wzajemnego oddziaływania na siebie języków narodów sąsiednich, te formy zmieniały się z biegiem czasu.

DEFINICJA SŁOWNIKOWA SŁOWA *ANIOŁ* I *ANGELAS*

Według Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego *anioł*, to „istota nadprzyrodzona pośrednicząca między Bogiem a ludźmi, uosabiająca doskonałość i dobroć”. Jak też „ktoś bardzo dobry, łagodny.”⁶³ Wielki słownik języka polskiego również nadaje *aniołowi* religijną definicję. Jest to „istota duchowa, która zgodnie z wiarą żydów, muzułmanów i chrześcijan pośredniczy między Bogiem a ludźmi.”⁶⁴ Najczęściej *anioł* występuje jako istota duchowa, wysłannik Boga na ziemię, istota zajmująca miejsce pomiędzy Bogiem a ludźmi. W przenośni mianem *anioła* określano człowieka dobrego, idealnego, wręcz doskonałego.

⁵⁹ Boryś Wiesław, Słownik Etymologiczny języka polskiego, Wydawnictwo literackie, Kraków 2005.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė (<https://etimologija.baltnexus.lt/?w=aniolas>).

⁶² Smoczyński Wojciech, Słownik etymologiczny języka litewskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wileńskiego, Wilno, 2007. s. 33.

⁶³ Doroszewski Witold, Słownik języka polskiego, Warszawa, 1958-1969.

⁶⁴ Wielki słownik języka polskiego. <https://wsjp.pl/>

W Wielkim słowniku języka polskiego można też znaleźć inne definicje słowa *anioł*, takie jak np. *figura anioła*, czyli „przedstawienie anioła - istoty duchowej jako ludzkiej postaci ze skrzydłami”. To pojęcie jest lokowane między religią a działalnością artystyczną człowieka. Kolejne pojęcie, jakie znajdujemy w tym słowniku jest *człowiek jak anioł*, czyli „człowiek, który jest niezwykle dobry dla innych”⁶⁵.

Słownik współczesnego języka litewskiego podaje religijną definicję anioła jako dobrego ducha, co w przenośni oznacza istotę ogólnie dobrą. (*ángelas* – 1. *bažn. geroji dvasia*, 2. *b. prk. Gera būtybė: Ji yra tikras ángelas*).⁶⁶ Słownik języka litewskiego definiuje anioła jako posłańca bożego, pośrednika między Bogiem a ludźmi w religii chrześcijańskiej, islamie, judaizmie oraz w innych religiach (*ángelas bažn. judaizme, krikščionybėje, islame ir kai kuriose kitose religijose* – *Dievo pasiuntinys, tarpininkas tarp Dievo ir žmonių: Angelas, kursai mane išgelbėjo nuog viso pikto BB1 Moz48,16. Šitai aš siunčiu angelą mano, arba pasiuntinį DP20. Angelai giedoja linksną giesmę Mž74.*). Może to być też człowiek jak anioł – bardzo dobry (apie labai gerą žmogų: *Ji tikras angelas! rš. O tu, mano angele! rš.*).⁶⁷

Podobną definicję podaje również litewski Słownik młodzieżowy pod redakcją Jonasa Paulauskasa – anioł jest dobrym duchem, ale też posłańcem i przedstawicielem boskim (*ángelas - Dievo pasiuntinys bei įgaliotinis, geroji dvasia. Angelas apleis, velnias ateis*).⁶⁸ Tak samo jak w języku polskim, anioł w jęz. litewskim jest też pośrednikiem między człowiekiem a Bogiem.⁶⁹

OBRAZ ANIOŁA W JĘZYKU POLSKIM

1. Cechy fizyczne

1.1. Wygląd

Anioł najczęściej jest kojarzony z wierzeniami religijnymi. Św. Augustyn rozważając zdanie *Stworzył Bóg ziemię i niebo* (Rdz 1,1) doszedł do wniosku, że niebo oznacza materię duchową, więc wraz z powstaniem nieba, Bóg stworzył też anioły. Zatem, skoro anioły zostały stworzone, to mają podstawę materialną, ale istnieją one jako istoty niecielesne i poza czasem.⁷⁰ Pomimo tego, że w

⁶⁵ Wielki słownik języka polskiego. <https://wsjp.pl/>.

⁶⁶ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, IV leidimas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2000.*

⁶⁷ *Lietuvių kalbos žodynas.* <http://www.lkz.lt/?zodis=angelas&id=01023480000>

⁶⁸ Paulauskas Jonas, *Paauglių žodynas, Šviesa, Kaunas, 1997.*

⁶⁹ *Tarptautinių žodžių žodynas.* <https://tzz.lt/a/angelas/>

⁷⁰ Oleschko Herbert, *Angelologia św. Augustyna – zagadnienia metafizyczne*, Księga o Aniołach, Wydawnictwo WAM, Kraków, 2002, s. 209.

Piśmie Świętym unika się przedstawiania wyglądu anioła, w tekstach kultury polskiej anioł jest antropomorfizowany i przybiera różne postacie. Na podstawie danych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego podejmę próbę przeanalizowania i ustalenia jakich słów, wyrażań i określeń używa się w języku polskim do opisanego jego cech fizycznych.

W języku i literaturze polskiej mówiąc o aniele często występuje aspekt estetyczny. Anioł jest wyobrażany i przedstawiany jako istota o szeroko pojmowanym pięknie (1-3), które nie jest konkretyzowane, więc jest to określenie ogólnikowe, w dodatku ze znacznym stopniem stereotypizacji. Dość stereotypowo autorzy tekstów sięgają po porównania człowieka do anioła, w szczególności kobiet i dzieci (4-5), anioł więc jest kojarzony z tymi osobami, którym przysługuje cecha piękna z zasady:

- (1) *Gdy niebo ciemniało nad parkiem, Mama ustawiała w oknie zapaloną gromnicę, chociaż na obrazie, który płonął turkusową zielenią obok lustra w dużym pokoju, **piękny anioł** przeprowadzał po wąskiej kładce chłopca i dziewczynkę, trzymających się za ręce.* (Stefan Chwin, Honemann, Świat Książki, 1995)
- (2) *Pobiegła po tatę, przyprowadziła go pod figurę i pyta, co taki **piękny anioł** robi. Ojciec odpowiedział, że nic, przecież to anioł, anioły nic nie robią.* (Manuela Gretkowska, Tarot paryski, W.A.B. 1999)
- (3) *Lektura pism św. Teresy z Avila (1515-1582), szczególnie tych fragmentów, w których **piękny anioł** kilkoma nawrotami złotej włóczni z rozżarzoną grotem wbija się we wnętrza świętej, i tym sposobem sprowadza na nią spazm rozkoszy, wprawia mnie w konsternację.* (Komar Michał, Wtajemniczenia, Świat Książki, 2009)
- (4) *Stała nad nim Selene, taka, jaką zapamiętał, **piękna jak anioł** o srebrzystych skrzydłach.* (Witold Jabłoński, Dzieci nocy, SuperNowa, 2001)
- (5) *Jesteś **piękny jak anioł**, syneczku. Czy mówił ci kto, że masz oczy archanioła? Pełne miłości i gniewu.* (Krystyna Berwińska, Con Amore, Siedmioróg, 1976)

Na wygląd anioła składają się poszczególne części budowy ciała oraz znaki rozpoznawcze i atrybuty, które raczej przysługują osobom ludzkim, przybierającym postać anioła, lub są do niego porównywane. Twarz anioła jest bardzo często kojarzona z twarzą pięknej kobiety (6) i nie zawsze jest ona nacechowana pozytywnie, bo przybiera cechy właściwie kobiecie - anioł staje się kusicielski (7), sama twarz kobiety, która jest *anielska*, posiada również cechy ludzkie: maluje się na niej grymas złości (8):

- (6) *Obok było puste miejsce porośnięte trawą, a dalej grób nr 107: spatynowany anioł z parą skrzydeł wystających ponad jego głowę, z **kobiecą twarzą** i rękami złożonymi do modlitwy.* (Maria Nurowska, Miłośnica, W.A.B. 2009)
- (7) *Skąd takie jabłko w środku zimy? Anioł przybrał postać kusicielki **o twarzy w kształcie serca** i lekko chropowatych dłoniach, która powiedziała, a niech uważa ino na robaki.* (Joanna Bator, Piaskowa Góra, W.A.B., 2009)
- (8) *W tej chwili do sali energicznie wkroczyła Majami. Jej **anielska buzia** była **czzerwona ze złości**.* (Włodzimierz Kowalewski, Bóg zapłac!, W.A.B. 2000)

Oczy anioła nie mają przypisanych sobie konkretnych, stereotypowych cech. Jest to najczęściej kwestia wynikająca z ogólnego obrazu bohatera. Czasami anioł ma oczy jak szafiry (11), ktoś inny wyobraża je w kolorze orzechowym (10). Tak jak twarz, oczy anioła są punktem odniesienia w porównaniach człowieka i jego cech fizycznych. W tradycji chrześcijańskiej archanioł jest uosobieniem dobra, radości, życzliwości, ale też waleczności.⁷¹ Stąd możliwe jest porównanie oczu dziecka do oczu archanioła (9), czyli oczu pełnych miłości, niewinności, ale też gniewu:

- (9) *Jesteś piękny jak anioł, syneczku. Czy mówił ci kto, że **masz oczy archanioła**? Pełne miłości i gniewu.* (Krystyna Berwińska, Con Amore, Siedmioróg, 1976)
- (10) *Ja ci tylko mogę powiedzieć, że gdyby Jurek musiał namalować anioła, to ten anioł **miałby oczy orzechowego koloru**.* (Makuszyński Kornel, Szaleństwa Panny Ewy, ZwiNPZN, 1957)
- (11) *Któregoś dnia przyniósł swój wiersz. Rzuciłam okiem: "Nasz Żydowski Anioł Śmierci ma jasne włosy i **dwa szafiry zamiast oczu**..." Podarłam kartkę, nie czytając dalej. - Szkada - powiedział. - Może dowiedziałabyś się czegoś o sobie..."* (Maria Nurowska, Listy miłości, W.A.B. 2006)

Anioł, szczególnie w formie deminutywnej, porównywany jest często do dzieci. Taki aniołek ma delikatne policzki o słodkich dołkach, a po bokach jego twarzy lśnią jasne loki (12). Postać anioła najczęściej jest przedstawiana jako istota na podobieństwo ludzkie o długich, jasnych, blond włosach (12-16), a te włosy są delikatne i cieniutkie (17):

- (12) *Dziewczynka miała **jasne loczki i słodkie dołeczki w policzkach** jak aniołek. Była aktorką filmu i nazywała się Shirley Temple.* (Henryk Grynberg, Życie ideologiczne, osobiste, codzienne i artystyczne, Świat Książki, 1998)
- (13) *Śmierć z nieodłączną kosą paradowała w białej, luźnej szacie do ziemi, przypominającej habit, w papierowej, też białej infule i białej masce z wyszczerzonymi trupimi zębami. Białe, w długiej komży, był też anioł, z wielkimi sztywnymi skrzydłami przyczepionymi kunsztownie do pleców,*

⁷¹ Jankowiak Krzysztof, *Biblia pełna aniołów*, Wieczernik, 54 - listopad - grudzień 2007.

w wianeczku i z **dlugimi blond włosami**. (Zdzisław Mrawski, Gdzie ten dom, gdzie ten świat, Twój Styl, 1994)

- (14) *Był w kościele w Kolonii obraz przedstawiający świętego Franciszka rozmawiającego z ptakami. Zza pleców świętego wychylał się **jasnowłosy anioł** i patrzył na tę scenę z łagodnym uśmiechem. Mamie wiele razy śnił się ten anioł, myślała o nim, gdy była smutna, poświęciła mu kilka stron w swym pensjonarskim pamiętniku, co niedziela zerknęła na niego ukradkiem, a on odwzajemniał się jej milczącą serdecznością.* (Ławrynowicz Marek, Diabeł na dzwonnicy, W.A.B. 1996)
- (15) *Któregoś dnia przyniósł swój wiersz. Rzuciłam okiem: "Nasz Żydowski Anioł Śmierci **ma jasne włosy** i dwa szafiry zamiast oczu..." Podarłam kartkę, nie czytając dalej. - Szkoda - powiedział. - Może dowiedziałabyś się czegoś o sobie..."* (Maria Nurowska, Listy miłości, W.A.B. 2006)
- (16) *Był na nim **jasnowłosy anioł**, w długiej szacie i z wielkimi skrzydłami. Skrzydła migotały w blasku świecy na złoto, fioletowo, purpurowo i pochylały się nad nagim, skulonym człowiekiem, jakby chciały go osłonić. Ale anioł nie patrzył na skulonego. Patrzył na mnie.* (Saramonowicz Małgorzata, Sanatorium, W.A.B., 2005)
- (17) *Jego ostrze od wieloletniego ostrzenia oselką jest już **cieniutkie jak anielski włos**, którym przyozdabia się choinkę na Boże Narodzenie.* (Andrzej Mularczyk, Sami swoi, Muza, 1967)

Na wyjątkową posturę anioła składają się też piękne dłonie, które on w geście pobożności składa do modlitwy (19), do których również porównywane są dłonie człowieka (18):

- (18) *Masz **piękne dłonie**, nieprawdaż? Anioły takie mają, a mój Anioł - z pewnością.* (Anna Nasiłowska, Historie miłosne, Świat Książki)
- (19) *Obok było puste miejsce porośnięte trawą, a dalej grób nr 107: spatynowany anioł z parą skrzydeł wystających ponad jego głową, z kobiecą twarzą i **rękami złożonymi do modlitwy**.* (Maria Nurowska, Miłośnica, W.A.B. 2009)

Zazwyczaj anioła wyobrażamy jako postać jasną, białą. Według Słownika obrazów i symboli Biblijnych, biel jest w chrześcijaństwie barwą sakralną. W księdze apokalipsy biel symbolizuje nieskazitelną czystość i nieprzemijające piękno.⁷² Słownik symboli Władysława Kopalińskiego określa biel jako symbol doskonałości, duchowości, życia (wiecznego), świętości, chwały, zbawienia, objawienia, łaski, prawdy, szczerości⁷³. Tak też w tekstach kultury anioł najczęściej przedstawiany jest jako istota promieniejąca, biała, ubrana w jasne, delikatne szaty. W wielu przypadkach porównuje się piękno i jasna karnacja człowieka do białego anioła (20, 22-24). Postać anioła ma białe szaty (21-

⁷² Lurker Manfred, Słownik Obrazów i Symboli Biblijnych, Pallotinum, Poznań, 1989.

⁷³ Kopaliński Władysław, Słownik symboli, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

22), przez to człowiek ubrany na biało, tak jak, na przykład, pielęgniarka, bywa porównywany do białego anioła (20):

- (20) *Zbudziło mnie silne pragnienie, ale pielęgniarka, **biała jak anioł**, powiedziała, że nie wolno mi jeść ani pić.* (Henryk Grynberg, *Życie ideologiczne, osobiste, codzienne i artystyczne*, Świat Książki, 1998)
- (21) *Śmierć z nieodłączną kosą paradowała w białej, luźnej szacie do ziemi, przypominającej habit, w papierowej, też białej infule i białej masce z wyszczerzonymi trupimi zębami. **Biały, w długiej komży, był też anioł**, z wielkimi sztywnymi skrzydłami przyczepionymi kunsztownie do pleców, w wianeczku i z długimi blond włosami.* (Zdzisław Mrawski, *Gdzie ten dom, gdzie ten świat*, Twój Styl, 1994)
- (22) *Wojtkowi świeciła się głowa, tak śmiesznie. **W białej szacie wyglądałby jak anioł.*** (Tomasz Klarecki i Izabela Smolarek, *Wilk.. i śmierć bankiera*, Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa, 2006)
- (23) *Przy obcych Dorota powinna być niczym **biały anioł** ze śnieżystymi skrzydłami.* (Ewa Nowacka, *As w rękawie*, Noir sur Blanc, 1998)
- (24) *- Dziś zżerają nie mniej - odpowiedziałem, niby to żartem, ale **biały aniołek** obok mnie dobrze wiedział, że wcale a wcale nie żartuję.* (Witold Horwath, *Ultra Montana*, W.A.B., 2005)

Kontrastem dla anioła białego, kojarzonego ze wszystkim, co dobre, jest anioł czarny, czyli upadły. Czarna barwa jest symbolem zła, niemoralności, strachu, zmartwienia, nienawiści, niebezpieczeństwa, oszustwa, tragedii, zniszczenia, smutku. Czerń łączy się powszechnie ze zjawiskami i cechami ujemnymi⁷⁴, więc taki anioł jest opętany przez grzech i wszelkie zło:

- (25) *Dla tych, co go otaczali czcią i miłością, był wzorem wszelkich cnót. Innym, którzy go przeklinali, jawił się jako **czarny anioł**, ucieleśnienie najgorszych wad, skaz, skrywanych i chorych żądz.* (Wojciech Jagielski, *Wieże z kamienia*, W.A.B., 2004)

Często anioły są niewidzialne, więc nie przybierają żadnej postaci materialnej, a co za tym idzie – przybierają cechy boskie. Z powodu nieposiadania ciał, aniołowie nie zajmują przestrzeni tak jak ludzie, co wiąże się z brakiem jakiegokolwiek wyglądu:

- (26) *Parafianin zagląda z dołu w but z oderwaną podeszwą, a tu pusto - nic nie widać, bo **anioł jest niewidzialny**, jego stopa też, jak świętych obcowanie.* (Manuela Gretkowska, *Tarot paryski*, W.A.B. 1999)

⁷⁴ Kopalński Władysław, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

(27) *Balaam nie wiedział, co się stało, gdyż **anioł był dla niego niewidzialny**. Wpadł przeto w wielkie oburzenie i z pasją okładał narowiste zwierzę kijem, by zmusić je do powrotu na drogę.* (Zenon Kosidowski, *Opowieści biblijne*, Muza, 1963)

Przez to, że jest istotą niewidzialną i nie fizyczną, nie ma też żadnej płci:

(28) *Przez kładkę przechodzi dwójka dzieci. Za nimi **anioł bez płci**, w różowej draperii; rozpostarł ręce, nie dotyka ramion dzieci, ale w każdej chwili, gdyby kładka miała się załamać, jego dłonie pochwyć dziewczynkę i chłopca, uniosą nad rzeczką i postawią bezpiecznie na ziemi.* (Kofta Krystyna, *Złodziejka pamięci*, W.A.B, 1998)

1.2. Głos

Anioł dysponuje miłym dla uszu, przyjemnym i łagodnym głosem, który często również jest przypisywany ludziom o takim pięknym głosie (1-3). W niektórych przypadkach zdarza się też, że anioł wpada w złość, wtedy jego głos jest gniewny, unosi się i krzyczy (4):

- (1) *Cała Polska czeka, by rozległ się dzwonek. W słuchawce **anielski głos**...* (Ryszard Marek Groński, *Nauka pływania dla topielców: wypisy z historii najnowszej 1989-1998*, Książka i Wiedza, 1999)
- (2) *Nagle krzyknął i chociaż marynarze mają zazwyczaj głosy rubaszne i szorstkie, tym razem głos jego rozległ się nad pokładem **jak głos anielski**. Był to głos anioła.* (Arkady Fiedler, *Dziękuję Ci, Kapitanie*, Wydawnictwo Towarzystwo Upowszechniania Czytelnictwa, 1944)
- (3) *Okazał się, że od pewnego czasu dzwoni regularnie na pewną infolinię, gdzie zawsze ten sam **anielski głos** uprzejmie ją pyta "W czym mogę pomóc?"* (Tomasz Jastrun, *Rzeka podziemna*, Jacek Santorski, Agencja Wydawnicza, 2005)
- (4) ***Anioł, ten o gniewnym głosie**, wulgarny i bezimienny, miał pretensje o zastanawianie się nad smakiem męskiego pocałunku. Kilka razy krzyczał na Beatę, ale potem przestał. Zniknął tak nagle, jak się pojawił.* (Paulina Grych, *Schiza*, W.A.B. 2008)

1.3. Atrybuty anioła

Nieodłącznym atrybutem anioła są jego skrzydła. Według Słownika symboli skrzydła symbolizują życie, śmierć, posłańca bogów, uduchowienie⁷⁵. Anielskie skrzydła mienia się różnymi kolorami i są stworzone z przeróżnych materiałów. Bywają one srebrzyste (1), śnieżyste (6), kolorowe (8), migoczą na złoto, fioletowo i purpurowo (7). Anioł ma skrzydła duże, wielkie i

⁷⁵ Kopalński Władysław, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

sztynne (3,7,8), stworzone z białych piór lub puchu. Upadły anioł ma czarne skrzydła (2). Porównywany do anioła człowiek, czasami chowa swoje skrzydła. Robi to by nie pokazać swojego prawdziwego charakteru, by schować swoje słabości i lęki (6, 9):

- (1) *Stała nad nim Selene, taka, jaką zapamiętał, piękna jak anioł o srebrzystych skrzydłach.* (Witold Jabłoński, *Dzieci nocy*, SuperNowa, 2001)
- (2) *Anioł to usługujący Bogu posłaniec, obdarzony niewyobrażalną inteligencją czysty duch, który ludziom ukazywał się w postaci pięknej a wzniosłej, często koloru czerwonego, niekiedy ze skrzydłami: dwa skrzydła dla zasłonięcia oczu przed pełnią Bożego światła, dwa skrzydła dla zasłonięcia nóg, bo nikt nie może dojść do Stwórcy, dwa skrzydła rozpostarte do lotu, gdyż każde stworzenie jest przez Boga przyciągane i ku Niemu dąży. Anioł upadły ma czarne skrzydła nietoperza, rogi, pazury i ogon, umie też przybierać postaci następujące: skorpion, węża, lwa, psa, świni, kruka, onagera, smoka, wilka, żaby, lisa, małpy, niedźwiedzia, jako Behemot "jak wół je trawę", to pewne, nie ma natomiast pewności, czy wyróżnia się inteligencją równą aniołom w niebiosach oraz czy wraz ze swym upadkiem utracił status posłańca Bożego.* (Michał Komar, *O obrotach losów i ciał*, W.A.B., 1998)
- (3) *Śmierć z nieodłączną kosą paradowała w białej, luźnej szacie do ziemi, przypominającej habit, w papierowej, też białej infule i białej masce z wyszczerzonymi trupimi zębami. Biały, w długiej komży, był też anioł, z wielkimi sztywnymi skrzydłami przyczepionymi kunsztownie do pleców, w wianeczku i z długimi blond włosami.* (Zdzisław Mrawski, *Gdzie ten dom, gdzie ten świat, Twój Styl*, 1994)
- (4) *Obok było puste miejsce porośnięte trawą, a dalej grób nr 107: spatynowany anioł z parą skrzydeł wystających ponad jego głowę, z kobiecą twarzą i rękami złożonymi do modlitwy.* (Maria Nurowska, *Miłośnica*, W.A.B. 2009)
- (5) *Mogę mówić, że widzę kota, papugę albo indyka, ale kto w to uwierzy? Człowiek ze skrzydłami, czyli anioł, tak mnie uczyli. Tak widzę. Jak na obrazie świętym. Tak wierzę.* (Michał Komar, *Wtajemniczenia, Świat Książki*, 2009)
- (6) *Przy obcych Dorota powinna być niczym biały anioł ze śnieżystymi skrzydłami.* (Ewa Nowacka, *As w rękawie, Noir sur Blanc*, 1998)
- (7) *Był na nim jasnowłosy anioł, w długiej szacie i z wielkimi skrzydłami. Skrzydła migotały w blasku świecy na złoto, fioletowo, purpurowo i pochylały się nad nagim, skulonym człowiekiem, jakby chciały go osłonić. Ale anioł nie patrzył na skulonego. Patrzył na mnie.* (Małgorzata Saramonowicz, *Sanatorium*, W.A.B., 2005)
- (8) *Niezbyt duży, ale bardzo dziwny. Anioł z wielkimi, kolorowymi skrzydłami, pochylony nad nagim człowiekiem.* (Małgorzata Saramonowicz, *Sanatorium*, W.A.B., 2005)
- (9) *Zgadła pani, madame - odpowiedział z powagą. - Naprawdę to ja jestem cherubinem, który chowa anielski puch swoich skrzydeł pod kamizelką. Dlatego właśnie nie kąpię się, by się nie*

zdemaskować. (Tadeusz Dołęga Mostowicz, Profesor Wilczur, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1938)

Charakterystycznym elementem anioła jest jego ubiór. Opis szat anioła występuje również w Biblii: *[Maria Magdalena] ujrzała dwóch aniołów w bieli, siedzących tam, gdzie leżało ciało Jezusa – jednego w miejscu głowy, drugiego w miejscu nóg.* (J 20,12)⁷⁶. Anioł ubrany jest w dostojne, złote szaty (10), lub w różowej draperii (13). W literaturze występuje pojęcie stroju anielskiego (11), który może być interpretowany jako strój imitujący anioła, ale też strój tak piękny, że przypomina anioła. Zdarza się również przedstawienie anioła w wianku na głowie (12), który symbolizuje ofiarę, ochronę, obronę, odwagę, zwycięstwo, nagrodę, wolność, niewinność, dziewictwo, radość⁷⁷:

- (10) *Głowę Marjam otacza złocisty nimb. Nieco z góry na oczekiwanego, niewidzialnego jeszcze w ciele Syna spogląda anioł. Półklęczący sługa zastygł w dostojności złocistej szaty. We wzniesionych, gładko złączonych, przystawionych do ust dłoniach trzyma gałązkę.* (Ignacy Karpowicz, Nowy kwiat cesarza (i Pszczoły), Państwowy Instytut Wydawniczy, 2007)
- (11) *Nasz Piotrusz to jak prawdziwy aniołek - powiedziała w zachwyceniu wujenka Jadwinia, gdy mnie ubranego w ten anielski strój zobaczyła.*
- *Złóż jeszcze, o, tak rączki, Piotruniu.* (Wiesław Myśliwski, Widnokrąg, Muza, 1996)
- (12) *Śmierć z nieodłączną kosą paradowała w białej, luźnej szacie do ziemi, przypominającej habit, w papierowej, też białej infule i białej masce z wyszczerzonymi trupimi zębami. Biały, w długiej komży, był też anioł, z wielkimi sztywnymi skrzydłami przyczepionymi kunsztownie do pleców, w wianeczku i z długimi blond włosami.* (Zdzisław Mrawski, Gdzie ten dom, gdzie ten świat, Twój Styl, 1994)
- (13) *Przez kładkę przechodzi dwójka dzieci. Za nimi anioł bez płci, w różowej draperii; rozpostarł ręce, nie dotyka ramion dzieci, ale w każdej chwili, gdyby kładka miała się załamać, jego dłonie pochwyć dziewczynkę i chłopca, uniosą nad rzeczką i postawią bezpiecznie na ziemi.* (Kofta Krystyna, Złodziejka pamięci, W.A.B, 1998)

Kolejnym anielskim atrybutem, który często występuje w tekstach, jest miecz. Jest to atrybut anioła walczącego, służący do obrony. W Słowniku symboli Miecz występuje jako symbol ognia, boskości, broni Boga, sprawiedliwości, wolności, oczyszczenia, władzy, siły, obrony i walki⁷⁸. Skrzydła i miecze to swojego rodzaju artystyczne przedstawienie ról przydzielonych aniołom w naszym świecie, jako posłańców i opiekunów. Miecz anioła jest wyjątkowy, bo nie jest to zwykły

⁷⁶ Herej-Szymańska Krystyna, *Językowy obraz anioła w biblii tysiąclecia*, Instytut Sławistyki, Polska Akademia Nauk w Krakowie.

⁷⁷ Kopalński Władysław, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

⁷⁸ Ibid.

miecz ze stali. Najczęściej anioł występuje z mieczem ognistym w ręku, który według Biblii jest ustawiony wraz z cherubinami u wrót Edenu by strzec jego bram po wygnaniu z niego pierwszych ludzi (Rdz 3, 24). Władysław Kopaliński w Słowniku symboli określa miecz ognisty jako atrybut sprawiedliwości i kary, Boga, żarliwości i ognia wiary⁷⁹:

- (14) *Można tylko powiedzieć w przenośni, że jeżeli przez piękno chce ktoś powrócić do raju, to powinien pamiętać, iż u bram raju stoi **anioł z ognistym mieczem**.* (Czesław Miłosz, *Legendy nowoczesności: eseje, okupacyjne*, Wyd. Literackie, 1996)
- (15) *A **anioł z mieczem ognistym** nie zawsze się zjawia. Za dużo miałby roboty. Miecz jest ukryty. W samej historii. Na przykład na końcu, bo to powinno być na zawsze, a ma jakiś koniec.* (Anna Nasiłowska, *Historie miłosne, Świat Książki*)
- (16) *Mikołaj z czerwonym nosem klauna, stojący niby **anioł z ognistym mieczem** na straży raju dzieciństwa, został przegnany przez dwuletnią dziewczynkę. Kiedy kolej na bociana?* (Manuela Gretkowska, *Europejka, W.A.B.*, 2004)

Anioł czarny, czyli upadły, opętany przez grzech, siły nieczyste i wszelkie zło, ma na głowie rogi, do tego pazury i ogon. Posiada moc zmieniania wcieleń i przekształcania się, więc ma też cechy demona:

- (17) *Anioł upadły ma czarne skrzydła nietoperza, **rogi, pazury i ogon**, umie też przybierać postaci następujące: skorpion, węża, lwa, psa, świni, kruka, onagera, smoka, wilka, żaby, lisa, małpy, niedźwiedzia, jako Behemot "jak wół je trawę", to pewne, nie ma natomiast pewności, czy wyróżnia się inteligencją równą aniołom w niebiosach oraz czy wraz ze swym upadkiem utracił status posłańca Bożego.* (Michał Komar, *O obrotach losów i ciał, W.A.B.*, 1998)

Anioł z założenia jest niewidzialny, niematerialny i nie ma płci. Jednak fantazja ludzka i chęć opisanie tej istoty stworzyła obraz anioła pięknego, dostojnego, o lśniącej twarzy przypominającej twarz kobiety lub dziecka, o jasnych włosach, pięknych dłoniach, złożonych do modlitwy. Porównanie dziecka do anioła pochodzi z tradycji ludowej, w której umarłe dzieci dołączają do grona aniołów. W religii katolickiej dziecko jest symbolem niewinności, bezgrzeszności i doskonałości.⁸⁰ Ten motyw występuje również w drugiej części *Dziadów* Adama Mickiewicza.⁸¹ Anioł dysponuje pięknym, przyjemnym dla uszu głosem i porusza się z wielką gracją. W literaturze polskiej anioł

⁷⁹ Kopaliński Władysław, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

⁸⁰ Leszczyński Grzegorz, *Ikona anioła w portrecie dziecka, Anioł w literaturze i kulturze*, t. 2, red. J. Ługowska, Wrocław 2005, s. 293–315.

⁸¹ Jastrzębska-Golonka Danuta, *Obraz anioła w wybranych utworach literatury romantycznej i współczesnej oraz w języku*, *Studia Językoznawcze* 14, 249-267, 2015, s. 254.

występuje w jasnych, białych, sztywnych szatach a na plecach ma srebrzyste lub białe skrzydła z piór. Często atrybutem anioła jest również ognisty miecz, który jest również symbolem odwagi. Odwrotnością dobrego i ślicznego anioła jest czarny, upadły anioł, który jest wcieleniem zła i mroku. Jest ubrany w ciemne szaty, ma rogi, ogon i pazury. Taki anioł jest wcieleniem wszelkiego zła i odwrotnie niż biały anioł, kusi i nakłania do grzechu.

2. Cechy charakteru i emocje anioła

2.1. Cechy pozytywne

Jedną z głównych cech anioła jest jego nieskazitelna niewinność. Ta niewinność anioła jest porównywana najczęściej do dziecka, które jeszcze nie poznało zła i grzechu (1-3). Ta cecha jest ugruntowana brakiem jakichkolwiek doświadczeń zła, lęku i uprzedzeń (4). Niestety, niewinność anioła nie jest stała, w przykładzie Soni Raduńskiej, dziecko niewinne jak anioł zmienia się w potwora (2):

- (1) *Macha ręką, wskakuje na podarte siodło i odjeżdża. Niewinny jak anioł, jak dziecko, jak istota z czasu, gdy Bóg dopiero dumał nad ideą grzechu.* (Stasiuk Andrzej, *Opowieści galicyjskie*, Znak, 1995)
- (2) *Wanda jest przerażona. Niewinny dotąd aniołek przeistoczył się w oczach matki w zalążek potwora, bo jej niespełna sześciolatka córka zamęczyła trzy rybki, wyjmując je z akwarium, oglądając pod lampą, wałkując w rączkach, nakrywając szklanką.* (Sonia Raduńska, *Kartki z białego zeszytu*, W.A.B. 2008)
- (3) *Zdawałoby się, że ten anielski wdzięk niewinności dziecięcej i nieświadomości złego wzruszy serce najtwardszego zbója.* (Zofia Kossak, *Pożoga*, PAX, 1922)
- (4) *Ale anioł od początku nosi w sobie owoc z drzewa wiadomości, czystą wiedzę, którą może wzbogacać jedynie proste przecucie. Jest to rozum wyzbyty myślenia, a wraz z nim - omyłek i idącego za nimi lęku, rozum bez uprzedzeń, które biorą się z błędnego postrzegania. Lecz jak wszystkie inne rzeczy stworzone przez Boga, anioły są zmienne.* (Olga Tokarczuk, *Prawiek i inne czasy*, W.A.B, 1996)

Anioł jest dobry. Ludziom przypisywana jest jego cecha jako anielska dobroć (5). Oprócz tego, że anioł sam jest dobry, to też dzieli się nią z innymi, niesie dobro i ukojenie dla ludzi (6-8):

- (5) *Powstanie "kicz-struktura", w której wszyscy będą tacy sami i wszystko będzie jednakowe. Rzeczywistością stanie się gwałt lub anielska dobroć.* (Dżevad Karahasan; Tłum. Mjw, *Tylko Karol May rozumiał nas – Indian*, Gazeta Wyborcza, 1995-07-29).

- (6) *Nie wiem, co bym poczuł tej upalnej wiosny, gdyby nie pojawiła się wtedy i nie zmiłowała nade mną słodka Jadzia, **anioł dobroci**, siostra miłosierdzia seksualnego. Jadzia była jedną z pokojówek i jedyną Polką rzymsko-katolicką w białorusko-prawosławnym personelu szczorsowskiej służby.* (Jeremi Przybora, Przymknięte oko opaczności, Tenten, 1994)
- (7) *Zawiódł i miał jednak poczucie winy, ale z drugiej strony częściowo uwierzył w to, co ten nieziemski **anioł dobroci** mu powiedział: Może ta wina nie była tak wielka, może rzeczywiście w pewnym momencie stali się tylko pionkami w ręku przepotężnych, nieznanych sił i nie mogli na to nic poradzić.* (Andrzej Anonimus, Nie nadaje się, przecież to jeszcze szczeniak, Wydawnictwo Autorskie, 1999)
- (8) *Bohater ma zginąć, **dobry anioł** rozjaśnia mu ostatnie chwile życia. Ale ucziwiwie, taka myśl nawet nie przemknęła mu wtedy przez głowę.* (Andrzej Anonimus, Nie nadaje się, przecież to jeszcze szczeniak, Wydawnictwo Autorskie, 1999)

Jedną z podstawowych cech anioła jest jego radość i dobro, więc na twarzy anioła często gości uśmiech. Anioł uśmiecha się łagodnie (9), niosąc tym samym ukojenie. Jego uśmiech jest, oczywiście, piękny, porównywany np. do uśmiechu Leonarda da Vinci (10). Piękny uśmiech człowieka też może być porównany do uśmiechu anioła (11):

- (9) *Był w kościele w Kolonii obraz przedstawiający świętego Franciszka rozmawiającego z ptakami. Zza pleców świętego wychylał się jasnowłosy anioł i patrzył na tę scenę z **łagodnym uśmiechem**. Mamie wiele razy śnił się ten anioł, myślała o nim, gdy była smutna, poświęciła mu kilka stron w swym pensjonarskim pamiętniku, co niedziela zerkala na niego ukradkiem, a on odwzajemniał się jej **milczącą serdecznością**.* (Marek Ławrynowicz, Diabeł na dzwonnicy, W.A.B. 1996)
- (10) *Śni, śni i nie wiem, jak i dlaczego, ale tak samo jak Sokrates i Mahomet mieli swego opiekuńczego ducha, za tym starcem, który jest podobny do Rembrandta, zjawia się **anioł o uśmiechu z Leonarda da Vinci**".* (Maria Gołaszewska, Estetyka pięciu zmysłów, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997)
- (11) *W odpowiedzi posłała mu delikatny, **anielski uśmiech**.* (Manuela Gretkowska, Sceny z życia pozamałżeńskiego, Wydawnictwo W.A.B., 2003)

Anioł oprócz tego, że jest niewinny i dobry, jest też czysty. Na ziemię przybywa jako czysty duch (12). Ta czystość jest niczym niewinność. Człowiek dobry i nie skazany grzechem jest czysty niczym anioł (13):

- (12) *Anioł to usługujący Bogu posłaniec, obdarzony niewyobrażalną inteligencją **czysty duch**, który ludziom ukazywał się w postaci pięknej a wzniosłej, często koloru czerwonego, niekiedy*

ze skrzydłami: dwa skrzydła dla zasłonięcia oczu przed pełnią Bożego światła, dwa skrzydła dla zasłonięcia nóg, bo nikt nie może dojść do Stwórcy, dwa skrzydła rozpostarte do lotu, gdyż każde stworzenie jest przez Boga przyciągane i ku Niemu dąży. (Michał Komar, O obrotach losów i ciał, W.A.B., 1998)

- (13) *A ja wciąż byłem jednakowo świeży, żwawy i radosny, gotów do następnych, jeszcze ohydniejszych uczynków, a czysty jak anioł. Wszystko brał na siebie kotek, mój mały przyjaciel.* (Sławomir Mrozek, Opowiadania 1960-1965, Noir sur Blanc, 1965)

Dobroć anioła niesie za sobą kolejne cechy z nią związane. Anioły są serdeczne i łagodne, a ta ich serdeczność jest przekazywana w sposób nietypowy - milczący. W 2012 roku papież Benedykt XVI zaznaczył: *W milczeniu słyszymy i poznajemy lepiej samych siebie, rodzi się i pogłębia myśl, z większą jasnością rozumiemy to, co chcemy powiedzieć albo to, czego oczekujemy od drugiego, dokonujemy wyboru jak wyrazić siebie*⁸². Anioł przez swoją milczącą serdeczność pozostawia człowiekowi przestrzeń i wolność. Nie narzuca się mu:

- (14) *Był w kościele w Kolonii obraz przedstawiający świętego Franciszka rozmawiającego z ptakami. Zza pleców świętego wychylał się jasnowłosy anioł i patrzył na tę scenę z łagodnym uśmiechem. Mamie wiele razy śnił się ten anioł, myślała o nim, gdy była smutna, poświęciła mu kilka stron w swym pensjonarskim pamiętniku, co niedziela zerkala na niego ukradkiem, a on odwzajemniał się jej **milczącą serdecznością**.* (Marek Ławrynowicz, Diabeł na dzwonnicy, W.A.B. 1996)

Anioł, który w Biblii jest pośrednikiem między człowiekiem i Bogiem⁸³, jest często przedstawiany jako istota wyżej usytuowana i lepsza od człowieka. Anioł przez tę wyższość nad człowiekiem jest często niezrozumiały dla człowieka (15). Anioła charakteryzuje niezwykła mądrość i wiedza (16-18). Anioł, przez to, że jest stworzeniem wzniosłym i wielkim, nie posiada serca (19):

- (15) *Kim on jest - przecież on sam wie najlepiej. A w każdym razie znacznie lepiej niż ja kiedykolwiek się domyślę. Przecież **anioł jest czymś większym ode mnie, człowieka zaledwie, a jakże mniejszy może pojąć większego?** Więc jeżeli on czegoś ode mnie wymaga, to tylko tego, czego ode mnie wymagać można, czyli tylko tego, na co mnie stać. A wszystko, na co mnie stać*

⁸² Orędzie papieża Benedykta XVI na 46. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24 stycznia 2012.

⁸³ Ryken Leland, C. Wilhoit James, Tremper Longman III, Słownik symboliki biblijnej, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa, 2003.

w najlepszym wypadku, to zrozumieć kim jestem ja sam. (Sławomir Mrozek, Opowiadania i donosy 1980-1989, Noir sur Blanc, 1989)

- (16) *Mogłoby się wydawać, że taki **anioł - usytuowany wysoko ponad człowieczeństwem** w najdoskonalszej nawet formie - stanowi powtórzenie przyjętego powszechnie w chrześcijaństwie symbolu. Nie wydaje się, by taka repetycja stanowiła zamierzenie Rilkego. Jeśli nawet **anioł przerasta człowieka wiedzą**, to chodzi o szczególny rodzaj mądrości, w warunkach ziemskich mało przydatny. Z perspektywy anioła nie ma istotnej różnicy między żywymi a umarłymi, co można oczywiście bardzo różnie tłumaczyć. Być może **anioł postrzega lepiej i wyraźniej niż my** - śmiertelni. Ale znaczy to również, że dla anioła śmierć - krytyczny punkt egzystencji ludzkiej - pozostaje doświadczeniem nieodgadnionym.* (Jan Tomkowski, Ciemne skrzydła Ikara. Eseje o rozpacz, Iskry, 2009)
- (17) – *Nie wiesz? – zdziwił się anioł. – Do Marka. **Anioł był mądry**. Beata umyła się, ubrała i podlała rośliny.* (Paulina Grych, Schiza, W.A.B. 2008)
- (18) *Anioł nie musi czerpać nic z zewnątrz, lecz poznaje przez siebie samego, **całą wiedzę o świecie i sobie w sobie zawiera** - takim stworzył go Bóg.* (Olga Tokarczuk, Prawiek i inne czasy, W.A.B, 1996)
- (19) *Serce ludzkie jest wielkie i słabe, zdolne do ogromnych poświęceń, a jednocześnie spragnione miłości, dobroci, życzliwości. Dlatego anioł **nie ma serca, że jest w nim tylko to, co wielkie**.* (Jan Twardowski, Blisko Jezusa, PAX, 1995)

Jako posłaniec Boży, anioł charakteryzuje się również świętością. Anielska świętość jest przypisywana też ludziom, którzy poświęcają się dla dobra innych (20). Tę świętość anioły, niestety, mogą utracić w wyniku buntu i upadku aniołów (21):

- (20) *Zośka myśli że on mnie kocha, jest zazdrosna o to, a to nieprawda on nikogo nie kocha, on jest anioł, **on jest święty**, patrzę na niego kiedy krząta się koło mnie albo kiedy gra i myślę dlaczego on to robi, dlaczego to robi i nie znajduję odpowiedzi żadnej poza tą, że szuka ujścia dla swojej potrzeby poświęcenia się, oddawania siebie bliźniemu że to przypadek że właśnie ja mu się nawinęłam, że znalazł we mnie trędowatego, ale trędowaty nie chce takiej litości zimnej, nieskalanej, trędowaty pragnie za wiele, pragnie żeby kochać jego nieszczęście, jego trąd, jego samego.* (Krystyna Berwińska, Con Amore, Siedmioróg, 1976)
- (21) *Pierwotnie świat był stworzony w niebiańskim, błogosławionym stanie. Księciem tego świata był anioł. Lecz **wskutek upadku aniołów** cały ów świat pierwotny rozpadł się i **utracił swoją świętość**.* (Henryk Waniek, Opis podróży mistycznej z Oświęcimia do Zgorzelca 1257-1957, Znak, 1996)

Charakterystyczną cechą anioła jest jego niezłomna cierpliwość. Szczególnie często anielska cierpliwość występuje jako porównanie dla osób o niezwykłej cierpliwości, stanowczości i spokoju:

(22) *Profesorowie zostali nominowani następująco. Kategorie niebiańskie to: dotyk anioła, anielski głos, **anielska cierpliwość**, skrzydła anioła, bujający w obłokach.* (Anna Zielonka, Pustaki 2003 w II LO, Co Tydzień Jaworzno, 2003-02-26)

(23) *I tylko jej **anielska cierpliwość** lub stanowczość pomagały awanturnikowi powrócić do rozsądku.* (Marek Nowakowski, Powidoki, Wydawnictwo Iskry, 2010)

(24) *Ta, że chłop jej za innymi lata, ale nie dziwota, **bo i anioł by z taką jędrą nie wytrzymał.*** (Wiesław Myśliwski, Kamień na kamieniu, Społeczny Instytut Znak, 2008)

Anioły jako posłańcy z nieba niosą ze sobą wiele wartości, m. in. dobro, miłość, a jako opiekunowie czuwający nad ludźmi, przekazują również miłosierdzie, które jest nieodłączną częścią osób opiekujących się chorymi, ubogimi i zagubionymi:

(25) *Och, jaki miły widok – powiedział Gnerlich. – Starszy pan w wannie, a obok niego jego opiekunka, pielęgniarka, **anioł miłosierdzia...*** (Marek Krajewski, Festung Breslau, W.A.B., 2006)

Oprócz anielskiej cierpliwości i dobra, anioły charakteryzują się też skromnością:

(26) *Jest stylistką największego na świecie pisma mody, więc żadnego pierza, tiuli. **Anioł skromnie**, po cywilnemu, w postaci szpakowatego przystojniaka. Siada obok niej i ma dobrą nowinę, pokazuje na okno.* (Manuela Gretkowska, Europejka, W.A.B., 2004)

Do cech anioła należy też przychylność (27) i grzeczność. Powiedzenie „grzeczny jak anioł” najczęściej przypisywane jest dzieciom (28):

(27) *Na Boże Narodzenie **przychylny aniołek** błogosławił nam wszystkim ze szczytu pogańskiej choinki, niepomny podziałów i pogromów, i ludzkiej podłości.* (Joanna Kulmowa, Topografia myślenia, Iskry, 2001)

(28) *Byłem wtedy młody, spokojny i nieco wystraszony. Starsi koledzy to zauważyli i mówili: "Patrzcie, **jaki on grzeczny, jak aniołek**". I wtedy zostałem "Aniołem". Dopiero później, jak awansowałem do kadry młodzieżowej reprezentacji Polski, musiałem bezwzględnie walczyć o miejsce w zespole.* (Artur Brzozowski, Mirosław Maciorowski, Piłka nożna. Rozmowa z Andrzejem Szarmachem, Gazeta Wyborcza, Agora S.A., 1998-02-04)

2.2.Cechy negatywne

Wbrew stereotypom, anioły nie zawsze są tak dobre. Anioły czasami się buntują i upadają. Pojęcie *zbuntowany* lub *upadły anioł* jest synonimem diabła (1, 2, 5). Taki upadły anioł jest opanowany przez grzech (4, 5, 7). Upadły anioł przez swój bunt przeciwko Bogu utracił miano Jego posłańca i charakteryzują go wyłącznie wady (7-8). Taki anioł bywa też przeklęty przez Boga (7, 9):

- (1) *W Boskiej Komедii Dantego sam środek kuli ziemskiej zajmuje **upadły** (dosłownie, głową w dół z nieba) **anioł**, czyli Szatan. Bunt aniołów jako katastrofa kosmiczna jest przedmiotem Raju utraconego Milтона. (Czesław Miłosz, Ziemia Urlo, Znak, 1977)*
- (2) *Wtedy Bóg powiedział, że diabeł to **zbuntowany anioł**, a on, znaczy Bóg, ma kontrolę nad całym światem, więc nad diabłem też. (Jacek Głębski, Kuracja, Znak, 1998)*
- (3) ***Bunt aniołów** jako katastrofa kosmiczna jest przedmiotem Raju utraconego Milтона. (Czesław Miłosz, Ziemia Urlo, Znak, 1977)*
- (4) *Prawdziwa kobieta potrzebuje trochę grzesznych emocji, by poczuć, że żyje. A **anioł, zwłaszcza upadły**, najlepiej wie, co to **grzech**. (Ewa Siarkiewicz, Kuźnia głupców, Świat Książki, 2009)*
- (5) ***Szatan jako upadły anioł**, obdarzony złowrogą i przenikliwą świadomością, nie zniżałby się do przybierania tak nikczemnej powłoki. Niekiedy jednak posługuje się gładką dziewczką albo nawet leciwą wiedźmą jako nieświadomym narzędziem, kuszącym do popełnienia grzechu cielesnego, który wszelako jest niczym wobec cięższych przewinień, jak chociażby morderstwo czy odrzucenie prawd naszej wiary. (Witold Jabłoński, Metamorfozy, Wydawnictwo SuperNowa, 2004)*
- (6) *Nie wiemy, z czym mamy do czynienia, to przekracza nasze pojmowanie. Nazwałem tę istotę demonem i jeśli choć otarłem się o prawdę, to gdzieś tam na zewnątrz czai się **Upadły Anioł**. Twór, który kiedyś ośmielił się rzucić wyzwanie swemu Stwórcy. Nie któryś z poślednich bytów, ale ktoś z pierwszego szeregu potępionych, przybierający postać Władczyni Śmierci i Zimy. (Mariusz Kaszyński, Skarb w glinianym naczyniu, Agencja Wydawnicza RUNA, 2008)*
- (7) *Dla tych, co go otaczali czcią i miłością, był wzorem wszelkich cnót. Innym, którzy go przeklinali, jawił się jako **czarny anioł**, ucieleśnienie najgorszych wad, skaz, skrywanych i chorych żądz. (Jagielski Wojciech, Wieże z kamienia, W.A.B., 2004)*
- (8) ***Anioł upadły** ma czarne skrzydła nietoperza, rogi, pazury i ogon, umie też przybierać postaci następujące: skorpion, węża, lwa, psa, świni, kruka, onagera, smoka, wilka, żaby, lisa, małpy, niedźwiedzia, jako Behemot "jak wół je trawę", to pewne, nie ma natomiast pewności, czy wyróżnia się inteligencją równą aniołom w niebiosach oraz czy wraz ze swym upadkiem utracił status posłańca Bożego. (Michał Komar, O obrotach losów i ciał, W.A.B., 1998)*

- (9) *Do żadnego z ludzi nie ma ON, Szatan, **Przeklęty Anioł**, przystępu, jeśli sam człowiek nie zechce się z nim zbratać. To nieprawda, że miał jakąkolwiek władzę nad twym rodem. ON udawał, iż ją ma i jak widać, dopiął swego.* (Andrzej Sarwa, Strzyga, Mandragora, 2006)

2.3. Emocje

W literaturze i innych tekstach kultury nie ma zbyt wiele na temat tego, co czują anioły i jakie emocje im towarzyszą. Anioły zazwyczaj są radosne, ale czasami wzruszają się i płaczą (1). Gdy są radosne, to się uśmiechają (3-4). Olga Tokarczuk zaś stwierdza, że jedynym uczuciem jakie żywią anioły jest miłosne współczucie (2):

- (1) *Na obrazach anioł stał za kimś cnotliwym lub **zaplakany** patrzył na upadek grzesznika.* (Janusz Tazbir, *Silva rerum historicarum*, Iskry, 2002)
- (2) *Przepelniała go niezwykła, anielska czułość, **miłosne współczucie** - jest to jedyne uczucie, jakie żywią anioły.* (Olga Tokarczuk, *Prawiek i inne czasy*, W.A.B. 1996)
- (3) *Anioł stróż. Będąc dzieckiem, wyobrażałem sobie anioła stróża, jak pomaga chłopcu przejść przez wąską kładkę, podaje mu rękę i **uśmiecha się**. Taki obrazek miało wiele dzieci.* (Marek Jarosz, *Poznanie świata, Piątek Trzynastego*, 2003)
- (4) *Był w kościele w Kolonii obraz przedstawiający świętego Franciszka rozmawiającego z ptakami. Zza pleców świętego wychylał się jasnowłosy anioł i patrzył na tę scenę z **łagodnym uśmiechem**.* (Marek Ławrynowicz, *Diabeł na dzwonnicy*, W.A.B. 1996)

Analizując cechy charakteru i emocje aniołów, w zdecydowanym stopniu dominują te pozytywne. Anioł przede wszystkim jest dobry, niewinny, łagodny, mądry i usytuowany wyżej od człowieka, jest bardziej wzniosły. Anioł jest też święty, czysty, cierpliwy, skromny, grzeczny, miłosierny i przychylny, ale też milczący. Te wszystkie przypisane aniołom epitety często też są wykorzystywane przez użytkowników języka polskiego w porównaniach, przy opisie cech charakteru ludzi, a w szczególności dzieci do aniołów.

W literaturze zdarzają się przypadki, kiedy anioły się buntują. To zjawisko jest określane mianem upadku aniołów. Tego typu anioły są przeklęte i bywają porównywane do szatana i wszystkiego, co wiąże się ze złem.

Emocje aniołów nie są zbyt często podkreślane w języku polskim. Wspomina się czasami, że anioły się wzruszają, i co za tym idzie – płaczą. W trudnych momentach anioły współczują, ale w chwilach radości, anioły łagodnie się uśmiechają.

3. Funkcje pełnione przez anioła

Najczęściej występującą w języku polskim funkcją, jaką pełni anioł jest Anioł Stróż. Pojęcie to pochodzi z religii chrześcijańskiej, według której każda osoba ma przypisanego sobie anioła, który nieustannie strzeże go od wszelkiego zła. W tekstach kultury anioł stróż pełni taką samą funkcję – jest opiekunem dusz (3), kocha swoich podopiecznych i wybacza im (4), czasami drzemie i wtedy dzieją się złe rzeczy (5), unosi ich nad ziemią (6), lituje się i manipuluje wydarzeniami (7), pomaga i chroni (8):

- (1) *A Misię anioł widział jako świeżą, jasną i pustą przestrzeń, w której za chwilę pojawi się oszołomiona, na wpół przytomna dusza. Kiedy dziecko otworzyło oczy, **anioł stróż** podziękował Najwyższemu. Potem wzrok anioła i wzrok człowieka spotkały się po raz pierwszy, i anioł zadrżał, tak jak może zadrzeć anioł, który nie ma ciała.* (Olga Tokarczuk, *Prawiek i inne czasy*, W.A.B, 1996)
- (2) *O ileż bardziej pożyteczny byłby **Anioł Stróż** w postaci niewidzialnego kolegi, umiającego podpowiadać!* (Jan Parandowski, *Niebo w płomieniach*, Czytelnik, 1936)
- (3) *W ciągu tych trzech dni i nocy, kiedy dusza wciąż pozostaje w materialnym świecie, znajduje się pod specjalną opieką anioła Sraoszy (Srosh Yazad). Anioł ów jest opiekunem dusz ludzkich, **aniołem stróżem** wyznaczonym przez Wszechmocnego do kierowania nimi.* (Andrzej Sarwa, *Rzeczy ostateczne człowieka i świata: eschatologia Zaratusztrianizmu*, Mandragora, 2005)
- (4) *To był prawdziwy **anioł stróż**, który kocha oddaną mu pod opiekę istotę i wybacza jej małe grzeszki.* (Tadeusz Kwiatkowski, *Panopticum*, Wyd. Literackie, 1995)
- (5) *Jedynie właścicielka i autorka pamiętnika ma prawo odczytania go pośród głębokiej nocy, kiedy nawet **Anioł Stróż** się zdrzemnął. Tak czyniła i Ewcia ze swoim pamiętnikiem, w którym zostało zapisane wszystko aż do najcichszego westchnienia.* (Kornel Makuszyński, *Szaleństwa Panny Ewy*, ZwiNPZN, 1957)
- (6) *Poczuła się lepiej, jak po spowiedzi, jakby na moment dotknęła istoty rzeczy. A wracając do domu, miała wrażenie, że jej osobisty **anioł stróż** unosi ją kilkanaście centymetrów nad ziemią, choć zapewne była to zasługa jej niezwykle kosztownych nike'ów najnowszej generacji.* (Zbigniew Górniak, *Siostra i byk*, W.A.B. 2009)
- (7) *Siedziałem w biurze, przewracałem papierki od godziny ósmej do piętnastej, beznadzieja. Lecz dobry **Anioł Stróż** ulitował się i wsadził mnie właśnie o tej godzinie do akurat tego tramwaju, żebym spotkał kolegę, i żeby ten wspomniął mimochodem o wolnym etacie etnografa w Muzeum Tatrzańskim.* (Antoni Kroh, *Starorzeczka*, Iskty, 2010)
- (8) *Będąc dzieckiem, wyobrażałem sobie **anioła stróża**, jak pomaga chłopcu przejść przez wąską kładkę, podaje mu rękę i uśmiecha się. Taki obrazek miało wiele dzieci.* (Marek Jarosz, *Poznanie świata*, Piątek Trzynastego, 2003)

Anioł strzeże nie tylko ludzkich dusz i opiekuje się nimi, ale też może być stróżem bram do raju:

- (9) *Mikołaj z czerwonym nosem klauna, stojący niby anioł z ognistym mieczem na straży raju dzieciństwa, został przegnany przez dwuletnią dziewczynkę. Kiedy kolej na bociana?* (Manuela Gretkowska, Europejka, W.A.B., 2004)

Opiekując się duszą, która została mu przydzielona, anioł staje się też swojego rodzaju drogowskazem, wskazuje człowiekowi lepszą drogę, albo ku przestrodze – przedstawia historie, które już się wcześniej wydarzyły:

- (10) *W ostatniej wizji, z "trzeciego roku Cyrusa", zjawia się anioł, który ukazuje Danielowi, bez odwoływania się do symboli, historię wydarzeń od Cyrusa do Antiocha Epifanesa (175-164 p.n.e.).* (Witold Tyloch, Dzieje ksiąg Starego Testamentu: szkice z krytyki biblijnej, Książka i Wiedza, 1981)

Anioł nie odstępuje człowieka na krok, więc może stać się dla niego przyjacielem bądź powiernikiem:

- (11) *Dom przestaje być "królestwem" kobiety, nie dlatego jednak, że ów anioł pocieszyciel coraz częściej decyduje się na pracę zawodową.* (Małgorzata Jacyno, Kultura Indywidualizmu, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2007)

Jedną z najważniejszych funkcji jakie pełni anioł jest pośredniczenie między ziemią a niebem. Sama nazwa anioł, heb. *mal'akh* z hebrajskiego oznacza posłańca zarówno ludzkiego, jak i boskiego⁸⁴ (13). Anioł służy Mu i jest Jego wysłannikiem (12). anioł posłany przez Boga przybywa do człowieka na swych skrzydłach (14):

- (12) *Anioł to usługujący Bogu posłaniec, obdarzony niewyobrażalną inteligencją czysty duch, który ludziom ukazywał się w postaci pięknej a wzniosłej, często koloru czerwonego, niekiedy ze skrzydłami: dwa skrzydła dla zasłonięcia oczu przed pełnią Bożego światła, dwa skrzydła dla zasłonięcia nóg, bo nikt nie może dojść do Stwórcy, dwa skrzydła rozpostarte do lotu, gdyż każde stworzenie jest przez Boga przyciągane i ku Niemu dąży.* (Michał Komar, O obrotach losów i ciał, W.A.B., 1998)

⁸⁴ Kosior Wojciech, *Anioł w biblii hebrajskiej*, Studia Judaica: 2009 nr. 1-2, s. 57-79, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

- (13) *Imię Malachiasz (1, 1) to po prostu transkrypcja hebrajskiego maleachi, co znaczy "mój posłaniec" lub "mój wysłannik" czy "mój anioł". Był to więc termin umowny, zaczerpnięty prawdopodobnie z Mal 3, 1 gdzie jednak oznacza on anioła, a nie proroka: "Oto posyłam mojego posłańca (anioła), aby mi przygotował drogę". (Witold Tyloch, Dzieje ksiąg Starego Testamentu: szkice z krytyki biblijnej, Książka i Wiedza, 1981)*
- (14) *Subiektywizm i indywidualizm - cenne zdobycze średniowiecza, w nowożytności zostały osierocone, pozbawione brata bliźniaka: prawdy świata. Jakby anioł, posłaniec Boży, utracił jedno skrzydło i odtąd już musiał przybywać do człowieka „kulawy”. (Tadeusz Bartoś, Wolność, równość, katolicyzm, W.A.B. 2007)*

Taki posłaniec Boga często w literaturze jest nazywany Aniołem Pańskim. Przybywa on na ziemię w odpowiednim momencie, by uratować (16), ukoić (17) albo natchnąć do zmiany decyzji (15):

- (15) *Na postawie ich fałszywego zeznania skazano ją na śmierć. Ale "gdy prowadzono ją na stracenie Anioł Pański wzbudził ducha rozumu w młodym mężu imieniem Daniel", który zażądał wznowienia rozprawy, zarzucając obu starcom złożenie fałszywego świadectwa. (Witold Tyloch, Dzieje ksiąg Starego Testamentu: szkice z krytyki biblijnej, Książka i Wiedza, 1981)*
- (16) *Tedy pojawił się anioł Pański, kazał jej zabrać syna i zaprowadził ich do studni, gdzie ugasili pragnienie i napelnili puste bukłaki. (Zenon Kosidowski, Opowieści biblijne, Muza, 1963)*
- (17) *A w głębi wśród niwy otwartej jawi się anioł pański w szacie bielutkiej - - wysłannik nieba, pokrzepiciel i opiekun umacniający strudzone ramiona oracza!... I cóż nam mówi, o najmiłsi, ten widok tak wzruszający, tak powabny, tak, posilający dusze nasze?!... (Leon Kruczkowski, Kordian i cham, Czytelnik, 1932)*

W literaturze pojawia się też dość rzadkie określenie, takie jak książę świata. Anioł mógł pełnić tę rolę do momentu, gdy aniołowie się zbuntowali i upadli:

- (18) *Pierwotnie świat był stworzony w niebiańskim, błogosławionym stanie. Księciem tego świata był anioł. Lecz wskutek upadku aniołów cały ów świat pierwotny rozpadł się i utracił swoją świętość. (Waniek Henryk, Opis podróży mistycznej z Oświęcimia do Zgorzelca 1257-1957, Znak, 1996)*

Anioł będący posłańcem często niesie jakieś wieści, dobrą nowinę albo prawdę. Ryszard Przybylski porównuje anioła prawdy do snu:

- (19) *Sen to anioł prawdy. Zapewne dlatego tak cenią go poeci. (Ryszard Przybylski, Baśń zimowa Esej o starości, Wydawnictwo Sic!, 2008)*

Niestety, czasem anioły niosą też złe nowiny. Są aniołami śmierci i końca. Takie anioły zwiastują śmierć, koniec życia. W religii islamskiej i judaistycznej anioł śmierci jest zwany Azraelem. On czuwa nad umierającym i na koniec oddziela ciało od duszy.⁸⁵ Najczęściej anioł śmierci pojawia się w najmniej spodziewanym momencie, wyrasta znikąd (20). Anioł woła by za nim podążać (21), przynosi ludziom wypadki i zabójstwa i tak jak inni aniołowie jest posłańcem z niebios (22). Anioł obwieszcza koniec życia albo jakiegoś etapu (23):

(20) *Komandos nie spieszył się - poczekał sekundę, aż chłopakowi skończą się naboje w magazynku, i wyrósł przed Jurandem jak **anioł śmierci**.* (Grzegorz Mathea, IV Rzeczpospolita, SuperNowa – Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa, 2005)

(21) *Hej, ty, co z ciężkim duchem jesteś do tego padolu przykuty słów twoich własnych łańcuchem z ciałem i duszą pospołu, choć cię **anioł śmierci** woła, z filologicznych katuszy żywot się wydrzeć nie zdoła.* (Mrożek Sławomir, Teatr 5 (Krawiec 1964, Tango 1964, Czarowna noc 1963, Śmierć porucznika 1963), Noir sur Blanc, 1967)

(22) *Wyglądało na to, że z nich kpi.*

- *Że to nie **Anioł Śmierci** zesłany przez niebiosy, ma zabójstwa i dwa wypadki.* (Mariusz Kaszyński, Rytuał, Agencja Wydawnicza RUNA. 2008)

(23) *Wtedy ukazuje się On, Anioł Końca. Staje na środku sali i woła: "Proszę państwa, zamykamy".* (Stanisław Mrożek, Jak zostałem filmowcem, Noir sur Blanc, 1975)

Anioł Stróż to jedno z najczęściej wykonywanych przez aniołów zadań występujących w języku polskim. Anioł Stróż, pochodzący z wierzeń religijnych, jest opiekunem dusz ludzkich. Taki anioł czuwa nad człowiekiem i jego duszą, broni go od wszelkich pokus, zła i niebezpieczeństwa. To anioł, który odgrywa rolę indywidualnego pośrednika między Bogiem a człowiekiem⁸⁶. Taki anioł może odgrywać rolę przyjaciela, powiernika, nauczyciela bądź drogowskazu. Poza tym anioły strzegą nie tylko ludzkich dusz, ale też bram raju. Jedną z głównych funkcji, które spełnia anioł jest również bycie posłańcem Boga, zwany również Aniołem Pańskim. Pełniąc tę funkcję, anioł przynosi człowiekowi natchnienie, ukojenie, czasem ukierunkowuje go na lepszą drogę lub Bóg zsyła go w momencie, kiedy po prostu jest człowiekowi najbardziej potrzebny. Jako posłaniec Boga anioł przynosi prawdę, dobrą nowinę, albo zwiastuje koniec i śmierć. W literaturze polskiej występuje również myśl, że anioł jest księciem świata dobrego. W najbardziej rozpowszechnionym przekładzie na *versio vulgata*, czyli na łacinę, księciem świata nazywany jest szatan, który w polskim przekładzie

⁸⁵ Kopaliński Władysław, Słownik mitów i tradycji kultury, Bellona, 2006, s. 72.

⁸⁶ Ryken Leland, C. Wilhoit James, Tremper Longman III, Słownik symboliki biblijnej, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa, 2003.

w Biblii Tysiąclecia występuje już jako Władca tego świata⁸⁷: *Teraz odbywa się sąd nad tym światem. Teraz władca tego świata zostanie precz wyrzucony* (J 12, 30).

4. Czynności i zachowania anioła

Anioł pełniący przydzielone mu funkcje, wykonuje różne czynności z tym związane. Człowiek, który ma do czynienia z aniołami nie potrafi przewidzieć, kiedy, w jaki sposób, ani w jakim celu może mu się ukazać jego anioł.

Anioł najczęściej zjawia się niespodziewanie, nawiedza bez żadnej zapowiedzi (1-4). Anioł przychodzi w imieniu Boga (5) i jako Jego posłaniec zstępuje z nieba (6). Pojawia się tak na jawie, jak i w snach by przekazać jakąś wiadomość (7-9). Często też ukazuje się by wskazać właściwą drogę (10):

- (1) *W ostatniej wizji, z "trzeciego roku Cyrusa", zjawia się anioł, który ukazuje Danielowi, bez odwoływania się do symboli, historię wydarzeń od Cyrusa do Antiocha Epifanesa (175-164 p.n.e.).* (Witold Tyloch, *Dzieje ksiąg Starego Testamentu: szkice z krytyki biblijnej*, Książka i Wiedza, 1981)
- (2) *Śni, śni i nie wiem, jak i dlaczego, ale tak samo jak Sokrates i Mahomet mieli swego opiekuńczego ducha, za tym starcem, który jest podobny do Rembrandta, zjawia się anioł o uśmiechu z Leonarda da Vinci.* (Maria Gołaszewska, *Estetyka pięciu zmysłów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997)
- (3) *A anioł z mieczem ognistym nie zawsze się zjawia. Za dużo miałby roboty. Miecz jest ukryty. W samej historii. Na przykład na końcu, bo to powinno być na zawsze, a ma jakiś koniec.* (Anna Nasiłowska, *Historie miłosne, Świat Książki*)
- (4) *To jest poezja absolutna. Takiej poezji absolutnej, która jak anioł nawiedza niekiedy pisarzy, najwięcej jest w naszej literaturze u dwóch: u Kochanowskiego i Mickiewicza.* (Zygmunt Kubiak, *Przestrzeń dzieł wiecznych: eseje o tradycji kultury śródziemnomorskiej*, Znak, 1993)
- (5) *"Mówi, że jest Bogiem". A w istocie rzeczy, któż jej to udowodnił, że to był Bóg? Jeżeli anioł przychodzi do mnie, któż mi udowodni, że to jest anioł? A jeżeli słyszę głosy, kto mi udowodni, że przychodzą z nieba, a nie z piekła lub z podświadomości, albo że nie są spowodowane stanem patologicznym?* (Ireneusz Bittner, *Współczesna antropologia filozoficzna: typologia nurtów, prezentacja stanowisk, wybór tekstów*, Wydawnictwo UŁ, 1999)

⁸⁷ *Co Biblia mówi o szatanie?*, Aktywne Chrześcijaństwo. (<https://aktywnechrzescijanstwo.pl/co-biblia-mowi-o-szatanie>).

- (6) **Z nieba zstąpił anioł**, rozrąbał drzewo, rozpedził ptaki i bestie, a tylko pozostawił korzenie, które przytroczył do ziemi łańcuchami z żelaza i miedzi. (Zenon Kosidowski, Opowieści biblijne, Muza, 1963)
- (7) Lekarze rozkładali ręce. Ale którejś nocy **pojawi mu się we śnie anioł** i powiedział, żeby przykładał do nóg pijawki, to wypiją martwą krew. (Aleksander Jackowski, Polska sztuka ludowa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1974)
- (8) Tedy **pojawił się anioł** Pański, kazał jej zabrać syna i zaprowadził ich do studni, gdzie ugasili pragnienie i napełnili puste bukłaki. (Zenon Kosidowski, Opowieści biblijne, Muza, 1963)
- (9) W nocy Jerzemu **ukazał się anioł**, który powiedział mu, że nazajutrz otrzyma palmę męczeństwa. (Mirkowicz Tomasz, Pielgrzymka do Ziemi świętej Egiptu, W.A.B. 1999)
- (10) I w tej chwili **ukazał się anioł** na podobieństwo gwiazdy, która najpierw była ich przewodnikiem. Poszli więc kierowani jej światłem, aż doszli do swych krajów. (Andrzej Sarwa, Rzeczy ostateczne człowieka i świata: eschatologia Zaratusztrianizmu, Mandragora, 2005)

Anioł, który ma pod opieką dusze prowadzi je bezpiecznymi drogami (11-12) i nieustannie strzeże (13):

- (11) To mógł być anioł, który nas **prowadzi** - odpowiedział Markiz i przytulił ją mocniej. (Tokarczuk Olga, Podróż ludzi księgi, W.A.B., 1993)
- (12) Na podłużnych makatach, często z szarego płótna, przedstawiano sceny: leśne z sarnami, polowań, bajkowe z muchomorami i chatka czarownicy, z Czerwonym Kapturkiem, dziećmi, które anioł **przeprowadza** przez kładkę nad rzeka. (Aleksander Jackowski, Polska sztuka ludowa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1974)
- (13) Może anioł tego snu **strzegł** mnie, jak długo tylko mógł. (Marian Pilot, Na odchodnym, Czytelnik, 2002)

Chroniąc przed złem, anioł nakrywa skrzydłem ludzi i przedmioty (14), obejmuje nimi i unosi (15-16). Zdarza się jednak, że czasem też opada (17-18):

- (14) Jakie szczęście, że GSA zgubiło podpisy i oficjalny wydruk jej nocnych działań. Diabeł ogonem **nakrył**, jak mawiano w jej rodzinie. W tym wypadku nakrywał może nawet **anioł skrzydłem**? (Piotr Siemion, Finimondo: komedia romantyczna, W.A.B., 2004)
- (15) Miasto spało. **Anioł objął mnie** mocno ramionami i skoczył. Krzyknąłem, ale on rozłożył skrzydła i poszybował miękko nad dachami. (Małgorzata Saramonowicz, Sanatorium, W.A.B., 2005)

- (16) *W jej głowie anioł robił rzeczy rozmaite. Opiekował się nią. **Nosił na rękach i na skrzydłach.*** (Jacek Dehnel, Rynek w Smyrnie, W.A.B. 2007)
- (17) *Skrzydlaty **aniołek wznosi się - lub opada.** Z boku drabina, nie wiadomo, dokąd.* (Adam Krzemiński, Europejska melancholia, Polityka nr 2548, 2006-04-01)
- (18) *Nocny **anioł spadł na miasto i siał spustoszenie.*** (Marek Nowakowski, Powidoki, Iskry, 2010)

W polskich podaniach ludowych anioł wciela się często w rolę moralizującego sumienia⁸⁸. Z poniższych przykładów literatury wynika, jest on często przyjacielem dla swoich podopiecznych, staje się ich pocieszycielem, który rozjaśnia im dni (19-20), a także karmi dobrą nowiną (21):

- (19) *Dom przestaje być "królestwem" kobiety, nie dlatego jednak, że ów anioł **pocieszyciel** coraz częściej decyduje się na pracę zawodową.* (Małgorzata Jacyno, Kultura Indywidualizmu, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2007)
- (20) *Bohater ma zginąć, dobry **anioł rozjaśnia mu ostatnie chwile życia.** Ale uczciwie, taka myśl nawet nie przemknęła mu wtedy przez głowę.* (Andrzej Anonimus, Nie nadaje się, przecież to jeszcze szczeniak, Wydawnictwo Autorskie, 1999)
- (21) *Lecz jako niegdyś, gdy w trwodze dziewczynskiej przed gniewem i zemstą własnego ojca uciekała, kamienna góra, z wielkich złożona głazów, rozstała się była i czulej niż matka rodzona w łono ją swoje przyjęła, a pilny i pamiętny jej losu **anioł karmił ją we wnętrzościach ziemi niebieskim pożywieniem, tako i wówczas się stało.*** (Stefan Żeromski, Międzymorze, 1924)

Anioł często mówi do ludzi (22), woła, by podążali za nim (23), czasem śpiewa w chórach anielskich (24). Krzysztof Rafał Prokop badając Pismo Święte stwierdza, że obraz śpiewającego anioła nie występuje w ani jednym miejscu w Biblii. Są to raczej wezwania do śpiewania hymnów na cześć Boga, aniołowie są świadkami takiego wielbienia, rozlega się głos aniołów albo łączą się one w chóry anielskie⁸⁹. Angelologia chrześcijańska wyróżnia dziewięć chórów anielskich, w których aniołowie wielbią Boga.⁹⁰ Można zatem stwierdzić, że przedstawienie śpiewających aniołów w

⁸⁸ Kulesza-Gierat Monika, *Motywy anioła w tradycyjnych wyobrażeniach ludowych*, Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 23, 53-64, 2009.

⁸⁹ Prokop Krzysztof Rafał, *O muzyce anielskiej w świetle ksiąg Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu*, Księga o Aniołach, Wydawnictwo WAM, 2002, s. 91.

⁹⁰ Kopalński Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Bellona, 2006, s. 46.

literaturze jest jedynie interpretacją tradycji pochodzącej z Pisma Świętego, nie jej dokładnym odzwierciedleniem. Poza tym anioły czasami też milczą (24):

- (22) *Maryja nie rozumie do końca, co **anioł** do niej **mówi** i dlatego pragnie dokonać rozeznania duchowego.* (Woźniak Paulina, *Maryja - wychowawczyni i wzór świętości*, Życ Karmelem w Świecie nr. 17, OSCD Katowice, SJ, 1999)
- (23) *Hej, ty, co z ciężkim duchem jesteś do tego padołu przykuty słów twoich własnych łańcuchem z ciałem i duszą pospołu, choć cię **anioł śmierci woła**, z filologicznych katuszy żywot się wydrzeć nie zdoła.* (Sławomir Mrożek, *Teatr 5* (Krawiec 1964, Tango 1964, Czarowna noc 1963, Śmierć porucznika 1963), *Noir sur Blanc*, 1967)
- (24) *Zstąpił Bóg do piekiel, serca mego szukając u biesiech, a mnie jako rzekł Pan, chór anielski obstał i **śpiewać poczęli anieli**, naśladując karetki pogotowia.* (Jacek Głębski, Kuracja, Znak, 1998)
- (25) *Tamtej nocy rozumiejący anioł odszedł. **Milczał** nawet wtedy, gdy po ciemku odnalazła lodówkę i plastikową butelkę, z której pił szwagier.* (Paulina Grych, Schiza, W.A.B. 2008)

Jako istota niematerialna anioł ma możliwość przybierania różnych postaci (26). Jako posłaniec Boga czasami zajmuje też Jego miejsce (27). Zdarza się też, że wstępuje w ludzi (28), na skutek czego człowiek zachowuje się zupełnie inaczej niż dotąd:

- (26) *Skąd takie jabłko w środku zimy? Anioł **przybrał postać** kusicielki o twarzy w kształcie serca i lekko chropowatych dłoniach, która powiedziała, a niech uważa ino na robaki.* (Joanna Bator, *Piaskowa Góra*, W.A.B., 2009)
- (27) *Gabriel Marcel powiada, że w *Elegiach duinejskich* **miejsce** nieobecnego **Boga zajmuje Anioł**.* (Jan Tomkowski, *Ciemne skrzydła Ikara. Eseje o rozpacy*, Iskry, 2009)
- (28) *Nie wiem, co mi się stało, diabeł we mnie **wstąpił**, a może **anioł**, zaczęłam całować jej palce, najpierw ostrożnie, przerażona tym, co robię, a potem coraz mocniej.* (Marek Soból, *Mojry*, W.A.B, 2005)

Anioł w kulturze polskiej, kojarzony ze wszystkim co dobre, pojawia się na świecie, aby upiększać życie (29), czasami zaprasza do rajów (30), błogosławi nam (31), a w niektórych regionach Polski, m. in. w Małopolsce, na Podkarpaciu, oraz na Śląsku cieszyńskim, na święta

Bożego Narodzenia, to właśnie aniołek przynosi dzieciom prezenty (32). Ta tradycja wywodzi się od Anioła Stróża⁹¹:

- (29) - *A czy nie przypuszcza pan, że ten **anioł upiększa życie** komuś innemu?... Czy nie rozumie pan, że ten anioł nigdy, słyszy pan, nigdy nie potrafi ocenić pańskiego ciężkiego trudu i pańskich zgrubiałych rąk i żadnej pracy?...* (Tadeusz Dołęga Mostowicz, Doktor Murek zredukowany, Wydawnictwo „Tower Press”, 2008)
- (30) *Herod macha mieczem, Rysio-koza podskakuje i beczy, **Anioł zaprasza do raj**, Diabeł zagania w objęcia Śmierci.* (Krystyna Uniechowska-Sembińska, Były pałac, Państwowy Instytut Wydawniczy, 2008)
- (31) *Na Boże Narodzenie przychylny **aniołek błogosławił** nam wszystkim ze szczytu pogańskiej choinki, niepomny podziałów i pogromów, i ludzkiej podłości.* (Joanna Kulmowa, Topografia myślenia, Iskry, 2001)
- (32) *Choć pracują cały rok, dziwnym trafem przypominamy sobie o nich najczęściej przed świętami Bożego Narodzenia. Pocztywki z aniołkami. Wystawy aniołków. Aniołki na szybach wystawowych. Anielskie włosy na choince. W niektórych regionach kraju to nie Mikołaj, a **aniołek** właśnie **przynosi dzieciom prezenty**.* (Anioł pasterzom mówił: - Chrystus się wam narodził..., Życie Podkarpackie, "Ziemia Przemyska" Spółka z o.o., 2008-12-17)

Anioł posiada też moc inspirowania. Może natchnąć kogoś do zmiany zdania (33), lub zainspirować do stworzenia dzieła artystycznego (34):

- (33) *Chyba sam **anioł Rafael natchnął** Rzymianina! Bądź uwielbiony, Panie... I ten Festus powiedział, że wszystkie krzywdy naprawi, że więźniów wypuści...* (Jan Dobraczyński, Święty miecz, PAX, 1949)
- (34) *W jej głowie anioł robił rzeczy rozmaite. Opiekował się nią. Nosił na rękach i na skrzydłach. Zadziwiał kółko adoratorów. Opalał się - nie, ma zostać biały. **Był natchnieniem dla artystów**.* (Jacek Dehnel, Rynek w Smyrnie, W.A.B. 2007)

Anioł i jego czynności prowadzą do uczucia rozkoszy. Chociaż czasami postępowania anioła są okrutne, takie jak wbijanie grotu w ciało świętej, to i tak sprawiają przyjemność:

- (35) *Lektura pism św. Teresy z Avila (1515-1582), szczególnie tych fragmentów, w których piękny anioł kilkoma nawrotami złotej włóczni z rozżarzonym **grotem wbija** się we*

⁹¹ Wódcz Małgorzata, *Kto przynosi prezenty pod choinkę w Polsce? – 6 postaci znanych w różnych regionach*, Mamo to ja, 17.12.2020.

wnętrznosci świętej, i tym sposobem sprowadza na nią spazm rozkoszy, wprawila mnie w konsternację. (Komar Michał, Wtajemniczenia, Świat Książki, 2009)

W literaturze występują wyjątkowe określenia, takie jak w przypadku utworu Manueli Gretkowskiej *Tarot Paryski*, że anioły nic nie robią (36). Te wszystkie zadania, które pełnią, są niczym istotnym w porównaniu z codzienną ilością zajęć człowieka:

(36) *Pobiegła po tatę, przyprowadziła go pod figurę i pyta, co taki piękny anioł robi. Ojciec odpowiedział, że nic, przecież to anioł, **anioły nic nie robią.*** (Manuela Gretkowska, Tarot paryski, W.A.B. 1999)

Anioł spełniając polecenia Boga i przypisane mu funkcje, wykonuje wiele czynności. Anioł, kiedy jest ku temu potrzeba zjawia się, przychodzi, zstępuje z nieba, nawiedza, ukazuje się, pojawia i prowadzi. Swoich podopiecznych anioł strzeże, w akcie obrony nakrywa skrzydłami lub unosi na nich. Anioł czasami obejmuje, gdy ktoś potrzebuje pocieszenia, karmi dobrą nowiną i rozjaśnia chwile. Anioły mówią do ludzi, wołają, ale równie często milczą. W Piśmie Świętym anioły tworzą chóry, które śpiewają pieśni dziękczynne: *I wprowadziłem zwierzchników Judy przed mur, i ustawiłem dwa wielkie chóry dziękczynne* (Ne, 12,31). Ta czynność przeniosła się też do języka i literatury polskiej. Anioły przybierają różne postaci, zajmują miejsce Boga na ziemi, czasami wstępują w ludzi albo są ich natchnieniem. Anioł może zapraszać do raju albo będąc okrutnym wbijać ostrze grotu w ciało człowieka. Jednak z punktu widzenia człowieka, anioł nic nie robi. Jest to dowód na to, że aniołowie należą do innego świata, który nie jest oparty na pracy.

5. Pochodzenie anioła

Według tradycji religii chrześcijańskiej anioł jest posłańcem z nieba. Ta tradycja przeniosła się też do kultury polskiej i tekstów. Anioł zstępuje z nieba (1-2), zostaje zesłany przez niebiosą (3), ale też może być zesłany przez nadludzkie siły, które można interpretować jak Boga (4):

- (1) ***Z nieba zstąpił anioł, rozrąbał drzewo, rozpędził ptaki i bestie, a tylko pozostawił korzenie, które przytroczył do ziemi łańcuchami z żelaza i miedzi.*** (Zenon Kosidowski, Opowieści biblijne, Muza, 1963)
- (2) *A jeżeli słyszę głosy, kto mi udowodni, że **przychodzą z nieba**, a nie z piekła lub z podświadomości, albo że nie są spowodowane stanem patologicznym?* (Ireneusz Bittner, Współczesna antropologia filozoficzna: typologia nurtów, prezentacja stanowisk, wybór tekstów, Wydawnictwo UŁ, 1999)

- (3) *Wyglądało na to, że z nich kpi.*
 - *Że to nie **Anioł Śmierci zesłany przez niebios**, a zabójstwa i dwa wypadki.*
 - *Jesteś pewna? - naciskał.* (Mariusz Kaszyński, Rytuał, Agencja Wydawnicza RUNA. 2008)
- (4) *Istotnie nie chciałem się od owej nocy rozstawać się z Miłkiem rano ni wieczorem, on zaś wędrował za mną jak wierny cień lub raczej łagodny, wyrozumiały i zapatrzony we mnie ognisty **anioł, zesłany mi przez nadludzkie potęgi jako nagroda za tyle lat samotnych cierpień.*** (Witold Jabłoński, Ogród miłości, Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa, 2006)

Pochodzenie anioła jest określane w języku polskim jednoznacznie – anioł jest mieszkańcem niebios. Biblia, wyraźnie określa jego pochodzenie: *Albowiem anioł Pański zstąpił z nieba, podszedł, odsunął kamień i usiadł na nim. Postać jego jaśniała jak błyskawica, a szaty jego były białe jak śnieg* (Mt 28, 2). Tak więc nie ma wątpliwości, że określenie pochodzenia anioła w języku polskim czerpie źródła z tradycji religijnej. Dopiero przez kontakt anioła z człowiekiem uzyskuje on cechy ludzkie, a człowiek staje się podobny do anioła.

6. Inne pojęcia kojarzone z aniołem

Anioły posiadające piękny głos, śpiewają w chórach niebiańskich, więc w kulturze polskiej piękna i przyjemna muzyka jest porównywana do muzyki anielskiej (1, 2). Wiesława Maria Korczyńska pisze też o głosie dziecka jak o anielskiej orkiestrze, która gra tak pięknie jakby dyrygował nią Bóg (2):

- (1) *Nie ma siły i nie chce, bo głos w głębinach mózgu przenika każdą tkankę i brzmi niczym **anielska muzyka.*** (Wiesława Maria Korczyńska, Wróc..., Studio Astropsychologii, 2001)
- (2) *Przed ponad dwudziestu laty, gdy bezgranicznie zaufała i złożyła w jego dłoniach swój i maleńkiego synka los, ten słyszany z jego ust wyraz brzmiał w Marty uszach jak najpiękniejsza symfonia, jak **anielska orkiestra**, którą dyrygował sam Stwórca Wszechświata.* (Wiesława Maria Korczyńska, Wróc..., Studio Astropsychologii, 2001)

Wiele rzeczy, które są przyjemne i ładne są kojarzone z aniołami. Między innymi pojawiają się zapach (3) i kolor (4):

- (3) *Na tym strychu rozległym i dosyć wysokim, suchym i przewiewnym, było ciepło rozkoszne i prawdziwie **anielski zapach** dojrzałych jabłek.* (Stefan Żeromski, Przedwiośnie, Dzieła, Universitas, 1925)

- (4) *Dlaczego na przykład najmniej podobają się niebieskie, skoro to typowo **anielski kolor**?*
(Pani od aniołów, Życie Podkarpackie, "Ziemia Przemyska" Spółka z o.o., 2008-02-20)

W tekstach występuje pojęcie anielskiego losu, czyli takiego, który jest przychylny i sprzyjający ludziom:

- (5) *Z kolei dla murzyńskich niewolników w Ameryce demokracja musiała wydawać się podobnie straszna jak hitleryzm w Niemczech dla Żydów, a np. **los** opozycjonistów we Włoszech Mussoliniego był **sielsko anielski** w porównaniu do losu Indian z rezerwatów w przodujących naszymu Światu Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.* (Olaf Swolkień, Prostowanie języka, Zielone Brygady. Pismo Ekologów, 1999-08-16)
- (6) Na jego **anielski widok** panie na ulicy piszczały albo: „Jaki śliczny chłopiec, jakie ma oczka, jakie włoski. (Jacek Dehnel, Lala, W.A.B., 2008)

Anioły są dostojne i piękne, więc poruszają się z gracją. W Biblii aniołowie mają postawę piękną, niosą ze sobą aurę tajemniczości, ale jest ona inna niż ta, z którą porusza się człowiek. Anielska gracja jest cechą przypisywaną ludziom, którzy w swoim zachowaniu i poruszaniu się zachowują piękną postawę:

- (7) *I jakaś niemal **anielska gracja** w poruszaniu się. Tylko skrzydełek mu brakowało.* (Ryszard Sługocki, Na przekór i na bakier, Oficyna Wydawnicza Branta, 2008)

W języku polskim sam anioł staje się epitetem. Wszystkie jego dobre cechy składają się na opisanie zjawisk przyjemnych, miłych i dobrych, takich jak anielska muzyka, zapach, kolor, a nawet anielski los, lub anielski widok, postawa, wygląd, który jest określeniem osoby pięknej, wyglądającej zjawiskowo, której widok przypomina anioła.

ANIOŁ W JĘZYKU LITEWSKIM

Anioł, lit. *Angelas*, w języku litewskim najczęściej występuje w kontekście religijnym, w modlitwach i pieśniach kościelnych. Z tradycji religijnej wizerunek i postać anioła przeniosły się również do języka powszechnego oraz literatury. W folklorze litewskim istnieje wiele legend o tym jak powstali aniołowie. Między innymi, wierzono, że Bóg stworzył aniołów pocierając kamyczki jeden o drugi u brzegu rzeki i z tych właśnie kamyczków zaczęli wysypywać się aniołowie⁹².

⁹² Šlapikienė Solveiga, *Angelo paveikslas lietuvių liaudies legendose*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2019, s.22.

1. Cechy fizyczne

1.1. Wygląd

W tradycyjnej kulturze litewskiej na wizerunek anioła wpływ mają artystyczne przedstawienia aniołów w postaci rzeźb, które najprawdopodobniej również były inspirowane tradycją sakralną. W literaturze litewskiej wygląd anioła jest podobny do anioła przedstawianego w języku polskim. Anioł jest istotą niematerialną, nie ma fizycznego ciała, nie zajmuje przestrzeni i nie ma płci (2). Wyjątkowo jest nazywany duchem (1). Na temat anioła jako ducha pisał św. Augustyn: „*Anioł oznacza funkcję, nie naturę. Pytasz, jak nazywa się ta natura? – Duch. Pytasz o funkcję? – Anioł. Przez to, czym jest, jest duchem, a przez to, co wypełnia, jest aniołem.*”⁹³:

- (1) Tarpduryje bolavo **angelas, tikras vaiduoklis**, atimantis kvapą. - Vajejus... (Eugenijus Ignatavičius, , *Marso pilnatis*, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000)
- (2) Jie **belyčiai**. Angelai nepatiria nuodėmės, kuri sukausto žmogaus dvasios sparnus skrydžiui Dievop. Angelai negimsta, neveda, neteka, nesidaugina, nesensta ir nemiršta (Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Tyto alba, 2003)

W języku litewskim jednym z najczęściej występujących przymiotników określających wygląd anioła jest piękny. Piękny anioł jest odnośnikiem przy opisywaniu człowieka podobnego do pięknego anioła, często kobiety lub dziecka:

- (3) *Pas mus atlieka praktiką. Ir graži kaip angelas. Ji bučiuoja mus visus į kaktas už gerus atsakymus* (Pranas Treinys, Aktorė, Vaga, 2001)
- (4) *Sėdynėj tupėjo Kristina, labai balta lyg gražus angelas su rūtų vainikėliu ant galvos.* (Pranas Treinys, Aktoriaus Anupro meilė, Vaga, 2000)
- (5) *Taip mes visi atsigabenome į Insbruką. Stotyje nutarėme pailsėti. Miegame ant grindų ir staiga lyg koks angelas pasirodo gražus, aukštas apie 35 metų vyras. Klausia: „Ar lietuvių yra?“ Petrauskienė atsiliepia: „Yra“.* (Galina Dauguvietytė, , *Perpetuum mobile*, Tyto alba, 2002)
- (6) *Jis susmuko man prieš akis kaip gražus pavargęs angeliukas, sumanęs valandėlę numigti.* (Jolita Seredaitė, Auksinis berniukas, Alma littera, 2006)

⁹³ Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, 1994, s. 86.

Tak samo jak w języku polskim, anioł bywa jasny (7), jest istotą białą (8-11), lśniącą (13), ale w języku litewskim wyjątkowo pojawia się też anioł siwy (15), biały niczym porcelana (12) lub jak biały motyl (14):

- (7) *Sienos galvūgalyje - paveikslas, kuriame šviesus angelas šventu delnu saugo berniuką ir mergaitę nuo baisių dalykų.* (Leonardas Gutauskas, Daiktai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)
- (8) *Verutė, rūtų vainikėliu pasipuošusi, visa kaip angeliukas švenčiausias, **balta baltutėlė.*** (Soren Kierkgaard, Dvidešimt viena Veronika, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997)
- (9) *Sėdynėj tupėjo Kristina, **labai balta lyg gražus angelas** su rūtų vainikėliu ant galvos.* (Pranas Treinys, Aktoriaus Anupro meilė, Vaga, 2000)
- (10) *Ji buvo tiesiog nuostabi: visa **balta balta kaip angelas** permainingame dangaus fone. Paskui gulbę nusidriekė ilga ir ryški šviesos juosta.* (Vytautas Nedzinskas, Pasakojimai apie gulbes: apybraižos, Lietuvos rašytojų sąjunga, 2003)
- (11) *bet jo „sesutė“, visa **balta kaip angelėlis, išpintais, papurusiais plaukais...*** (Kazys Saja, ... kurio nieks nemylėjo, Alma littera, 2007)
- (12) *Pro užuolaidas skverbiasi plieno spalvos apyaušris, **angelas sėdi, panašus į baltą porceliano skulptūrėlę*** (Renata Šerelytė, Lydmečio žvaigždės, Tyto alba, 1999)
- (13) *Aš jutau nuo jo dvelkiančią šilumą, tarsi stovėčiau prie kviečių lauko, įsivaizdavau, kad jis bus **kaip spindintis angelas.** Kaip migdolo medis, apsipylęs žiedais... Nebūčiau drįsęs maldauti to, kas man atrodė neįmanoma.* (Saja, Kazys, Stulpininkas, Tyto alba, 1999)
- (14) *Ir kai **baltu drugeliu pasivertęs angelas** atsitūpė man ant pečių, nusipurčiau jį.* (Šerelytė, Renata, Ledynmečio žvaigždės, Tyto alba, 1999)
- (15) *Ir **žilaūsis angelas** sargas jos pasigailėjo, parodė prarūkytu smiliumi (...)* (Pranas Treinys, Aktoriaus Anupro meilė, Vaga, 2000)

W literaturze litewskiej znajdujemy też inne kolory opisujące anioła. Pojawia się anioł fioletowy (16). Według określenia zawartego w Słowniku symboli Władysława Kopalińskiego, fiolet jest symbolem stałości, autorytetu, godności, wyniosłości, skruchy, pokory, żałoby, kobiecości, jest też symbolicznym kolorem feminizmu, a także skromności, gdyż nazwa pochodzi od łac. *viola* 'fiołek', czyli emblematu skromności⁹⁴. W kolejnym przykładzie pojawia się też anioł niebieski, określony jako zwiastun smutku (17). Oprócz tego, kolor niebieski symbolizuje jest symbolem nieba,

⁹⁴ Kopaliński Władysław, Słownik symboli, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

niebiańskości, siedziby bogów, spokoju, uduchowienia; wiary, pobożności, harmonii duszy⁹⁵. Tak samo jak w języku polskim, w literaturze litewskiej występuje anioł czarny:

- (16) *Menėje, kurioje siautulingai šėlo dešimtys apygirčių vyrų ir moterų, atėjusioji atrode lyg šventas **violetinis angelas**, atsiųstas visiems paskelbti, kad danguje šįryt gimė... Atėjo Česė Čepienė. Neištvėrė ir ji.* (Petras Dirgėla, Alibi knygos: romanas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004)
- (17) *Šit Grajauskui būdingas žvelgimo į pasaulio nuotaikų mugę ir atsiribojimo nuo tokios mugės pavyzdys: **mėlynas liūdesio angelas** oranžinis nerimo angelas žalsvas tikėjimo angelas juodas pavydo o aš vargšas bespalvis ir net ne angelas* (Šiaurės Atėnai, 1996)
- (18) *Eilėraštis, davęs man rinkinio kodą ir sukretęs šviesaus žmogaus kelionės į tamsą dramatismu: atsiveria vėl durys lyg padangė ir tarsi **juodas angelas** dama kasdien į vidų nejučia įžengia kai sielą man suvysto sutema juodais kasų sparnais ore.* (Eduardas Mieželaitis: post scriptum. Prisiminimai apie Eduardą Mieželaitį, straipsniai, laiškai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)
- (19) *Ar „Laida“ išties reiškia „Saulėlydį“, kodėl Jūsų **angelas juodas**, kodėl nusivylėte žmogumi, kurį pats buvote išaukštinęs, kodėl dabar nesirodot tarp žmonių, kodėl nėra Jūsų balso minioje?..* (Eduardas Mieželaitis: post scriptum. Prisiminimai apie Eduardą Mieželaitį, straipsniai, laiškai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)

Twarz anioła w języku litewskim przybiera dosyć charakterystyczne cechy. Anioł ma suche, podrażnione usta, nos i policzki podrażnione od wiatru (21). Tak samo jak w języku polskim, anioł ma bujne loki (22):

- (20) *Jauniausias angelas nuleidžia trimitą ir pilies gynėjams pradeda rodyti visokius nepadorius gestus, o septintasis angelas... - septintasis angelas beveik siekia dangų, jo **lūpos nušašusios, nosis ir skruostai vėjo nutarkuoti.*** (Donaldas Kajokas, Kazašas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007)
- (21) *Dar valandėlė, kita, ir jis pats — angeliukas, kaip ir tie paveikslėlyje, **garbanotas garbanotas...*** (Vitalija Tarutienė, Maža širdelė - didelė ašarėlė, Aušra, 2001)

Ciało anioła jest rozpalone niczym ogień:

- (22) *Apreiškime dalyvauja ne tik arkangelas Gabrielius, bet ir Skaistybė, Angelas **degančiu kūnu**, Judita iš Holoferno, Dovydo maldaujanti Abigailė.* (Darbai ir Dienos, VDU, 2003)

⁹⁵ Kopalinski Władysław, Słownik symboli, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

Wygląd anioła jest bardzo często porównaniem dla kobiet, dzieci, ale też jest odzwierciedleniem matki:

- (23) *Čia ji apspito angelai, o vienas **angelas pasirodė begal panašus į jo motiną** - su žalia laistykle ji buvo palinkusi virš tulpių lysvės - norėjo, kad ir jos atsigertų.* (Caritas, Caritas, 1996)

Anioł występujący w literaturze litewskiej w odróżnieniu od polskiego anioła nie posiada żadnych szat ani ubioru. Jest nagi (24) i bosy (25). Anioł stąpa bezpiecznie po trawie lub lata w powietrzu, więc nie potrzebuje obuwia:

- (24) *Milosas Formanas sukūrė itin paveikų kontrastą – fanatiškų inkvizitorių nukankintas nekaltas **nuogas angelas** šaltuose tamsos kalėjimo požemiuose.* (Atgimimas, VšĮ „Pilietinės minties institutas“, 2007-07-06)
- (25) *O jeigu atitrauki duris į šonus, slenkščio nėra: žengi lyg **basas angelas** tolyn per žolę, tarsi iš pievų ir būtum atėjęs. - Basas angelas! - nusijuokė Genė. - Gražiai skamba.* (Birutė Pūkelevičiūtė, Aštuoni lapai; Devintas lapas, Lietuvos rašytojų sąjunga, 2003)

1.2.Atrybuty

Do atrybutów anioła w literaturze litewskiej zaliczane są skrzydła. Czasami ma cztery skrzydła (1), czasami są one malutkie (5), najczęściej białe (2). Skrzydła anioła służą mu do latania, zabiera na nich też swoich podopiecznych w podróż (3), albo też przykrywa i chroni od złego (4). W odróżnieniu od anioła występującego w literaturze polskiej, anioł w języku litewskim zamiast miecza posiada klucz (6). Symbolizuje on władzę, opiekę, wierność, życie, porządek, wyzwolenie i uwolnienie, otwarcie i zamknięcie, rozgrzeszanie; wtajemniczenie, wiedzę, oraz ostrożność⁹⁶. W poniższym przykładzie anioł posiada klucz do bezdennego źródła:

- (1) *Iš begalinės palaimos, kurią gali suteikti tik angelas, ir ne bet koks, o **ketursparnis serafimas**.* (Renata Šerelytė, Vardas tamsoje: romanai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007)
- (2) *Karoli, man taip gera su tavimi, kad aš matau debesis ir liečiu žvaigždes, skrendu kaip **angelas baltais sparnais** mojuodama ir džiaugiuosi...*“ (Jolita Seredaitė, Auksinis berniukas, Alma littera, 2006)

⁹⁶ Kopalinski Władysław, Słownik symboli, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

- (3) *Skrendam tekančios saulės link. Lai Viešpats ima metus už vieną tokią naktį - sakai suglumusioms pelėdoms. Nors puikiai žinai, kad **angelas ant savo sparnų** nusinešė tik Romą. Tau - atsivėrė pragaro vartai.* (Birutė Junuškaitė, Didžioji sala II d., Vaga, 1999)
- (4) – *Na, taip, – numykė Martynas. – Tada jie mus **apglėbia sparnu**. Kajus nusišypsojo. – O kai jų nebūna šalia mūsų, jie būna visi kartu. – Kas? – Angelai.* (Teklė Kavtaradzė, Basomis po naktinį miestą, Tyto alba, 2007)
- (5) *Nuostabi asmenybė, **angeliukas su sparneliais**.* (Irena Buivydaite, Laiko tiek nedaug..., Alma Littera, 1999)
- (6) *Į gyvybės vandenį, tartum į Sokrato taurę, įvarva nuodų; vandenys sugeria saulės ir žvaigždžių šviesą, tai ant jos stovi Penktasis **angelas su raktu nuo bedugnės šulinio**.* (Vytautas Martinkus, Simonija, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996)

W świadomości Litwina ukształtował się stereotyp anioła odzwierciedlającego piękno, jasne kolory, ubranego w jasne szaty. Wyobrażamy go najczęściej z aureolą nad głową. Taki stereotyp ukształtowany został przez sposób odzwierciedlania aniołów w sztuce flamandzkiej szkoły malarskiej.⁹⁷ Biorąc pod uwagę zjawisko tego stereotypu, zaskakujący jest fakt, że zarówno w literaturze polskiej jak też litewskiej, taki wizerunek anioła pojawia się rzadko. Narodowy Korpus Języka Polskiego oraz jego litewski odpowiednik Korpus Współczesnego Języka Litewskiego.⁹⁸ nie podał ani jednego przykładu anioła z aureolą. Natomiast w obu językach anioł jest piękny, chociaż nie ma płci, jest istotą białą i lśniącą. W wyniku przejścia na stronę szatana, anioł bywa też czarny. Anioł ma jasne, kręcone włosy. Często jest nagi i bosy.

W literaturze litewskiej pojawiają się charakterystyczne cechy wyglądu anioła, których nie spotykamy w języku polskim: anioł jest duchem, jest biały jak porcelana lub jak motyl, ale bywa też siwy. W języku litewskim pojawiają się nowe kolory, takie jak niebieski i fioletowy anioł. Jego twarz nie zawsze jest idealna, ma spierzchnięte usta i podrażnioną skórę na twarzy. Anioł ma też rozpalone ciało, a czasami w wyniku antropomorfizacji jest metaforą nie tylko piękna, ale też konkretnych postaci, takich jak matka.

⁹⁷ Wrześniewska-Pietrzak Marta, *Językowy obraz anioła w poezji Kazimierzy Iłłakowiczówny*, Roczniki Humanistyczne, Tom LVIII, zeszyt 6 – 2010.

⁹⁸ Dabartinės Lietuvių Kalbos Tekstas, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kompiuterinės lingvistikos centras. <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>

W obu językach anioł jako atrybut posiada skrzydła. Ich funkcje są również podobne. Jednak w języku litewskim anioł nie ma miecza, a zamiast niego posiada klucz, który otwiera mu drzwi do posiadania władzy, ogromnej wiedzy i wtajemniczenia.⁹⁹

2. Cechy charakteru i emocje

2.1. Cechy charakteru

Anioł w języku litewskim posiada też podobne cechy charakteru jak w języku polskim. Anioł jest niewinny. Cechy charakteru dobrego, niewinnego człowieka porównywane są właśnie do takiego niewinnego anioła (1, 3-5) który nie ma żadnych doświadczeń, ani dobrych, ani złych, nie zna też grzechu (6),

- (1) *Ji nėra nei dangiškoji gražuolė, nei daili fejė, nei **nekalta mergelė ar angelas**, o jei khandroma įsivaizduojama tik kaip "meilus" ir "geras" pavidalas, tai jau savaiame numarinama moteriškojo dakinės prado esmė.* (Jurga Ivanauskaitė, Tibeto mandala, Tyto alba, 2004)
- (2) *Milosas Formanas sukūrė itin paveikų kontrastą – fanatiškų inkvizitorių nukankintas **nekaltas nuogas angelas** šaltuose tamsos kalėjimo požemiuose.* (Atgimimas, VšĮ „Pilietinės minties institutas“, 2007-07-06)
- (3) *Mes likome **nekalti kaip angelai**, taip kaip serafimai. Ir jeigu tai būtų buvęs pastovus stovis, mes iki šios dienos būtume likę laimingiausi žmonės...* (Aldona Vasiliauskienė, Monsinjoras Klemensas Gutauskas, VDU, 2004)
- (4) *Vargšės mano seserys, jos taip ir numirė nemačiusios gyvenimo, nieko nepatyrusios, **nekaltos kaip angelai**. Ir broliai - taip pat. Tamsūs žmonės, tikintys visokiomis legendomis ir padavimais.* (Jolita Skablauskaitė, Trečiasis tūkstantmetis, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000)
- (5) *Ji nebuvo graži, net nesimpatiška, bet dabar – tikras **angeliukas nekaltai sudėtomis lūpomis**.* (Jolita Seredaitė, Auksinis berniukas, Alma littera, 2006)
- (6) *Jie belyčiai. **Angelai nepatiria nuodėmės**, kuri sukausto žmogaus dvasios sparnus skrydžiui Dievop.* (Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)

Anioł pochodzący od Boga jest, oczywiście, święty (7, 8). Wszystko, co anielskie jest święte, nawet jego dłonie (9), które chronią od zła. Pojawia się też określenie *anioła na ziemi*, którym opisana jest osoba święta (10):

⁹⁹ Kopalinski Władysław, Słownik symboli, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.

- (7) *Menėje, kurioje siautulingai šėlo dešimtys apygirčių vyrų ir moterų, atėjusioji atrodė lyg šventas violetinis angelas, atsiųstas visiems paskelbti, kad danguje šįryt gimė... Atėjo Česė Čepienė. Neištvėrė ir ji.* (Petras Dirgėla, Alibi knygos: romanas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004)
- (8) *Verutė, rūtų vainikėliu pasipuošusi, visa kaip angeliukas švenčiausias, balta baltutėlė.* (Kierkgaard, Soren, Dvidešimt viena Veronika, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997)
- (9) *Sienos galvūgalyje - paveikslas, kuriame šviesus angelas šventu delnu saugo berniuką ir mergaitę nuo baisių dalykų.* (Leonardas Gutauskas, Daiktai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)
- (10) *Ji yra šventa ir amžiams liks skaisti žmonijos atmintyje. Angelus žemėje. Aš turėjau ją pamatyti. Supranti? Turėjau.* (Tomas Staniulis, Diena, kurią verkiau visą, Versus aureus, 2008)

Anioł jest też łagodny, wstydlivy, ułomny i pokojowo nastawiony:

- (11) *Klausyk, – sako, – ir suprask. Teisumo angelas yra švelnus, kuklus, romus ir taikus.* (Darius Alekna; Vytautas Ališauskas, Bažnyčios tėvai: Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo, Aidai, 2003)

Anioł jest posłańcem Boga i wypełnia jego zadania, pomimo to, jest wolny i niezależny, ma wolną wolę i może działać tak, jak mu się podoba:

- (12) *Tikras kapitalistinės civilizacijos angelas. Išdidus ir nepriklausomas.* (Treinys, Pranas, Aktorė, Vaga, 2001)

Cecha, która jest charakterystyczna aniołowi jest mądrość. Posiada on dar niewiarygodnego przyswajania wiedzy (14) oraz boskiej, niebiańskiej mądrości, którą posiadł w niebie (15):

- (13) *Kadaise Angelas gerai žinojo kelią į Dangaus rūmus, o dabar pasiklydo.* (Kazys Saja, Stulpininkas, Tyto alba, 1999)
- (14) *Tačiau žmogui duodamas ilgesnis kelias nei angelui, nes žmogus yra labiau nuo Dievo nutolęs, ir reikia, kad ieškodamas jis pasiektų pažinimą. Angelas gi, turintis dievišką pažinimo galią, be ypatingų pastangų perpranta dieviškus dalykus.* (Soter, VDU, 2001)
- (15) *Galbūt dėl to antrojoje pjesėje angelas pasilieka žemėje, idant savo dangiškąją išmintį papildytų žemiškąja patirtimi.* (Respectus Philologicus, VU KHF, 2001)

Na ziemi anioł jest odbierany jako postać obca. Często pojawia się nieproszony, więc odbierany przez ludzi niczym ktoś zupełnie cudzy:

- (16) *Tarp tuščių dėžių ir sąslavų **angelas stovėjo svetimas, nelauktas** - vogtas, parduotas* (Caritas, 1995)
- (17) *Kitą kartą **angelas sargas** mane išgelbėjo nė **nekviestas***. (Jurga Ivanauskaitė, Kelionių alchemija, Tyto alba, 2003)

Często w literaturze litewskiej anioł pojawia się jako wybawiciel i stróż, więc musi być silny. Anioł jest silniejszy, niż jego boskie określenia (18), może wzmocnić nawet samego Jezusa (19), ale czasem nawet anioł jest zbyt słaby (20):

- (18) *Taigi dužimo laiką reikia taip ir vertinti. Ir nemanyti, kad q̄sotis nesusiklijuos. Nemanyti, kad Metai be žiogo sugriovė jo poetinę sistemą. **Angelas stipresnis už jo pravardes**. Kūryba stipresnė už kūrėją. Žanras – už pasitaškymus.* (Valentinas Sventickas, Šitas Aidas, šitas Marčėnas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)
- (19) *Staiga maldos metu Jėzus pajuto tikrumą tuo, kam pasiryžo. Jis nurimo. **Angelas iš dangaus sustiprino Jėzų**. Niekas negirdėjo Jėzui pasakytą angelo žodžių.* (Artuma, Caritas, 2002)
- (20) *Taip pat užpustytos, ir be pagalbos iš išorės net **angelas nepajėgus** jų praverti.* (Leonardas Gutauskas, Sapnų teologija, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006)

Anioł przez to, że ma tak wiele dobrych cech jest wręcz idealny, nie ma możliwości dążenia do bycia jeszcze lepszym (22). Niestety może przez to stać się też wyniosły i niezależny (21):

- (21) *Tikras kapitalistinės civilizacijos angelas. **Išdidus** ir **nepriklausomas***. (Pranas Treinys, Aktorė, Vaga, 2001)
- (22) *Kas ką tik buvo išdėstyta, perša liūdną išvadą: **angelas**, priešingai nei žmogus, **negali tobulėti***. (Jurga Ivanauskaitė, Kelionių alchemija, Tyto alba, 2003)

Anioł z zasady jest istotą dobrą. Dlatego cechy charakteru są też w dużej mierze pozytywne. W powyżej przeanalizowanej literaturze litewskiej nie spotykamy cech negatywnych. Anioł jest pozbawiony grzechu, więc jest niewinny, łagodny i święty. Chociaż jest posłannikiem Bożym, to i tak jest niezależny i czasami wyniosły. Posiada wielką wiedzę oraz siłę. Jednak nie zawsze ta siła jest wystarczająca do pokonywania przeszkód, które napotyka na swej drodze. Jedyłą cechą ukazującą się w języku litewskim, jaka może być odbierana w sposób negatywny, jest to, że anioł jest niczym nieproszony gość, bo nie zjawia się na zawołanie, tylko wtedy, kiedy on uważa to za niezbędne. W tym świetle anioł staje się kimś obcym dla człowieka. W języku litewskim cechy charakteru anioła są bardziej zbliżone do cech ludzkich. Anioł posiada wlną wolę, jest neizależny i samodzielny, niż anioł polski, który spełnia rozakzy Boga i w duchu religijności towarzyszy człowiekowi.

2.2. Emocje

Wydawałoby się, że istota niematerialna nie powinna mieć uczuć, to jednak anioły w literaturze, tak polskiej, jak i litewskiej doświadczają też różnych emocji. Bardzo często aniołowie są przedstawiani jako istoty radosne i uśmiechnięte, jednak czasami zdarza im się też doświadczyc smutku (1-3). W tym smutku zdarza się im również zapłakać (4, 5):

- (1) - *Nieko kito, nieko kito aš nenoriu, tik skinti vyšnias! - Vadinasi, taip ir bus - skinsi, - nusiminė angelas. - Telaimina tave Dievas. Joneliui prasidėjo amžina vasara.* (Petras Dirgėla, Giria, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994)
- (2) *Susukti į kuoduką plaukai darė jos veidą smulkų, visai vaikišką. „Liūdnasis angelas“, – nevalingai pagalvojo Linas. Širdyje kažkas suvirpo, ir jis nuėjo prie jos. Rasa jį iš tolo pastebėjo, bet nebandė pabėgti, o ramiai laukė.* (Irena Buivydaitė, Laiko lieka tiek nedaug, Alma Littera, 1998)
- (3) *Šit Grajauskui būdingas žvelgimo į pasaulio nuotaikų mugę ir atsiribojimo nuo tokios mugės pavyzdys: mėlynas liūdesio angelas oranžinis nerimo angelas žalsvas tikėjimo angelas juodas pavydo o aš vargšas bespalvis ir net ne angelas.* (Šiaurės Atėnai, 1996)
- (4) *Lietuviai apie tai sako: Kiekvieną žmogų lydi angelas ir velnias. Kada žmogus ką blogo padaro, angelas verkia, o jei ką gero, tai velnias gundo.* (Bitutė, Lietuvos arkivyskupijos Ekonomo tarnyba, 2004)
- (5) *"Verkit, aniuolai", nes Didžiajam šeštadieny giedodavom tą giesmę. Giedojom su ašarom akyse. Gal ne tik mes verkėm, gal ir angelai danguj verkė į mus žiūrėdami. O Vėlykų rytą visi vėl giedojom "Per tavo šventą prisikėlimą" ir "Linksma diena mum prašvito".* (Danutė Krištopaitė, Aš išdainavau visas daineles, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997)

Anioły czują gniew (6), a czasami wstyd (7):

- (6) *Angelo paklausė Falck security apsauginis. Angelas įsiuto. Dėdė su dideliu pilvu ir ūsais.* (Nėrius Pėčiura, Vilniaus kiberpoema: romanas, Tyto alba, 2004)
- (7) *Angelas susigėdo ir paslėpė galvą po pagalve.* (Pėčiura Nėrius, Vilniaus kiberpoema: romanas, Tyto alba, 2004)

Oprócz negatywnych emocji, które towarzyszą aniołom, są też emocje pozytywne, w których aniołowie się uśmiechają:

- (8) *Mano krūtinė už blondinės juk geresnė? Angelas nusišypojo. - Tavo gražesnė ir didesnė.* (Nėrius Pėčiura, Vilniaus kiberpoema: romanas, Tyto alba, 2004)

(9) *Ir todėl angelėlis šypsojosi. Kaip ir visi linksmi vaikai.* (Birutė Pūkelevičiūtė, Aštuoni lapai; Devintas lapas, Lietuvos rašytojų sąjunga, 2003)

W języku litewskim, emocje aniołów mieszczą się w tych samych kategoriach, jak w języku polskim. Mianowicie, anioł doświadcza smutku, a co za tym idzie – płacze. Czasami anioł się wstydzi, ale też równie często cieszy się i uśmiecha. W języku litewskim wyjątkowo anioł również doświadcza gniewu.

Porównując cechy charakteru aniołów w literaturze polskiej i litewskiej, można stwierdzić, że w języku litewskim anioł jest postacią zdecydowanie pozytywną. Nie mówi się o upadku czy buncie aniołów, co jest dosyć częste w języku polskim. Litewski anioł ma więcej cech ludzkich, niż boskich, więc można stwierdzić, że literatura litewska, konstruując wizerunek anioła, opiera się bardziej na wyobrażeniach ludzkich, mniej na podaniach biblijnych.

3. Funkcje

Najbardziej oczywistą i najczęstszą funkcją, jaką pełni anioł, jest bycie stróżem. *Oto Ja posyłam anioła przed tobą, aby cię strzegł w czasie twojej drogi i doprowadził cię do miejsca, które ci wyznaczyłem.* (Wj 23,20)¹⁰⁰. Pochodząca z Pisma Świętego myśl o aniele jako stróżu występuje również w literaturze litewskiej. To zadanie anioła jest przedstawiane dokładnie w taki sam sposób jak w języku polskim. Czasami w literaturze litewskiej występuje dosłowny anioł stróż (2-8, 11), chociaż czasami ironicznie (10), a niejednokrotnie jest on porównaniem do kogoś, kto z wielką troską dba o innych (1, 9). Wyjątkowym przykładem jest porównanie policji do aniołów stróżów (11). Na Litwie jako w jednym z niewielu państw, policja jest określana takim mianem i ma swoje święto nazywane dniem Aniołów Stróżów obchodzone co roku 2 października¹⁰¹:

- (1) *Magiška... Primenū, šiņnakt budėsiu jūsu skvere. – Vadinasi, būsi mano **angelas sargas**? – Mums būtina susitikti akis į akį.* (Pranas Treinys, Aktorė, Vaga, 2001)
- (2) *Tenai tebėra mano **angelas sargas** Lionginas. Vėl esu jo rankose.* (Rūta Alė, Vargingos tėvynės vaikai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000)
- (3) *Jis tylėjo. - Pasilik čia. Taip norėčiau iš ryto pabust šalia tavęs. - Ne, man reikia eit. Julija žinojo, kad **Angelas Sargas** daugiau nebesugrįš. Niekada.* (Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)

¹⁰⁰ Biblia Tysiąclecia, Pallotinum. <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=73&slowa=posy%B3am%20anio%B3a>

¹⁰¹ Policijos diena Lietuvoje. https://lt.wikipedia.org/wiki/Policijos_diena

- (4) *Kiekvienos meilės istorijos finalas jos dienoraštyje buvo aprašomas kaip pasibaigęs karas. Ryšiams su Leonardu visai apsilpus, staiga pasirodė **Angelas Sargas**. Pranašas. Atpirkėjas. Išgelbėtojas. Jis skelbė, žadėjo ir visa savo esybe skleidė kitokį gyvenimą.* (Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)
- (5) *Oras būdavo saulėtas, karštas, ir Jonelis po pietų vis ilgiau nusnūsdavo. - Kas atsitiko? - paklausė **angelas sargas**. - Bene tau nusibodo skinti vyšnius? - Ne, - atsakė Jonelis. - Man rodos, aš senstu. Man rodos, aš labai pasenau.* (Petras Dirgėla, Giria, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994)
- (6) *Muzika nutyla. Aš išeinu iš choralo erdvės. Bet kartu su manimi lieka tuščios pilnatvės tyla. Manau, kad toji tyla lyg **angelas sargas** gaubia mus visus. Padėkokime už tai Johanui Sebastianui Bachui.* (Arvydas Šliogeris, Konservatoriaus išpažintys, Pradai, 1995)
- (7) *Kitą kartą **angelas sargas** mane išgelbėjo nė nekviestas.* (Jurga Ivanauskaitė, Kelionių alchemija, Tyto alba, 2003)
- (8) *Kaimuose žmonės meldavo Dievą, kad pakeistų amžiną tvarką ir **angelai sargai** ne juos, žmones, o jų paslėptą turtą ir maisto podėlius saugotų. Viskas, ką lietuviai turėjo, žemėj atsidūrė.* (Petras Dirgėla, Giria, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994)
- (9) *Baimė po truputį dingsta, bet savo gyvenimo neįsivaizduoju be jos. Atrodo, mano duktė - tai **Angelas Sargas**. Ji mane išgelbėjo nuo degradacijos. Pasaulis tapo šviesesnis ir dabar turiu tikslą - išauginti dukterį.* (Tavo vaikas, UAB Tavo vaikas, 2003)
- (10) *Arvydas Baltinas pakėlė taurę ir išgėręs iki dugno prisiminė jaunystėje mėgtą kartoti eilėraščio posmelį: nuo vyno gurkšnio mūsų **angelai sargai** parpuola šalia mūsų ant kelių... Prieš Kalėdas miestą visada apima visuotinis šurmulyš.* (Bronius Bušma, Giminės, Leidybinė grupė Rosma, 1995)
- (11) *Ta proga LA teiravosi, ką apie krašto policiją mano vilniečiai ir ką policininkai apie save. Vilniečių klausėme: ar policija yra jūsų **angelas sargas**? Saulė, studentė, 22 metų: "Ne, policija nepasitikiu. Manau, kad Lietuvos policija šiuo metu negalima pasitikėti".* (Lietuvos aidas, Lietuvos aidas, 1996)

Anioł jest posłańcem od Boga (12), więc tak samo często jak w literaturze polskiej, tu też jest określany jako Anioł Pański (15,16) albo Boski (13,14). Takie anioły pełniące rolę pośrednika, według tradycji religii chrześcijańskiej, należą do trzeciej grupy z dziewięciu w hierarchii aniołów służących Bogu. Zadaniem aniołów z tej grupy jest pośredniczenie i bycie posłańcem.¹⁰² Takie określenie bywa stosowane nie tylko do opisanía postaci anioła, ale też w tytułach pieśni religijnych (14):

¹⁰² Visuotinė Lietuvių Enciklopedija, *angelas*. <https://www.vle.lt/straipsnis/angelas/>

- (12) “ – priminiau, ką sakė vienas lietuvis poetas. – „**Angelas**“ graikiškai reiškia „**meilės pasiuntinys**“. (Janina Survilaitė, Vila "Edelveisas", Tyto alba, 2007)
- (13) *Charakteringas audros epizodo finalas, kai Monika, sukalbėjusi "Angelas dievo", įsiklausė į savo žodžius ir jų nesuprato. Lyg susigėdo dėl to ir pagalvojo: "Teisingai Juras sako, aklas tu, dieve, ir kurčias.* (Petras Bražėnas, Petras Cvirka, Vaga, 1998)
- (14) *Pasikartojantys motyvai, išreiškia simbolizmo idėją, jog šiapusybės daiktai yra anapusybės nuorodos, tikrojo pasaulio simboliai. Angelas šioje ištraukoje pasikartoja ir kitu variantu – giesme „Angelas Dievo“, vakaro pamaldomis mažoje bažnytelėje.* (Giedrius Viliūnas, Literatūros klasikos interpretacijos: 20 lietuvių rašytojų tekstų interpretacijos pavyzdžiai ir patarimai mokiniam ir jų mokytojams, Alma Littera, 2001)
- (15) *Mamutė tebesimeldė. Viešpaties Angelas apreiškė Marijai: Tu pradėsi iš Šventosios Dvasios* (Meras Icchokas, Stotelė vidukelėj: apsakymai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004)
- (16) *Dieve! Koks Tu geras! Kaip Tu mus myli! Ir, šypsodamasis savo sieloje, užmiegu ant šlapios nuo ašarų pagalvės... "Viešpaties angelas pylimu apjuosia dievobaimingus žmones, juos iš nelaimės vaduoja.* (Robertas Grigas, Rekruto atsiminimai, Caritas, 1993)

Anioł posiadający ogromną wiedzę może być sędzią (17), tym samym, jest swojego rodzaju posłańcem prawdy i prawości (18, 19). Jest to wyjątkowe określenie charakterystyczne tylko litewskiemu aniołowi:

- (17) *Į jų namus atkako rudabarzdīs elgeta ir lyg koks **angelas teisėjas** ėmė be jokio gailėsčio raustis po jų sąžinę.* (Petras Venclovas, Aistrų fiesta, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997)
- (18) *„Klausyk, – sako, – ir suprask. **Teisumo angelas** yra švelnus, kuklus, romus ir taikus. Vos tik nužengęs į tavo širdį, ima tau kalbėti apie teisumą, skaistumą, prakilnumą, nereiklumą.* (Darius Alekna, Vytautas Ališauskas, Bažnyčios tėvai: Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo: antologija, Aidai, 2003)
- (19) *Visa tai nužengia tau į širdį, žinok, kad **teisumo angelas** yra su tavimi, nes tai yra **teisumo angelo** darbai.* (Darius Alekna, Vytautas Ališauskas, Bažnyčios tėvai: Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo: antologija, Aidai, 2003)

Anioł również może przynosić pokój (20) oraz jako anioł stróż nieść bezpieczeństwo (21):

- (20) *Pasak Teodoro Narbuto, tarsi „**taikos angelas**“ nuoširdžiai stengėsi tarpininkauti.* (Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas, Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės moterų korespondenciją, Vaga, 2001)

- (21) *Kažin ar buvo kitas žmogus, taip gadinęs nervus saugumiečiams ir taip uoliai gaudomas. Jau, žiūrėk, aptinka saugumo angelai Streikaus pėdsakus, o jis ir vėl kaip į vandenį, ženkle, kur buvęs, nepalikdamas.* (Janina Semaškaitė, Vaiščeno būrio žūtis, Amžius, 1993)

Kolejną funkcją, jaką pełni anioł jest niesienie światu radości, szczęścia oraz światła:

- (22) *Pasirodė, kad tai buvo kontržvalgybininkai. Ir pataikyk tu man! Tačiau laimės angelas mane tebelydėjo, o geri žmonės globojo. Taip per plauką prasilenkiau su lemtingu pavojumi.* (Viktoras Maldžiūnas, Išaugau Vilnijoje, Oškinio V. leidykla, 1995)
- (23) *Šėtonas dažnai ateina kaip "šviesos angelas", skelbdamas Raštus.* (Šiaurės Atėnai, 1996)

Tak samo jak w języku polskim, anioł pełni nie tylko dobre i niosące radość zadania. Bywa też posłańcem zwiastującym koniec życia, śmierć:

- (24) *Paskutiniojo teismo dieną Mirties angelas neužmirš jų paimti ir nunešti Amžinajam Tėvui.* (Javier Sierra, Paslaptingoji vakarienė, Tyto alba, 2005)
- (25) *Kol aš stovykloje siaučiau su Liucija, jis leidosi iš dangaus kaip mirties angelas į čekų sostinę. Rizikuodamas savo gyvybe, juk negalėjo tada žinoti - nukeps jį koks čekas ar nenukeps.* (Jurgis Kunčinas, Nulinis ciklas, Tyto alba, 1998)
- (26) *Man pasirodo, jog virš to gertuvę gražinusio galvos savo juodais sparnais jau plevėna mirties angelas. Paskum dar prašo: ar neturiu užsirūkyti? Užsirūkyti neturiu... Atsisveikinimo šypsnyb ir – laimingo kelio!* (Vladas Žukas, Gyvenimas gimtajai kalbai. Juozas Pikčilingis, Vilniaus universiteto leidykla, 2001)
- (27) *Uždarė namų duris ir slenkstį, kad juos aplenktų mirties angelas, kuris žudė visus Egipto pirmagimius.* (Šiaurės Atėnai, 1996)

Mówiąc o aniele, najczęściej na myśl przychodzi nam Anioł Stróż. W języku polskim i litewskim anioł pełni tę rolę w taki sam sposób. Wyjątkiem w języku litewskim jest jedynie odniesienie do anioła stróża w kategorii ludzkiej mówiąc o policji. Anioł Pański lub Boski jest posłańcem z nieba, niosącym ze sobą powierzone mu zadania. Anioł niesie radość, światło, pokój i bezpieczeństwo. Anioł pojawia się również w chwili końca, zwiastuje śmierć i zabiera swojego podopiecznego do Boga. W języku litewskim pojawiają się też określenia takie jak anioł-sędzia czy anioł prawości. Takie określenia nie występują w powyżej analizowanych tekstach w języku polskim.

4. Czynności i zachowania

Zazwyczaj anioł pojawia się w momencie kiedy jest najbardziej potrzebny, ale ukazuje się niespodziewanie, nieproszony. W literaturze litewskiej anioł objawia się (1), ukazuje się (2, 3), przybywa (4), wchodzi (5) tam, gdzie jest w tym momencie najbardziej potrzebny:

- (1) - *Kodėl taip padarei? - Man **apsireiškė angelas**, - sumurmi. Žinoma, su tokiais nebepajuokausi.* (Tomas Staniulis, Diena, kurią verkiau visą, Versus aureus, 2008)
- (2) *Kiekvienos meilės istorijos finalas jos dienoraštyje buvo aprašomas kaip pasibaigęs karas. Ryšiams su Leonardu visai apsilupus, staiga **pasirodė Angelas Sargas**. Pranašas. Atpirkėjas. Išgelbėtojas. Jis skelbė, žadėjo ir visa savo esybe skleidė kitokį gyvenimą.* (Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)
- (3) *Taip mes visi atsigabenome į Insbruką. Stotyje nutarėme pailsėti. Miegame ant grindų ir staiga lyg koks **angelas pasirodo** gražus, aukštas apie 35 metų vyras. Klausia: „Ar lietuvių yra?“ Petrauskienė atsiliepia: „Yra“.* (Dauguvietytė, Galina, *Perpetuum mobile*, Tyto alba, 2002)
- (4) *"Mūsų gerasis **angelas atkeliavo**", - sakydavo baudžiauninkai.* (Emilija Liegutė, Emilija Pliaterytė: dokumentinė apysaka, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004).
- (5) *Eilėraštis, davęs man rinkinio kodą ir sukrėtęs šviesaus žmogaus kelionės į tamsą dramatismu: atsiveria vėl durys lyg padangė ir tarsi juodas **angelas** dama kasdien į vidų nejučia **įžengia** kai sielą man suvysto sutema juodais kasų sparnais ore.* (Eduardas Mieželaitis: post scriptum. Prisiminimai apie Eduardą Mieželaitį, straipsniai, laiškai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)

Czasami anioł opuszcza swoich podopiecznych, wychodzi na spacer (6), zdarza się też, że pomimo swojej wszechwiedzy, anioł błądzi (7):

- (6) *Buvo skanu. Martyno **angelas buvo išėjęs pasivaikščioti**. O Kajaus buvo balkone.* (Teklė Kavtaradzė, Basomis po naktinį miestą, Tyto alba, 2007)
- (7) *Kadaise **Angelas** gerai žinojo kelią į Dangaus rūmus, o dabar **pasiklydo*** (Kazys Saja, Stulpininkas, Tyto alba, 1999)

W trosce o człowieka, którym opiekuje się anioł, prowadzi go po drogach wiodących do dobra, towarzyszy mu nieustannie (9). Anioł może też wyprowadzić człowieka nawet z więzienia (8). W tym przykładzie można znaleźć analogię do anioła opiekuna występującego w literaturze polskiej. Anioły opiekujący się więźniem występują w trzeciej części *Dziadów* Adama

Mickiewicza, w której anioły modlą się nad osadzonym Gustawem-Konradem, czuwają nad nim i walczą z szatanem o jego duszę.¹⁰³

- (8) *Kai suimtas apaštalas Petras turėjo būti atiduotas žydų teismui, naktį **angelas** jį išvedė iš kalėjimo ir išvadavo nuo žūties. Išsyk smigtelia klausimėlis: kodėl Dievas nepasiuntė angelo, kad nuo kančių išvaduočiau Jėzų?* (Vytautas Bubnys, Balandžio plastėjime, Alma Littera, 2002)
- (9) *Lietuviai apie tai sako: Kiekvieną žmogų lydi **angelas** ir velnias. Kada žmogus ką blogo padaro, angelas verkia, o jei ką gero, tai velnias gundo.* (Bitutė, Lietuvos arkivyskupijos Ekonomo tarnyba, 2004)

Anioł posiadający skrzydła często przedstawiany jest w locie. Anioły latają (11), przylatują (12), machają skrzydłami (10), unoszą się (13, 14) i w powietrzu, płyną (13). Anioł czasami podskakuje i daje znak człowiekowi, by go naśladował (15):

- (10) *Karoli, man taip gera su tavimi, kad aš matau debesis ir liečiu žvaigždes, **skrendu** kaip **angelas baltais sparnais mojuodama** ir džiaugiuosi...* (Jolita Seredaitė, Auksinis berniukas, Alma littera, 2006)
- (11) *Galiausiai jis vis dėlto apsisprendė ir sunkiai nusklendė link Pilies gatvės. Varpai suskambo, burtai buvo mesti, o **angelas** pagaliau aiškiai sutrimitavo ir **nuskriejo** rotušės link.* (Gavelis, Ričardas, Septyno savižudybės būdai, Tyto alba, 1999)
- (12) ***Angelas priskrido** ir pabučiavo jį į skruostą.* (Švyturys, 1995)
- (13) *Virš pievų **kilo ir plaukė** nesiekdami žemės balzgani rūko **angelai**, ir man atrodė, kad tuoj tuoj atsivers rausvi vartai į mūsų rojų.* (Birutė Jonuškaitė, Žalčių tiltas: apysaka ir apsakymai, Lietuvos rašytojų sąjunga, 2002)
- (14) *Bus kuo prakurti krosnelę. **Angelas ūmai pakyla**, susilieja su pūga, ir einu viena* (Leonardas Gutauskas, Sapnų teologija, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006)
- (15) *Staiga pačio stveria kondoro plunksną ir, turint omenyje jo svorio kategoriją, nepaprastai mikliai atsistoja. **Angelas** taip pat **pašoka** lyg įgeltas, **duodamas ženklą** pakilti ir man.* (Ivanauskaitė, Jurga, Kelionių alchemija, Tyto alba, 2003)

Anioły unoszą na skrzydłach swoich podopiecznych, zabierają ich do Boga (17), co może być metaforą końca życia na ziemi. Według Biblii aniołowie dostali polecenie od Boga: *...bo swoim aniołom dał rozkaz o tobie, aby cię strzegli na wszystkich twych drogach. Na rękach będą cię nosili,*

¹⁰³ Jastrzębska-Golonka Danuta, *Obraz anioła w wybranych utworach literatury romantycznej i współczesnej oraz w języku*, Studia Językoznawcze 14, 249-267, 2015, s. 255.

abyś nie uraził swej stopy o kamień (Ps 91,11)¹⁰⁴. Anioł może też unieść coś, co w rzeczywistości jest nieruchome, tak jak w poniższym przykładzie – miasta (16):

- (16) *Skrendam tekančios saulės link. Lai Viešpats ima metus už vieną tokią naktį - sakai suglumusioms pelėdoms. Nors puikiai žinai, kad **angelas** ant savo sparnų **nusinešė tik Romą**. Tau - atsivėrė pragaro vartai.* (Birutė Junuškaitė, Didžioji sala II d., Vaga 1999)
- (17) *Paskutiniojo teismo dieną Mirties **angelas** neužmirš jų **paimti** ir **nunešti** Amžinajam Tėvui.* (Javier Sierra, Paslaptingoji vakarienė, Tyto alba, 2005)

Nie zawsze anioły są tak aktywne i w ciągłym ruchu. Czasami anioł siedzi beczynnie niczym martwa porcelanowa figurka (18), zdarza się też, że zasypiają wraz ze swoimi podopiecznymi (19):

- (18) *Pro užuolaidas skverbiasi plieno spalvos apyaušris, **angelas sėdi, panašus į baltą porceliano skulptūrėlę**.* (Renata Šerelytė, Lydmečio žvaigždės, Tyto alba, 1999)
- (19) *Kajus atidžiai klausėsi. Buvo truputį juokinga. – Tai su manim kartais **miega angelas?** – Taip... a, bet tavo angelas dabar miega tik vonioj, jam labai patiko ta, kurią suruošėm. – O tavo? – Kas? – Angelas. – A... mano virtuvėje mėgsta... (Teklė Kavtaradzė, Basomis po naktinį miestą, Tyto alba, 2007)*

Chociaż anioł jest niematerialny i bezcielesny, to tak samo jak człowiek może myśleć (20). Z uwagą też patrzy na ludzi (21), a nawet ma zdolność przewidywania zdarzeń z przyszłości, na przykład śmierci (22):

- (20) *Kokio senumo ta vizija? Penkeri metai? Septyneri? **Angelas susimąstė**.* - Teisybė. (Nėrius Pečiūra, Vilniaus kiberpoema: romanas, Tyto alba, 2004)
- (21) *Tris paras buvau gėręs "Stipriausiojo" alaus. **Angelas idėmiai pažvelgė į bičiulį**.* (Nėrius Pečiūra, Vilniaus kiberpoema: romanas, Tyto alba, 2004)
- (22) *- Kodėl nusprendei, kad manęs tyko kažkokia bėda? - pasiteiravo ji, nes nebuvo jam nieko sakiusi apie savo blogas nuojautas. - **Angelai** prasitarė, kad jie **regi tavo mirtį**, - atsakė Tadas ir prasegęs viršutinę marškinių sagą nusiėmė nuo kaklo grandinėlą su mažyčiu medalionu.* (Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)

¹⁰⁴ Biblia Tysiąclecia, Pallotinum.

<https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=924&slowa=r%EAkach%20b%EAd%B1%20ci%EA%20nosili>

Do zadań, które anioł wykonuje jako posłaniec zaliczamy również przekazywanie wiadomości, dobrych i złych nowin (23). W Piśmie Świętym anioł zwiastuje Maryi, że ma urodzić syna Bożego. To wydarzenie jest powtarzane i odzwierciedlane w literaturze litewskiej (24).

- (23) *Vėl susidūriau su angelu. Angelas pranešė blogą naujieną.* (Ryu Murakami, 69, Versus aureus, 2004)
- (24) *Mamutė tebesimeldė. Viešpaties Angelas apreiškė Marijai: Tu pradėsi iš Šventosios Dvasios.* (Meras Icchokas, Stotelė vidukelėj: apsakymai, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004)

W języku litewskim, tak samo jak w polskim, anioł jest przyjacielem i pocieszycielem człowieka. Anioł przytula, całuje (28) i pociesza (25), a posiadający wielką siłę może też pokrzepić innych (26) jak też służyć radą (27):

- (25) *Nieko ir nebereikia, - paguodė jį angelas. - Tu jau išskynei savo vyšnias.* (D Petras irgėla, Giria, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004)
- (26) *Staiga maldos metu Jėzus pajuto tikrumą tuo, kam pasiryžo. Jis nurimo. Angelas iš dangaus sustiprino Jėzų. Niekas negirdėjo Jėzui pasakytų angelo žodžių.* (Artuma, Caritas, 2002)
- (27) *- Turėjau, man cherubinai patarė tapt atsiskyrėliu, suburt žmones ir juos valdyt. - Kokie cherubinai? - išpūtė akis pulkininkas. - Cherubinai - angelai, turėtumėt žinoti. Pulkininkas visai pasimetė. Jį ėmėsi gelbėti kapitonas Verslovas: - Leiskite, pone pulkininke, šią komediją užbaigti man.* (Markevičius, Anielius, Žaliakė gyvatė, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996)
- (28) *Angelas priskrido ir pabučiavo jį į skruostą.* (Švyturys, 1995)

W większości przypadków anioły są przedstawiane jako istoty niezwykle radosne. W niebie anioły się cieszą (29) oraz uśmiechają się (30). Przejawem ich radości jest również śpiew (32, 32):

- (29) *Tarp angelų išvaizda jis pasirodo esąs kaip angelas. Ir sekdami jo pavyzdžiu angelai danguje džiūgauja.* (Darius Alekna, Vytautas Ališauskas, Bažnyčios tėvai: Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo, Aidai, 2003)
- (30) *Mano krūtinė už blondinės juk geresnė? Angelas nusišypojo. - Tavo gražesnė ir didesnė.* (Nėrius Pėčiura, Vilniaus kiberpoema: romanas, Tyto alba, 2004)
- (31) *Robertinas Loreti, gieda kaip angelėlis ar ne? - lyg pats sau sumurmėjo rudabarzdīs* (Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)

- (32) *Laibais pirštais braukdamas per stygas, **angelas paukštis dainavo**. Giedojo šypsodamas ir plačiai atmerktomis, neapsakomos ramybės sklidinomis akimis žiūrėjo į kažką, ko Džimbymas nematė.* (Jurga Ivanauskaitė, Sapnų nublokšti, Tyto alba, 2000)

Anioł ma moc odebrania umysłu człowiekowi:

- (33) *Šiam įsigeidus laimės, **angelas atėmė jam protą**, ir senukas puikiai įsikūrė beprotnamyje.* (Gediminas Navaitis, Intymūs pokalbiai (internete), Tyto alba, 2003)

Tak samo jak w języku polskim, litewski anioł jest waleczny (34). W Piśmie Świętym występuje walki aniołów z diabłem, który przybiera postać diabła: *I nastąpiła walka na niebie: Michał i jego aniołowie mieli walczyć ze Smokiem. I wystąpił do walki Smok i jego aniołowie* (Ap 12, 7). Anioł walcząc ze złem może też wybawić człowieka z nieszczęścia (35):

- (34) *Iš tikrųjų nepaprastai svarbu. "Ir užvirė danguje kova. Mykolas ir jo **angelai kovojo su slibinu**. Ir kovėsi slibinas ir jo **angelai**, bet jie pralaimėjo, ir nebeliko jiems vietos danguje."* (Valentinas Zaikauskas, Pėdsakai baigiasi rojuje, Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000)

- (35) *Dieve! Koks Tu geras! Kaip Tu mus myli! Ir, šypsodamasis savo sieloje, užmiegu ant šlapios nuo ašarų pagalvės... "Viešpaties angelas pylimu apjuosia dievobaimingus žmones, juos **iš nelaimės vaduoja**."* (Robertas Grigas, Rekruto atsiminimai, Caritas, 1993)

Kolejną czynnością, jaką wykonuje anioł, a która również ma swoje odzwierciedlenie w języku polskim jest udzielanie błogosławieństwa:

- (36) *Iš begalinės **palaimos, kurią gali suteikti tik angelas**, ir ne bet koks, o ketursparnis serafimas.* (Renata Šerelytė, Vardas tamsoje: romanas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007)

Aniołowie upadają na kolana. Może to być anioł upadający do modlitwy za swojego podopiecznego albo upadek w bezsilności, kiedy człowiek zaczyna podążać drogą grzechu:

- (37) *Arvydas Baltinas pakėlė taurę ir išgėręs iki dugno prisiminė jaunystėje mėgtą kartoti eilėraščio posmelį: nuo vyno gurkšnio mūsų **angelai sargai parpuola šalia mūsų ant kelių**... Prieš Kalėdas miestą visada apima visuotinis šurmulys.* (Bronius Bušma, Giminės, Leidybinė grupė Rosma, 1995)

Poza wszystkimi czynnościami, które anioł wykonuje pełniąc swoje zadania, są też takie, których anioł nigdy nie robi. Anioły przez to, że nie są istotami materialnymi nie rodzą się i nie umierają, czas nie ma na nich wpływu, więc się nie starzeją, nie rozmnażają się i nie wychodzą za mąż, ani się nie żenią. Ten motyw występuje już w Piśmie Świętym: *Gdy bowiem powstaną z martwych, nie będą się ani żenić, ani za mąż wychodzić, ale będą jak aniołowie w niebie.* (Mk 12,25):

(38) *Jie belyčiai. Angelai nepatiria nuodėmės, kuri sukausto žmogaus dvasios sparnus skrydžiui Dievop. Angelai negimsta, neveda, neteka, nesidaugina, nesensta ir nemiršta.*
(Jurga Ivanauskaitė, Placebas, Tyto alba, 2003)

Zarówno funkcje, jak i czynności, które anioł wykonuje są w obu językach podobne. Anioły prowadzą swoich podopiecznych i towarzyszą im w drodze, latają, przylatują, machają skrzydłami, unoszą się i płyną w powietrzu. Chroniąc swoich podopiecznych anioły unoszą ich na swych skrzydłach. Jako niebiański posłaniec, anioł przynosi lub zwiastuje nowinę. Jest też swojego rodzaju przyjacielem człowieka, więc całuje i pociesza, swoją siłą pokrzepia innych, niejednokrotnie też służy radą. Silne anioły walczą o ludzi, mają moc wybawienia ich od złego. Czasami anioły padają przy ludziach na kolana. Litewski anioł, jednak, wykonuje więcej czynności charakterystycznych człowiekowi, jest bardziej samodzielny i w odróżnieniu od anioła polskiego, nie zawsze działa na rzecz człowieka. Anioł objawia się, ukazuje się, przybywa, wchodzi lub wychodzi na spacer i błądzi. Czasami siedzą bez ruchu i zasypiają, myślą, przyglądają się ludziom, mają również moc widzenia przyszłości.

Poza tym, naturalną czynnością radosnych aniołów jest to, że cieszą się, uśmiechają i śpiewają. Muzyka anielska ma w świadomości litewskiej ważną rolę. Tradycja śpiewających lub grających na instrumentach aniołów pochodzi z religii katolickiej i Pisma Świętego. Muzyka anielska jest nie tylko wyrazem artystycznym, ale najczęściej aniołowie grają w momentach, gdy niosą jakąś dobrą wiadomość, na przykład wieść o nadchodzącym sądzie ostatecznym.¹⁰⁵

Aniołowie mogą również udzielić błogosławieństwa. Jednak anioł w swej dobroci czasami może odebrać człowiekowi rozum, aby ten nie sięgał po rzeczy niemożliwe i nie przeznaczone dla niego.

W języku litewskim zostają wyróżnione czynności, których anioł nie wykonuje, a o których nie mówi się w języku polskim. Są to czynności charakterystyczne człowiekowi, więc anioł jako istota

¹⁰⁵ Beliūnienė Daiva, *Šventojo arkangelo Mykolo vaizdavimas lietuvių liaudies skulptūroje*, 2002b.

nadludzka nie może się urodzić, starzeć się i umrzeć, bo został stworzony przez Boga i istnieje poza czasem. Anioły również nie mogą się żenić, wychodzić za mąż ani się rozmnażać.

5. Pochodzenie

Pochodzenie anioła w języku litewskim jest określane tak samo jednoznacznie jak w języku polskim – anioł pochodzi z nieba:

- (1) *Bet kartu galėjo jaustis tarsi **angelas iš dangaus**, nužengęs į šį dievų pamirštą miestą.* (Ričardas Gavelis, *Septyno savižudybės būdai*, Tyto alba, 1999)
- (2) *Ačiū, Povilai, į tavo sveikatą! Tu man kaip **angelas iš dangaus**, man taip šiandien reikėjo.* (Vytautas Bubnys, *Švento Vito šokis*, Alma littera, 2007)
- (3) *Tarp angelų išvaizda jis pasirodo esąs kaip angelas. Ir sekdami jo pavyzdžiu **angelai danguje džiūgauja*** (Darius Alekna, Vytautas Ališauskas, *Bažnyčios tėvai: Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo*, Aidai, 2003)
- (4) *Staiga maldos metu Jėzus pajuto tikrumą tuo, kam pasiryžo. Jis nurimo. **Angelas iš dangaus sustiprino Jėzų. Niekas negirdėjo Jėzui pasakytų angelo žodžių.*** (Artuma, Caritas, 2002)
- (5) *"Verkit, aniuolai", nes Didžiajam šeštadieny giedodavom tą giesmę. Giedojom su ašarom akyse. Gal ne tik mes verkėm, gal ir **angelai danguj verkė** į mus žiūrėdami. O Velykų rytą visi vėl giedojom "Per tavo šventą prisikėlimą" ir "Linksma diena mum prašvito".* (Danutė Krištopaitė, *Aš išdainavau visas daineles*, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997)

Pochodzenie anioła potwierdza myśl, że anioł jest posłańcem Boskim, więc jego miejsce jest w niebie. W wizji Jakuba, w tradycji religii judaistycznej anioły schodzą na ziemię po drabinie. W ten sposób łączą to, co ziemskie z niebiańskim.¹⁰⁶ Na ziemię anioł zstępuje, gdy zostaje mu powierzone zadanie i gdy czuwa nad człowiekiem, którego duszę ma pod swoją opieką.

6. Inne pojęcia kojarzone z aniołem

W języku litewskim wyodrębnione zostają również dość nietypowe cechy anioła, takie jak to, że anioł jest powiązany ze spuścizną wieków, z jednością rzeczy, z miłością i życiem (1). Anioł może być obrazem poetyckim i w swojej fizycznej nieobecności jest tam, niebo, światło,

¹⁰⁶ Śpiewak Paweł, *Anioły wstępowały i zstępowały: anioły w judaizmie*, Tygodnik Powszechny, 1998 nr 9 dod. s. II-III.

ogień, wiatr, ptaki, cisza, i nocne sny. Więc jest wszechświatem jednoczącym to wszystko w sobie (2). Jest również nieskazitelną czystością serca i przeciwieństwem diabła (3):

- (1) *Tiesa, tyrinėtojai schema gali būti įdomi kaip požiūrių telkinys. Štai: angelas siejamas su amžių palikimu, su daiktų vienybe, su meile ir gyvybe. Galime išprotauti, kad jis savaip simbolizuoja pasaulio darnos pajautimą.* (Valentinas Sventickas, Šitas Aidas, šitas Marčėnas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)
- (2) *Angelas, kaip poetinis vaizdinys, nebūdamas yra ten, kur reikšmingai ištariama dangus, šviesa, ugnis, vėjas, paukščiai, tyla, sapnai (naktis).* (Valentinas Sventickas, Šitas Aidas, šitas Marčėnas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008)
- (3) - *Tas, kas yra ne danguje, bet širdyje. - Kas yra angelas? - Atsiskyrėlis nuo velnio.* (Nemunas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997)

Anioł, więc, może być przenośnią literacką, obrazem poetyckim, w którym może zjednoczyć wszystko co dobre w świecie rzeczywistym i poza nim. Jest spuścizną historii ubiegłych wieków, łączącą ogół przeżytej miłości. Jest również czymś zupełnie innym i odosobnionym od szatana, czystym sercem pochodzącym z nieba, ale ukazującym się na ziemi.

WNIOSKI

Opierając się w niniejszej pracy na metodologii stosowanej przez lubelską szkołę etnolingwistyczną, przeprowadziłam analizę konceptu ANIOŁA w języku polskim i litewskim. Z Narodowego Korpusu Języka Polskiego i z Korpusu Współczesnego Języka Litewskiego wybrałam po 160 przykładów użycia wyrazu *anioł* występującego w tekstach kultury w obu językach. Wzorując się na zasadzie stosowanej przez szkołę lubelską, uporządkowałam wszystkie wydobyte z przykładów cechy według grup znaczeniowych, to przydzieliłam je do poszczególnych faset, co ujawniło obraz anioła utrwalony w mentalności Polaków i Litwinów i umożliwiło sporządzenie definicji kognitywnej tego słowa w obu językach.

Na podstawie danych tekstowych zebranych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego wynika, że polski anioł jest określany poprzez takie fasety, jak: wygląd, głos, postawa i atrybuty, cechy charakteru (pozytywne i negatywne) oraz emocje. Aktywność anioła określają takie fasety, jak: funkcje, czynności i zachowania anioła. Oprócz tego wyróżnia się również pochodzenie i inne pojęcia związane z aniołem.

Na największą kategorię fasetową składają się czynności wykonywane przez anioła. Do tej kategorii przypisujemy najwięcej, bo aż 36 przykładów z literatury polskiej, w których ujawniają się jego zachowania i czynności: anioł zstępuje z nieba, prowadzi, strzeże, unosi podopiecznych, obejmuje i pociesza, rozjaśnia dni, głosi dobrą nowinę i zaprasza do raję; zastępuje Boga na ziemi, tym samym jest natchnieniem i wstępuje, wciela się w ludzi; czasami mówi, śpiewa w chórach, ale też milczy albo nic nie robi.

Jedną z większych kategorii są funkcje powierzone aniołowi, a w niej wyróżnia się zdolność anioła do spełniania opieki nad duszami ludzkimi. Może też on przez to być powiernikiem, przyjacielem prowadzącym człowieka po lepszych dla niego drogach. Oczywiście, jest posłańcem z niebios, jest zwiastunem dobra, prawdy albo końca i śmierci. W polskich tekstach pojawia się też anioł – księżę świata.

W literaturze polskiej dużo uwagi poświęca się zewnętrznemu wizerunkowi anioła, więc jedną z najbardziej produktywnych faset jest również jego wygląd. Anioł chociaż jest niewidzialny, niematerialny i nie ma płci, to wyobrażany jest jednak jako istota piękna i dostojna. Ma lśniąca twarz przypominającą twarz kobiety lub dziecka, jasne włosy, delikatne, piękne dłonie, które składa do modlitwy. Posiada również przyjemny głos. Ważne są też atrybuty. Polski anioł występuje w białych, dostojnych szatach. Na ramionach ma skrzydła, a w ręku - ognisty miecz. Zaś upadły anioł ubrany jest w ciemne szaty, zamiast skrzydeł ma ogon, pazury i rogi.

Wiele mówi się również o cechach charakteru aniołów. Zdecydowana większość z nich jest nacechowana pozytywnie, wyróżnia się mniej cech negatywnych w ich określaniu. Więc anioł jest dobry, łagodny i niewinny, posiada ogromną wiedzę i jest usytuowany wyżej niż człowiek. Anioła cechuje też świętość, czystość, skromność, cierpliwość i grzeczność. Jest też miłosierny i przychylny. Upadły anioł jest przeklęty i opanowany przez wszelkie zło.

Rzadko wspomina się emocje towarzyszące aniołowi. Wśród 160 przykładów wybranych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego, tylko 4 opisują emocje, jakich doświadcza anioł w literaturze polskiej. Czasami aniołowie się wzruszają, płaczą i współczują, ale równie często się cieszą i uśmiechają.

O pochodzeniu mówi się jednoznacznie, anioł pochodzi z nieba, więc jest to również faseta występująca rzadko. Sporadycznie pojawiają się oryginalne i niebanalne fasety. Takimi określeniami

są na przykład: anielska muzyka, zapach, kolor, anielski los, widok lub wygląd. Zatem anioł staje się epitetem do opisanego zjawiska ziemskiego, które kojarzą nam się z przyjemnością i dobrem.

Zasoby Korpusu Współczesnego Języka Litewskiego wyróżniają podobne fasety jak w języku polskim, jest to: wygląd i atrybuty, cechy charakteru i emocje, funkcje, czynności i zachowania, oraz pochodzenie i inne pojęcia związane z aniołem.

Najbardziej produktywną fasetą w języku litewskim, podobnie jak w języku polskim, są czynności i zachowania, do tej kategorii należy 38 ze 160 przykładów zgromadzonych z Korpusu Współczesnego Języka Litewskiego. Anioł litewski prowadzi, towarzyszy, przylatuje i macha skrzydłami a na nich unosi swych podopiecznych. Również zwiastuje dobrą nowinę, pociesza, całuje, pokrzepia, służy radą i jest przyjacielem. Zdarza się, że anioł w modlitwie lub rozpacz upada na kolana. Radosne anioły cieszą się, śpiewają i uśmiechają. Mogą udzielać błogosławieństwa bądź odwrotnie – odebrać człowiekowi rozum. Nie zawsze jednak działa na rzecz człowieka, czasami wychodzi na spacer, błędzi i śpi. Jako istota nieludzka, ma zdolność przewidywania przyszłości. Wyjątkowym stwierdzeniem w języku litewskim jest, że aniołowie nie rodzą się i nie umierają, czas nie ma na nich wpływu, więc nie starzeją się, nie żenią się, nie wychodzą za mąż ani nie mogą się rozmnażać.

Kolejną dużą kategorią są funkcje, na które wskazuje 27 przykładów, wśród których również największą część zajmuje Anioł Stróż. Litewski anioł tak samo jak polski jest posłańcem z nieba, zwanym Aniołem Pańskim lub Boskim. Jest zwiastunem radości, bezpieczeństwa, światła i pokoju. W wielu przypadkach anioł ogłasza koniec, śmierć i zabiera duszę ludzką do nieba. Wyjątkowo, litewski anioł jest sędzią lub przykładem prawości.

Niezmiennie ważny jest również wizerunek anioła, a więc jego cechy fizyczne: wygląd oraz atrybuty. W litewskich tekstach kultury anioł jest przedstawiony w jasnych kolorach i jako istota piękna i lśniąca o jasnych lokach. Zaś, upadły anioł jest czarny. Tak samo jak anioł polski, nie odróżnia się płcią anioła. Litewski anioł wyróżnia się tym, że jest duchem, jest siwy bądź biały jak porcelana czy motyl, może być fioletowy lub niebieski. Twarz ma zmęczoną od wiatru i spierzchnięte usta, a ciało ma rozpalone. Często jego wizerunek jest porównywany do matki. Atrybuty towarzyszące aniołowi w języku litewskim - to skrzydła i klucz. Nie zwraca się jednak uwagi na jego ubiór.

Mniejszą kategorię stanowią cechy charakteru. Zdecydowana ich większość jest pozytywna. W świadomości Litwina anioł jest dobry, nie zaznał grzechu i jest niewinny i święty. Posiada nieskończoną wiedzę i siłę. Litewski anioł ma też cechy zbliżone do ludzkich: posiada wolną wolę, jest samodzielny i niezależny. Wśród przykładów wybranych z Korpusu Nowoczesnego Języka Litewskiego udało się znaleźć jedynie dwa przykłady nacechowane negatywnie. Anioł pojawia się nieproszony, nie zawsze wtedy, kiedy człowiek go potrzebuje, więc staje się obcy dla człowieka.

Tak samo jak w języku polskim, emocje to jedna z mniej licznych kategorii fasetowych i są one bardzo podobne do polskich. Anioł bywa smutny i płacze. Przez to, że cechuje go skromność, wstydzi się. Często się uśmiecha i cieszy, ale też czasami popada w gniew.

Wzmianki o pochodzeniu anioła są wyodrębniane dosyć rzadko. Miejscem, z którego pochodzi anioł jest niebo. Zstępuje z niego tylko w celu wykonaniu powierzonej mu przez Boga misji.

W języku litewskim również pojawiają się charakterystyczne i oryginalne opisy i porównania anioła, takie jak: powiązanie anioła ze spuścizną wieków, z jednością rzeczy, z miłością i życiem, jest obrazem poetyckim, wszechświatem jednoczącym w sobie dobro, czy czystym sercem i przeciwieństwem diabła.

Podstawową inspiracją dla twórców literatury polskiej i litewskiej, którzy w swoich tekstach sięgają po postać anioła, jest niewątpliwie Pismo Święte oraz teksty religijne. Wynikiem tego jest bardzo częste nawiązywanie w literaturze popularnej do symboliki religijnej.

Jak wynika z powyższej analizy, w języku polskim i litewskim najczęściej nawiązania do Biblii pojawiają się w kategoriach funkcji oraz czynności i zachowania anioła. Najbardziej charakterystycznym nawiązaniem do tradycji religijnej jest określenie anioła jako posłańca Bożego, wysłannika pełniącego wolę Bożą, przedstawiciela Boga na ziemi, zwanego również Aniołem Boskim lub Pańskim, co jest też nawiązaniem do powszechnie znanej modlitwy Anioł Pański. Niezwykle często anioł występuje w literaturze jako stróż, co również ma swoje korzenie w wierze chrześcijańskiej, która twierdzi, że każda dusza posiada swojego anioła stróża, opiekującego się nią na co dzień. Na religijność anioła w literaturze wskazują również jego czynności. Anioł zstępuje z nieba, przychodzi w imieniu Boga, prowadzi zagubione dusze i zabiera je na skrzydłach do Boga. Niebezpośrednim nawiązaniem do Pisma Świętego jest ukazanie aniołów śpiewających w chórach. Anioł również błogosławi, wybawia od złego i zwiastuje dobrą nowinę, tak, jak w Ewangelii św. Łukasza anioł Gabriel zwiastuje Marii, że urodzi Syna Bożego. Niebiańskie pochodzenie anioła

również jasno wskazuje na powiązania z tradycją religijną. Anioł nie tylko pochodzi z nieba, ale też jest stróżem raju. W języku litewskim pojawia się również nawiązanie do przypowieści biblijnych, że anioły nie rodzą się, nie umierają, nie starzeją się, nie rozmnażają i nie wychodzą za mąż, ani się nie żenią.

Anioł w obu językach jest niewinny, czysty i nie doświadczył grzechu, który jest, oczywiście, elementem wiary chrześcijańskiej. Z tego wynika również, że anioł jest święty. W literaturze występują również nawiązania do wydarzeń biblijnych, jak na przykład bunt i upadek aniołów, czego skutkiem jest ich przejście na stronę szatana. W takim wypadku aniołowie stają się czarni, opętani przez grzech i przekłęci przez Boga.

W związku z tym, że w Piśmie Świętym wygląd anioła jest opisywany niezwykle rzadko, trudno szukać referencji religijnych tej kategorii w tekstach kultury. Jedyne odniesienie do Biblii pojawia się w opisywanych przez polskich i litewskich autorów atrybutach anielskich. Są to skrzydła, miecz, klucz oraz ubiór, najczęściej biały, złoty, lub w wypadku aniołów upadłych – czarny.

Rezultat analizy przykładów z korpusów językowych wskazuje, że anioł w języku polskim ma więcej cech pochodzących od Boga. Tym samym potwierdza ogólnie przyjęty w potocznym języku polskim stereotyp, że anioł pełni funkcję posłańca bożego, jak też zwiastuna dobrej nowiny, towarzysza człowieka i opiekuna jego duszy. Panem aniołów jest Bóg, a królową – Matka Boska.¹⁰⁷ W języku polskim anioł częściej występuje w atmosferze uduchowionej, w kontekście religijnym lub w sytuacjach nawiązujących do tradycji religijnej. Język litewski zaś, przedstawia anioła jako osobowość, istotę bardziej uczłowieczoną. Jego cechy i zachowanie są bardziej ludzkie niż boskie. Wskazują na to m. in. przykłady takie, jak: anioł wychodzący na spacer, błądzący, śpiący, służący radą, jak też anioł niezależny, wolny itd.

Na pierwszy rzut oka, wydaje się, że anioł w języku polskim i litewskim jest przedstawiany w bardzo podobny sposób, jednak z powyższych przykładów wynika, że różnic między nimi jest bardzo wiele. W obu językach anioł jest kreowany na obraz człowieka i ptaka. W języku polskim anioł porusza się z gracją, ma twarz kobiety, zaś jęz. litewski precyzuje to określenie i w tym przypadku anioł jest odzwierciedleniem matki. Polski anioł ma precyzyjnie opisane części ciała: poszczególne części twarzy, włosy, dłonie, jak też głos, którym się posługuje. Opis anioła litewskiego również opisuje twarz i włosy, ale na temat innych części dowiadujemy się jedynie, że ciało jest

¹⁰⁷ Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020. s. 130.

ogniste. Do atrybutów anielskich oba języki zaliczają skrzydła, ale tylko język polski dokładnie opisuje jego ubiór i zaznacza, że anioł posiada miecz, natomiast w języku litewskim - klucz. Upadły anioł ma również rogi, pazury i ogon. W jęz. litewskim anioł jest nagi i bosy. W obu językach anioł ma przypisane sobie kolory. Polscy autorzy skupiają się na dwu kolorach – białym i czarnym, litewscy zaś mówią też o aniele fioletowym, niebieskim, siwym i ogólnie lśniącym. W litewskiej literaturze anioł jest duchem, w polskiej jest po prostu niewidzialny.

Wiele różnic jest w opisach cech charakteru anioła. Polski anioł jest ogólnie dobry i grzeczny, choć czasem się buntuje, upada i zostaje przeklęty. Jest on serdeczny, przychylny, miłosierny i czysty, cierpliwy, milczący, a czasami wzniosły. Litewski anioł charakteryzuje się siłą, ale też ułomnością, jest niezależny, pokojowo nastawiony, czasami bywa obcy i nieproszony, ale ogólnie jest idealny. Emocje, które odróżniają polskiego anioła od litewskiego to współczucie. Anioł w jęz. litewskim, zaś czuje wstyd, gniew i smutek. Z tego wynika, że cechy charakteru i emocje wyróżnione w języku litewskim są bardziej przybliżone do ludzkich, ten anioł posiada mniej cech wskazujących na jego świętość i boskie pochodzenie.

Funkcje, jakie wykonuje anioł w języku polskim, to nie tylko Anioł Stróż, który występuje w obu językach, ale też stróż bram raju. Jest on przyjacielem, powiernikiem, drogowskazem dla zagubionych dusz, posłańcem niosącym prawdę, a nawet księciem świata. Litewski anioł może być sędzią, ale przede wszystkim jest posłańcem pokoju, bezpieczeństwa, prawości, radości, szczęścia oraz światła.

W języku polskim czynności anioła wyróżnia to, że w praktycznie wszystkich przypadkach działa na rzecz człowieka. Anioł przybiera różne postaci, zajmuje miejsce Boga, zstępuje z nieba, nawiedza podopiecznych, nakrywa ich i obejmuje skrzydłem, prowadzi dusze, karmi dobrą nowiną, rozjaśnia dni, upiększa życie, mówi do ludzi i woła ich, inspiruje, przynosi prezenty, albo bezwzględnie wbija grot w ciało. Czasami śpiewa, nierzadko milczy, ale z punktu widzenia człowieka – nic nie robi. Litewski anioł wykonuje więcej czynności niż polski. Anioł się objawia i ukazuje, towarzyszy człowiekowi, daje mu znaki, przynosi i zwiastuje nowiny, pociesza, pokrzepia, służy radą, całuje, walczy, ma moc wyprowadzenia z opresji, przewidywania przyszłości albo odebrania umysłu człowiekowi. Może latać, machać skrzydłami, unosić się i płynąć w powietrzu. W języku litewskim anioł wykonuje czasami też czynności charakterystyczne człowiekowi: wychodzi na spacer, błądzi, podskakuje, siedzi nieruchomy, zasypia, myśli, patrzy, upada na kolana. Anioł jednak nie rodzą się i nie umierają, czas nie ma na nich wpływu, więc się nie starzeją, nie rozmnażają się i nie wychodzą za mąż, ani się nie żenią.

W literaturze polskiej występują również nietypowe porównania losu człowieka do anielskiego, piękna muzyka jest określana jako muzyka anielska, a piękny głos dziecka jak anielska orkiestra. Język litewski wyróżnia takie określenia anioła jako spuściznę wieków, jest miłością, życiem i jednością wszystkiego. Jest również obrazem poetyckim, czystym sercem, przeciwieństwem diabła i ogólnie jest wszystkim.

Zatem, opierając się na opracowanej przez Jerzego Bartmińskiego metodologii Językowego Obrazu Świata, podając bardzo dokładne, wytypowane z korpusów określenia tej postaci, polską definicję kognitywną anioła można określić w następujący sposób - anioł to istota niewidzialna, ale piękna, nie posiada płci, o kobiecej twarzy, ślicznych oczach, policzkach, włosach, o łagodnym głosie. Anioł ma dłonie złożone do modlitwy, jest biały lub czarny, ubrany w dostojne jasne szaty, posiada skrzydła i miecz, może również mieć rogi, pazury i ogon. Anioł jest niewinny, dobry, święty, łagodny, serdeczny, czysty, milczący, wzniosły, cierpliwy, miłosierny, grzeczny, przychylny, może być również zbuntowany, upadły i przeklęty. Czuje smutek, płacze, współczuje i uśmiecha się. Anioł jest stróżem dusz ludzkich i bram raj, jest też drogowskazem, przyjacielem, powiernikiem, posłańcem Bożym, niosącym prawdę, koniec i śmierć. Polski anioł przybiera różne postacie, zajmuje miejsce Boga, nawiedza, zstępuje z nieba, prowadzi dusze, nakrywa skrzydłami i obejmuje nimi, rozjaśnia dni, upiększa życie, karmi dobrą nowiną, mówi do ludzi i woła, śpiewa, ale też milczy, inspiruje, przynosi prezenty i nic nie robi.

Litewski językowy obraz anioła jest zdefiniowany w następujący sposób – jest to duch, bez płci, ale piękny, lśniący, biały, siwy, fioletowy lub niebieski, jest nagi i bosy, ma piękną choć zmęczoną od wiatru twarz, jasne loki. Anioł posiada skrzydła i klucz. Jego wizerunek jest odzwierciedleniem matki. Anioła cechuje niewinność, świętość, łagodność, ułomność i siła. Jest on niezależny, wstydlivy, nastawiony pokojowo, ale jest też obcy i przychodzi nieproszony. Ogólnie jest on idealny. Anioł odczuwa smutek i płacze, czasami gniewa się lub wstydzi, często się uśmiecha. W świadomości Litwina anioł jest przede wszystkim stróżem i Bożym posłańcem. Może być również sędzią lub zwiastunem pokoju, prawości, bezpieczeństwa, radości, szczęścia, światła śmierci i końca. W języku litewskim anioł objawia się, wychodzi na spacer błędzi, wyprowadza z nieszczęścia, towarzyszy człowiekowi, lata, macha skrzydłami, unosi się na nich i płynie, daje znaki, podskakuje, zabiera dusze do Boga, myśli, śpi, przygląda się, przewiduje przyszłość, zwiastuje wiadomości, całuje, pociesza i pokrzepia, służy radą. Anioł

walczy ze złem, odbiera umysł człowiekowi w celu uratowania go, upada na kolana. Nie ma możliwości narodzenia się, pobrania się z innym aniołem, rozmnażania się i nie może się starzeć.

Można zatem stwierdzić, że anioł polski posiada wiele cech altruisty. Jest wierny Bogu i przez niego powierzonymu zadaniu. Wszystko, co robi, jest swojego rodzaju wielbieniem Boga. Przede wszystkim działa na rzecz dobra człowieka i nie odstępował go na krok. Jego wygląd odzwierciedla wszystko, co najpiękniejsze i jasne. Tryska dobrem i miłością. Wyjątkiem jest anioł upadły bądź czarny, który odwrócił się od Boga i kusząc człowieka, sprowadza go na drogę zła. Zaś w języku litewskim anioł nie jest tak nierozdzielnie związany z człowiekiem i Bogiem. Jest samodzielny i wolny, a co za tym idzie, jest uczłowieczony i jego obraz jest raczej odzwierciedleniem człowieka-ptaka o cechach boskich, niż istoty *stricte* niebiańskiej.

Wyniki analizy kognitywnej przeprowadzonej w niniejszej pracy wyraźnie wskazują na to, że chociaż w obu kulturach anioł pojawił się ze źródeł religijnych, przeważnie z tradycji chrześcijańskiej, to stereotypy utrwalone w dzisiejszym, nowoczesnym społeczeństwie polskim i litewskim są różne. Śmiało więc można potwierdzić myśl Bartmińskiego i innych etnolingwistów europejskich, którzy twierdzą, że kultura, w której język się rozwija i ma zastosowanie, ma ogromny wpływ na kształtowanie się jego sposobu postrzegania świata. Polacy i Litwini widzą anioła jako postać nadprzyrodzoną, ale jej obraz w każdej kulturze jest inny.

ŹRÓDŁA

1. Beliūnienė Daiva, *Šventojo arkangelo Mykolo vaizdavimas lietuvių liaudies skulptūroje*, 2002b. http://www.tradicija.lt/Siuzetai/Mykolas_Beliunienes.htm
2. Beresnevičius Gintaras, *Angelas turi nagus. Apie dievų pasiuntinį baltiškoje religinėje tradicijoje*, *Liaudies kultūra*, 6, 1996.
3. Bruckner Aleksander, *Słownik Etymologiczny języka polskiego*, 1856-1939
4. Boryś Wiesław, *Słownik Etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo literackie, Kraków 2005.
5. Biblijos teminė rodyklė. <Http://www.charity.lt/biblija/temos/%C5%a0viesos+angelas>.
6. *Co Biblia mówi o szatanie?*, Aktywne Chrześcijaństwo.
<https://aktywnechrzescijanstwo.pl/co-biblia-mowi-o-szatanie>.
7. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, IV leidimas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2000.
8. Doroszewski Witold, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1958-1969.
9. Geller Ewa, Dąbrowka Andrzej, *Słownik stylistyczny języka polskiego*, Warszawa 2007, s.14–15.
10. Herej-Szymańska Krystyna, *Językowy obraz anioła w biblii tysiąclecia*, Instytut Sławistyki, Polska Akademia Nauk w Krakowie.
11. Jałochowski Karol, *Arkadia z wadą wrodzoną*, *Polityka*, 2009-10-17.
12. Jankowiak Krzysztof, *Biblia pełna aniołów*, *Wiecznik*, 54 - listopad - grudzień 2007.
13. Jastrzębska-Golonka Danuta, *Obraz anioła w wybranych utworach literatury romantycznej i współczesnej oraz w języku*, *Studia Językoznawcze* 14, 249-267, 2015.
14. Kaleta Daniel, *Wojna na niebie*, *Góra Objawień*, 25.02.2015. <https://epatmos.pl/gora-objawien/item/objawienie-jana-84>
15. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallotinum 1994, s. 86
16. Kołodziej Małgorzata, *Anioły – funkcjonowanie postaci mitycznych w kulturze popularnej na przykładzie „Kłamcy” Jakuba Ćwieka*, *Pracownia Kultury* (6/2014).
17. Kopaliński Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Bellona, 2006
18. Kopaliński Władysław, *Słownik symboli*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa, 2012.
19. Kulesza-Gierat Monika, *Motyw anioła w tradycyjnych wyobrażeniach ludowych*, *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego* 23, 53-64, 2009.
20. Leszczyński Grzegorz, *Ikona anioła w portrecie dziecka*, *Anioł w literaturze i kulturze*, t. 2, red. J. Ługowska, Wrocław 2005, s. 293–315.

21. Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/?zodis=angelas&id=01023480000>
22. Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė.
<https://etimologija.baltnexus.lt/?w=aniolas>
23. Lietuviškas simbolikos žodynas.
http://www.ltvirtove.lt/zodynai.php?Lt=lietuviskas_simbolikos_zodynas&raide=V
24. Norkutė Raimonda, *Angelų ikonografija lietuvis bažnytinėje dailėje (XVI–XVIII a.)*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, menotyra, Vytauto didžiojo universitetas architektūros ir statybos institutas kasunas, 2010.
25. Oleschko Herbert, *Angelologia św. Augustyna – zagadnienia metafizyczne*, Księga o Aniołach, Wydawnictwo WAM, Kraków, 2002.
26. Orędzie papieża Benedykta XVI na 46. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Watykan, 24 stycznia 2012.
27. Prokop Krzysztof Rafał, *O muzyce anielskiej w świetle ksiąg Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu*, Księga o Aniołach, Wydawnictwo WAM, Kraków, 2002.
28. Ryken Leland, Wilhoit James C., Tremper Longman III, *Słownik symboliki biblijnej*, Oficyna Wydawnicza „Vocatio“, Warszawa, 2003.
29. Słownik Języka Polskiego, PWN. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/anio%C5%82.html>
30. Smoczyński Wojciech, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wileńskiego, Wilno, 2007.
31. Solveiga Šlapikienė, *Angelo paveikslas lietuvių liaudies legendose*, Vytauto Didžiojo Universitetas, Kaunas, 2019.
32. Śpiewak Paweł, *Anioły wstępowały i zstępowały: anioły w judaizmie*, Tygodnik Powszechny, 1998 nr 9 dod. s. II-III.
33. Wielki Słownik Języka Polskiego.
https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=18153&id_znaczenia=1859220&l=1&ind=0
34. Visuotinė Lietuvių Enciklopedija, *angelas*. <https://www.vle.lt/straipsnis/angelas/>
35. Wrześniewska-Pietrzak Marta, *Językowy obraz anioła w poezji Kazimierza Iłkiewiczówny*, Roczniki Humanistyczne, Tom LVIII, zeszyt 6 – 2010.
36. Wódz Małgorzata, *Kto przynosi prezenty pod choinkę w Polsce? – 6 postaci znanych w różnych regionach*, Mamo to ja, 17.12.2020. <https://mamotoja.pl/kto-przynosi-prezenty-pod-choinke-w-polsce,boze-narodzenie-artykul,30622,r1p1.html>

LITERATURA

1. Anusiewicz Janusz, 1995, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław: Wydawnictwo UW.
2. Anusiewicz Janusz, Anna Dąbrowska, Michael Fleischier, *Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej*, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2218, tom 13, Wrocław, 2000.
3. Bartmiński Jerzy, *Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna?*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3060, Język a kultura, tom 20, Wrocław, 2008
4. Bartmiński Jerzy, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2012.
5. Bartmiński Jerzy, O aktualnych zadaniach etnolingwistyki, *Etnolingwistyka* 28, Lublin 2016. DOI: 10.17951/et.2016.28.7
6. Bartmiński Jerzy, *Założenia i metody lingwistyki kulturowej - na przykładzie definicji PRACY w „Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów”*, Wilno, lipiec 2019.
7. Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława. Profile a podmiotowa interpretacja świata. Profilowanie w języku i w tekście. Lublin: Wydawnictwo UMCS, p. 211–224. 1998.
8. Bogdzevič Monika, *PYKČIO, BAIMĖS ir GĖDOS jausmai lietuvių kalboje iš kognityvinės ir kultūrinės perspektyvos*, Daktaro disertacija, Vilniaus Universitetas, Vilnius, 2020.
9. Činčikienė Asta, *Tamsa lietuvių ir rusų kalbų pasaulėvaizdyje*, Magistro darbas, Šiauliai, 2010.
10. Grabias Stanisław, *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 1994.
11. Gryshkova Nina, *Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych*, w: Bielińska-Gardziel Iwona, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Szadura Joanna, (ed.): *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, 3: Problemy eksplikowania i profilowania pojęć. Lublin, 2014, s. 21-50.
12. Grzegorzczkova Renata, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] JOS, s. 41-49, 1990.
13. Gudavičius Aloyzas, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*, Šiaulių universiteto leidykla, Šiauliai, 2009.
14. Jastrzębska-Golonka Danuta, *Obraz anioła w wybranych utworach literatury romantycznej i współczesnej oraz w języku*, *Studia Językoznawcze* 14, 249-267, 2015.
15. Kobuszewski Jan, *Patrzę w przyszłość [i przeszłość] z uśmiechem i radością...*, 2008.
16. Korzyk Krzysztof, *Język i gramatyka w perspektywie „komunikatywizmu”*, [w:] Aleksy Awdiejew, (red.), *Gramatyka komunikacyjna*, Warszawa-Kraków: PWN, s. 9-32, 1999.

17. Klimczuk Andrzej, *Hipoteza Sapira-Whorfa – przegląd argumentów zwolenników i przeciwników*, Kultura – Społeczeństwo - Edukacja Nr. 1 (3), Poznań, 2013.
18. Lakoff George, *An Essay in Cognitive Linguistics*, The Linguistic Society of Korea. Linguistic in the Morning Calm, Seoul, s. 129-193.
19. Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2020.
20. Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *O eksplikowaniu konceptów kulturowych*, UMCS Lublin.
21. Palmer Gary B., *Toward a Theory of Cultural Linguistics*, Austin, TX: University of Texas Press, 1996.
22. Paulauskas Jonas, Paauglių žodynas, Šviesa, Kaunas, 1997.
23. Piotrowska Anna, *Co z tym strukturalizmem?: krótki przegląd teorii i zagadnień wybranych szkół lingwistycznych*, Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 5, 121-129, 2011.
24. Rak Maciej, *Czym jest językowy obraz świata*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
25. Rutkovska Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Akademinė leidyba, Vilniaus Universiteto Filologijos Fakultetas, Vilnius, 2017.
26. Sharifian Farzad, *Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2011.
27. Sharifian Farzad, *Rozprawy i analizy*, Lublin 2016
28. Tatarkiewicz Władysław, *Historia Filozofii*, t 1-3, Warszawa, 1990.
29. Tokarski Ryszard, *Przeszłość i współczesność w językowym obrazie świata*, [w:] Pajdzińska Anna, Krzyżanowski Piotr (red.), *Przeszłość w językowym obrazie świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 9-23, 1999.
30. Walczak Bogdan, *Językoznawstwo – przodująca pod względem metodologicznym dyscyplina humanistyczna*, Artes Humanae, Vol. 1, 2016.
31. Żuk Grzegorz, *Językowy obraz świata w polskiej lingwistyce przełomu wieków*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, *Przeobrażenia w języku i komunikacji medialnej na przełomie XX i XXI wieku*, red. Małgorzata Karwatowska i Adam Siwiec, Chełm 2010, s. 239–257.

ANGELO KONCEPTAS LENKŲ IR LIETUVIŲ KALBOJE IR KULTŪROJE (SANTRAUKA)

Šiame darbe yra analizuojamas ANGELO konceptas lenkų ir lietuvių kalbose bei kultūrose. Tai etnolingvistikos srities analizė, pagrįsta Liublino kognityvinės etnolingvistikos metodu. Darbo tikslas - ištirti *angelo* sampratą lenkų ir lietuvių kalboje bei kultūroje, išryškinti būdingiausiu angelo fizikinius bruožus, charakterio ypatybes, išvaizdą, kilmę, funkcijas, veiksmus ir emocijas, atsirandančias kalbiniame pasaulio vaizde lenkų ir lietuvių kalboje ir kultūroje, t. y. nustatyti subjektyvų šių tautų angelo suvokimą, o po to atlikti lyginamąją analizę, siekiant atskleisti angelų suvokimo panašumus ir skirtumus šiose kalbose ir kultūrose. Šiam tikslui pasiekti remiamasi kognityvinių tyrimų teorija ir Nacionalinio Lenkų Kalbos Korpuso bei Dabartinės Lietuvių Kalbos Tekstyno duomenimis. Tam, kad rasti angelo ypatybes, buvo pasirinkta po 160 pavyzdžių iš kiekvienos kalbos, kuriuose angelas pasirodo skirtinguose kontekstuose. Jų pagrindu atliekama lingvistinės projekcijos, stereotipinio įsivaizdavimo bei žodžio *angelas* profiliavimo, panašumų ir skirtumų abiejose kalbose bei angelo motyvo ryšio arba atitraukimo nuo religinės tradicijos kognityvinė analizė, kuri pristatoma kognityvinės definicijos būdu. Kognityvinės definicijos esmė yra parodyti, kas yra aktyvuojama kalbėtojo sąmonėje tam tikroje kalbinėje situacijoje. Todėl dėmesys yra atkreipiamas į tai, kaip žmonės supranta dalyką, o ne ką reiškia dalykai. Tuo tarpu konceptas ne tik atkuria tikrovę, bet ir išreiškia individo išgyvenimus. Žodis *konceptas* dažniausiai vartojamas sąvokos, nuomonės arba vaizdavimo prasme.

Tokie tyrimai yra labai svarbūs daugiakultūroje aplinkoje. Kalba yra žinių apie kultūrą šaltinis. Susipažinimas su kitų tautų kultūra palengvina bendravimą ir skatina supratimą. Kalba ir kultūra keičia mechanizmus, todėl kai kurie kultūriniai skirtumai atsiranda ne tik keliaujant iš vienos šalies į kitą, bet ir skiriasi toje pačioje tautoje, atsižvelgiant į istorines aplinkybes.

Remiantis tekstiniais duomenimis, Galima daryti išvadą, kad angelui būdingi bruožai siejami su tokiais aspektais kaip: išvaizda, balsas, požiūris ir atributai, teigiami ir neigiami charakterio ypatybės bei emocijos. Angelo veiklą apibūdina tokie aspektai kaip: funkcijos, veikla ir elgesys. Be to, išskiriama kilmė ir kitos su angelu susijusios sąvokos.

Kalbinių korpusų pavyzdžių analizės rezultatas rodo, kad lenkų angelas turi daug altruisto bruožų. Jis ištikimas Dievui ir jam patikėtai užduočiai. Viskas, ką jis daro, yra tam tikras Dievo garbinimas. Visų pirma, jis veikia žmogaus labui ir niekada jo nepalieka. Jo išvaizda atspindi viską, kas gražiausia ir šviesiausia. Jis trykšta gerumu ir meile. Išimtis yra juodasis angelas, kuris

nusisuko nuo Dievo ir, gundydamas žmogų, nuveda jį į blogio kelią. Lietuviškai angelas nėra taip stipriai susijęs su žmogaus siela ir Dievu. Jis yra nepriklausomas ir laisvas, taigi, jis yra humanizuotas, o jo atvaizdas yra dieviškų savybių turinčio žmogaus-paukščio, o ne *stricte* dangiškos būtybės, atspindys.

THE CONCEPT OF ANGEL IN THE POLISH AND LITHUANIAN LANGUAGE AND CULTURE (SUMMARY)

This paper analyses the concept of an angel in Polish and Lithuanian languages and cultures. This is an analysis in the field of ethnolinguistics based on the method of Polish Lublin cognitive ethnolinguistics. The aim of the work is to analyse the concept of an angel in Polish and Lithuanian language and culture, to highlight the most characteristic physical features, character traits, appearance, origin, functions, actions and emotions that appear in the linguistic image of the world in Polish and Lithuanian language and culture, that is, to establish the subjective perception of the angel of these nations, and then to make a comparative analysis in order to reveal the similarities and differences in the perception of angels in these languages and cultures. To achieve this goal there is used the theory of cognitive research and the data of the National Polish Language Corpus and the Current Lithuanian Language Corpus. In order to find the characteristics of an angel, 160 samples were selected from each language in which the angel appears in different contexts. On the basis of them there is made a cognitive analysis of linguistic projection, stereotypical imagination and profiling of the word angel, similarities, and differences in both languages, as well as the connection or detachment of the angel's motive from the religious tradition. The essence of the cognitive definition is to show what is activated in the speaker's consciousness in a particular linguistic situation. Therefore, the focus is on how people understand the thing, not what it means. Meanwhile, the concept not only restores reality, but also expresses the experiences of the individual. The word concept is most commonly used in the sense of concept, opinion, or representation.

Such research is very important in a multicultural environment. Language is a source of knowledge about culture. Getting to know the culture of other nations facilitates communication and promotes understanding. Languages and cultures change their mechanisms, so some cultural differences arise within the same nation, depending on historical circumstances.

Based on the textual data, it turns out that the angel is defined by aspects such as appearance, voice, attitude and attributes, positive and negative character traits and emotions. Angel's

activities are determined by aspects such as angel's functions, activities, and behaviours. In addition, there is distinguished, origin and other concepts related to the angel.

The result of the analysis of examples of linguistic corpuses shows that the Polish angel has many altruistic traits. He is faithful to God and to the tasks entrusted to him. Everything that he does is a certain worship of God. First of all, he works for the good of man and never leaves him. His appearance reflects all that is most beautiful and brightest. Angel exudes goodness and love. The exception is the black angel who turned away from God and, by tempting man, leads him on the path of evil. In Lithuanian, angel is not so inseparable from man and God. He is independent and free, and thus he is humanized, and his image reflects a human-bird with divine qualities, rather than a celestial being.